18

GÜNLÜK A. Gide

Dünya Edebiyatından Seçmeler

GÜNLÜK

A. Gide

Dünya Edebiyatından Seçmeler

GÜNLÜK

Andre Gide

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI : 946
BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 206
Dünya Edebiyatından Seçmeler : 18

Kitabın adı
GÜNLÜK
Yayın Kodu
97.34.Y.0002.422
ISBN 975.11.0060.7
Baskı yılı
1997
Baskı adedi
5.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
6.2.1997 tarih ve 692 sayılı yazıları ile
beşinci defa 5.000 adet basılmıştır.

Dünya Edebiyatından Seçmeler

GÜNLÜK

André Gide

Çeviren
Fuat PEKİN

İSTANBUL, 1997

GÜNLÜK

(Seçmeler)

ANDRÉ GİDE'İN GÜNLÜĞÜ
(SEÇMELER)

1890

18 Mart.

Ömrüm beklemekle geçiyor. Hiç bir şeye başlamağa cesaret edemiyorum. Bütün vaktimi *Allain*'e vermek isterken: iki hafta sonra ne iyi çalışacağım! diye, tekrarlaya tekrarlaya, cesaretim azalmaya başlıyor. Eserle savaş halinde geçen o uzun günler yok mu! Bunun hayali beni durmadan takip etmekte ve şimdiki çalışınama zarar vermektedir.

Kafam eserimle dolu; eser, kafamın içinde çırpınmakta; ne okuyabiliyor, ne de yazabiliyorum; durmadan kitapla gözlerim arasına girmektedir. Dayanılmaz bir zihin tasası oldu. Bazan öfkeye kapılıyorum; her şeyi hemen yüzüstü bırakmak, derslerden vazgeçmek; herkesi, yapılması zarurî ziyaretleri başımdan savmak, "bir kule içinde imişim gibi" kendi içime kapanmak ve hayal ettiğimi gerçekleştirmeğe çalışmak istiyorum.. Fakat bunu da, ancak bilmediğim ve denemediğim bir iklimde yapabilirim. Duyularım şaşırıp kalmalı; aksi takdirde yine herkesin saplandığı çukurlara dü-

şecek, yeniden eski hatıraların hayaline dalacağım. Süreceğim hayat benim için bir yenilik olmalı ve etrafımda hiçbir şey, bana, dünyada daha başka şeyler bulunduğunu hatırlatmamalı. Her şeyden sıyrılarak çalışmak vehimi.

Fakat nerede? Özlediğim bu hücre,Causses'larda mı? Dauphiné'de mi? Paris'te keşfettiğim küçük odayı da düşünüyorum;fakat orası gürültülü, işlek yerlere pek yakın. Sonra orada tanınmadan yaşamak mümkün değil; zihnim çok kaygılı olacak... Başka bir çare buluncaya kadar belki bir hafta Mortefontaine'de kalabilirim.

Gerçek olan bir şey varsa, o da, on iki veya on dört güne kadar, bütün dersleri bırakacağım, bütün engelleri kıracağım.

Şimdi zihnim o kadar gergin ki, kendi üstüne yıkılmasından, çökmesinden korkuyorum,hem de tam o..

10 Kasım.

Henüz beceriksizim; yalnız istediğim zaman beceriksiz olabilmekliğim gerekir. *Susmayı öğrenmeliyim.* Dün Albert'e tasarladığım kitaptan bahsetmiş olmakla iradem gevşedi. Kendi kendimi ciddiye almağı ve kendimi beğenmişliğe kapılmamağı öğrenmeliyim. Bakışlarım daha hareketli olmalı, ama, yüzüm

daha az. Şaka ettiğim zaman bile ciddiliğimi elden bırakmamalıyım. Başkalarının da bütün şakalarını beğenmemeliyim. Herkese karşı aynı, yavan bir sevimlilik göstermemeliyim. İlgisiz ve soğuk bir görünüşle karşımdakileri tam zamanında şaşırtabilmeliyim. Hele iki kişiyi aynı tarzda övmemeliyim; her biri için, ancak kendi ihtiyarımla vazgeçebileceğim ve "kendilerine mahsus' farklı bir tavrım olmalı.

Kasımın sonu.

Bu deftere yeniden, gerçekten samimi notlar yazmağa başlamadan önce, tıka basa dolu beynimde, öyle bir ayıklama, bir temizlik yapmam gerekir ki; bütün bu tozları kıpırdatmak için hergün kabaran tecessüslerimin biraz durulacağı ve biricik tasamın kendimi yeniden keşfetmek olacağı, uzun boş saatler, sürekli bir nezle, bir nakâhat beklemekteyim.

İki aydanberi, kendi kendimle konuşacak, bir saniyem olmadı. Bencil bile değilim artık, var olduğumun farkında bile değilim. Kitaba başladığım gündenberi kaybolmuş gibiyim.

Kıssadan hisse.

İlk nokta : Bir ahlâk görüşü ihtiyacı.

İkinci nokta : Her şeyi önem derecesine göre sıralamak ve en esaslarını elde etmek için en küçüklerinden faydalanmağa başlamak. En mükemmel usul de budur.

Üçüncü nokta : Hiç bir zaman hedefi gözden kaçırmamak. Hiç bir zaman vasıtayı hedefe üstün tutmamak.

Dördüncü nokta: Kendi kendini bir vasıta saymak; şu halde hiç bir zaman kendini seçilen hedefe, seçilen esere üstün tutmamak.

(Burada bir eksiklik var: eserin seçimi ve bu eserin serbestçe seçimi meselesi. Duygularımızın belirtilmesi meselesi. Ama seçmek elimizde midir?)

Kendi selâmetini düşünmek: bencilik.

Kahraman kendi selâmetini düşünmemelidir bile. Çünkü, *kendi rızası ile, bir alın yazısı olarak,* hattâ lânetlenmeği göze alarak, başkaları için, her şeyi belirtmek için kendisini vakfetmiştir.

Kıssadan hisse :

Görünmek hevesine kapılmamak.. Olmak, tek önemli şey.

Kendini beğenmişlik yüzünden, özünün pek erken belirmesini istememek lâzımdır.

Bunun sonucu olarak ta: sırf kendini beğenmişlik yüzünden kendini göstermek maksadıyle bir şey olmağa çalışmamalı; fakat olmak yakışık aldığı için böyle bir işe kalkışmalı.

1891

4 Haziran.

Şimdi kendimi, *André Walter'i* yazmazdan önceki zihin durumumda hissediyorum: daha Ocak 1890 da not ettiğim heyecanların çözülmesi mümkün olmayan karışıklığı ve titreşimi içindeyim. Uzun süren bir dinlenmeden sonra ve yeni bir yaratıştan önce durumumun belki de hep böyle olacağı sonucuna varıyorum.

10 Haziran.

Dün bir çöküntü anı geçirdim. Unutmuştum bunu; çoktanberi idrakim bütün canlılığını ve parlaklığını muhafaza ediyordu. Ve dün, öğleden sonra birkaç saat başımda bir gevşeklik hissettim; söyliyeceğim safsatalar beni önceden o kadar sinirlendiriyordu ki, konuşmağa cesaret edemiyorum.

Daha önceki günler okumama engel olan o keyifli fokurdamadan mahrum fakat sükûnet içinde idrakim, bugün, tekrar canlanıyor. Bugün sebepsiz iç sıkıntısı, daha doğrusu bunun bir ön sezisi, sıkıntının yaklaştığı korkusu belirdi. Bu iç sıkıntısının mayası bilhassa gururdur; bu hoşuma gitmiyor değil; ama insanın çektiği ıstırap ruhun bu avare üzüntüsüne başka bir yol bulmak, onu aşındırmak için, bir sersemlik, bir uzvî ıstırap arzulanacak kadar dehşetli oluyor.

Geçen yaz ilk defa bu sebepsiz iç sıkıntısına tutulduğum zamanki gibi Byron'un büyük çehresi yeniden gözümün önüne geliyor. Beni hem kızdıran, hem de saran Carlyle'i okuyorum. Bir vazife gibi *(Kahramanlar)* ın ikinci konferansını okumakla hata işledim. Nüfuz edemedim ona. Ne saçma şey. Buna benzer hiçbir şey okumamalıyım. Birincisi aksine, bende öyle bir tesir bırakmıştı ki, onu bir türlü bitiremez olmuştum. Her satırı beni, bir çeyrek saat, düşünmeğe, dalgınlığa sevkediyordu. Okuduklarımdan hırçınca, fakat sonunda güzel ve büyük şeyler yaratmağa gerçekten, pek elverişli olan bir nevi manevî yenilik isteği ve şimdiden hemen hemen alışkanlığı kazanıyorum.

Not etmem lâzım gelen bir izlem (yazmasam da hatırımda kalacak), kapalı kalan bir evdeki piyanonun sesi, (de Flaux'ların, Uzès'teki evi.) Panjurları açarsınız, bunların gürültüsü bütün evde yankılar yaratır. Böyle bir evin hele kokusu. Dokumaların, fare pisliklerinin kokusu yok mu? ve sonra piyanonun çıkardığı falsolu sesler; incecik, titrek bir ses; Bach'tan bir şeyler çalmak için pek te uygun.

Bazı şeylerin gerçekten var olduğuna, kendimi bir türlü inandıramıyorum. Bir düzüye bana öyle geliyork i, onları düşünmediğim zaman, var değillerdir. Yahut hemen hemen, ben

onları umursamadığım zaman, onlar da beni umursamıyorlar. Dünya benim için bir aynadır. Ve beni kötü aksettirdiği zaman hayret ederim .

İnsan yalnız *tek bir şey istemeli* ve durmadan hep onu istemeli. O zaman onu, elde edeceğimizden *emin* olabiliriz. Fakat ben her şeyi birden istiyorum; böylece hiçbir şey elde edemiyorum. Bir isteğimin peşinden koşarken her zaman ama çok geç, isediklerimden başka birini elde etmiş olduğumu keşfederim.

Louis'nin bir kurnazlığı ki, hep işine yaramıştır; o da, faydalı olan şeyleri, sanki keyif için ve hırsla isemekte olduğumuzu sanmaktır.

"Bu defterde," Stendhal gibi yapmış olmak için, gururumu körüklemeğe son vermeliyim. Taklitten çok çekinmeliyim. Bir şeyi, başka biri de yaptığı için, yapmamalı. Bellenmesi gereken büyük adamların ahlâkî nitelikleridir; onların hayatlarındaki büyük olayları bularak ibret almalı ve küçük olayları taklit etmemeli.

Kendi kendimiz olmak cesareti. Bunu kafamda da böyle çizmeli ve belirtmeliyim.

Kendini beğendirmek için, kolay olması için, taklit düşüncesiyle veya başkalarının söylediklerinin aksini söylemiş olmak gururuyla bir şey yapmamak.

(Ahlâk) ve sanatta) hiçbir uzlaşmaya razı olmamak. Başkalariyle görüşmek benim için belki de çok tehlikelidir; onların hoşuna gitmek için içimde her vakit şiddetli bir arzu duyarım; bana belki yalnızlık lâzım. Bunu açıkça kabul etmeliyim: bugün ne isem, bunu yalnızlıkla, huysuzlukla geçen çocukluğum yatı. Belki en iyisi bu halimi ifrata vardırmak olacak. Böyle bir yaşayışta belki büyük bir kuvvet bulacağım. (Fakat ahlâk anlayışında "belki"lere yer vermemek gerekir. Ortaya durmadan soru işaretleri çıkarmamalı. Herşeyi önceden halletmek. Ama ne saçma bir taahhüt altına giriş! Ne ihtiyatsızlık!)

17 Haziran.

Dün öğleden sonrasını Henri de Régnier ile geçirdim; onu pek çok seviyorum. Sonra Manuel'le idim; birbirimize birçok manâsı, yavan şeyler söyledik. Bu sabah Huysmans'la görüşmek mümkün olmadı. Paul Valéry'ye uzun bir mektup yazdım. Günümü dürüst insan Marcel Drouin'le bitirdim. En çok onunla olmayı severim; birbirimizi alabildiğine coşturuyoruz.

10 Temmuz.

Yeniden yazmağa başlıyorum. Mânevî bir korkaklık yüzünden yazılarıma ara verdim. Bir sağlık tedbiri olarak, kendimi, hergün buraya birkaç satır yazmağa zorlamalıyım.

22 Temmuz.

Maeterlinck bana *Yedi Prensesi* okuyor.

Dün Bruges ve Ostende şehirlerini gördüm. Kendimi herhangi yeni bir şehirde bulur bulmaz, üstüme öyle bir sıkıntı, öyle korkunç bir bezginlik çöker ki, o zaman bende beliren tek istek hemen oradan uzaklaşmak oluyor. Sokaklarda gerçek bir perişanlık içinde sürttüm durdum. Ne kadar harikûlade olursa olsun, bu şeyleri yalnız başıma seyretmek düşüncesi beni ürkütüyor. Bana öyle geliyor ki, birlikte tatmamız gereken sevinçten bir azını Em.'den çalmış oluyorum. Hiç olmazsa azıcık rüya görmek için hergün öğleden sonraları uyuyorum. Yahut okuyorum. "Tabiat" benliğimi azıcık olsun unutturacak yerde, daima cesaret kırıcı bir bitevyelikte acınacak ruhumun şekline giriyor.

Ostende'ta gökyüzü, dalgalar hep kurşunî renkte idi. Denize büyük umutsuzluklar yağıyordu. Şiddetli bir heyecana kapılmak istedim, sağnağı seyrederken dondurma yedim. Ateşim vardı. Bütün gün burnum kanadı.

23 Temmuz.

Bruges şehrini annemle yeniden gezdim. Biraz olsun onun sevgisinde ısınmak istedim.

Maeterlinc'e vedâ ettim. Konuşmağa yeni başlamıştık. Birbirimize söyliyebileceğimiz ve

söylemediğimiz şeylerden ötürü esef ediyorum. Kendisine yazmak hoşuma gidecek. Yeniden, çalışmakla geçecek olan yalnızlık isteğine kapılıyorum.

Maeterlinck insanı hayran bırakan bir kudrete sahip.

1 Ağustos.

Bruxelles.

H. Van Eyck'in *Âdem ile Havva*'sı.

Goya'nın *Enkizisyon Sahneleri* ve Genç *Kız Portresi.*

Govaert Flinck'in *Kuyumcunun Ailesi.*

Bana bir şeyler öğreten üç kişi. Belki daha fazla hayran olduğum başkaları da var; ama, onlardan kendim için yeni bir şey elde edemedim. Halbuki bu üçünün şahsen bana faydası oldu. Birkaç düşüncemi not ediyorum.

Flinck. Kötü resim. Bir adam için "Karakteri var" denildiği vakit onda biraz da kötülük olduğu anlaşılır. Çünkü kişiliğini ifade etmek için çok şey kırıp parçalamak gerekir. Flinck, karaker sahibidir. Sonraları hoşa gidecek şeyler yapmak istedi ve kendi kendinden ürktü.

Hastalıklı çehreler; iğrenç şeyler, hortlaklar; sanatçı, portlerini yaptığı şahıslarda ki-

şiliğini belirtiyor. Göz kapakları çapaklı, kirpiksiz (dikkate değer bir özellik) ve kırmızı. Bilerek kullanılmış çiğ renkler (çocuğun mavi elbisesi,) saçları yüzüne dökülmüş yalnız deri ile kemikten yüzler; fakat nisbetleri mükemmel ve kudretli...

Hubert Van Eyck. *Âdem ile Havva*'nın önünden geçerken kızlar kahkahalar savurarak başlarını çeviriyor, çıraklar birbirlerini dürtüyorlar. Eserin bıraktığı intibâ: ilkin her şeyi olduğu gibi tasvir etmek cesaretini gösteren *réalisme*, sonra o çıplak vücutlara uymayan yüzlerin yarattığı tesir dolayısiyle apaçık müstehcen olduğudur. Utanan ve utandığını müdrik bir çıplak, üşüyen ve çirkin olan bir çıplak. Günah işleyip cennetten kovulduktan sonra: "çıplak olduklarını anladılar" kelâmına uygun bir Âdem. Van Eyck'in. bütün bunları tablosunda belirtmek isteyip istemediğini bilmem; ama, Tabiatı olduğu sadakatla saygıyla taklit etmesi yüzünden arzusuna uyma da, bu düşünceleri telkin ediyor. Tamamiyle dinî bir resim ECCE HOMO: (*) çıplak olduğu zaman çirkin duran, derhal giydirilmesi gereken, çok fakir bir şey Lüzumlu bir iki yüzlülük; veya din: bu suretle yedi parçalı *"Kutsal kuzuya tapınış"* tablosu meydana gelmiş.

(*) (İşte o adam.....)

Goya: Enkizisyon. Bunun hakkında söylenecek ne varsa söylenmiştir. *Genç Kız Portresi* sebebini bir türlü anlamıyorum. Önünde muhakkak bir saat kaldım; çünkü hergün oraya gidiyor bu resmi seyrediyordum. Salonun ta bir ucundan onu farkettim. Goya'nın resimlerini görmüş te değilim. Fakat nasıl olacağını önceden biliyordum. Manet, Goya' dan çok şeyler aldı. Bu konu üzerinde daha çok söylenebilecek şey var. Tamamiyle afakî olan bu bilgiyi bu deftere yazmamlı idim. Ama bu resimleri benimsedim; onlarla zenginleştim.

Han Mağaraları.

Harp ve Sulh'u bu anda bitirdim. Yolculuğumun ilk günü başlamıştım, sonuncu günü tamamladım. Öyle sanıyorum ki, hiçbir zaman bu kitapla başbaşa bu kadar yaşamadım. Doğrusu, seyahat etmiş değilim, geçen gün o ünlü mağralara da etrafıma bakamaz olmuştum; beni arabada bekliyen Schopenhauer'i düşünüyordum. Ve bir manzara seyretmek için okumamı yarıda bıraktığımdan ötürü kendi kendime kızıyordum.

Ama, sonra, hayat meyal görebildiklerimden, kendime göre yeniden, lüzumlu bazı manzaralar meydana getirdim.

Zihnim, önce var olmak ve sonra görünmek mi, yoksa, her şeyden önce görünmek,

sonra da, göründüğümüz gibi olmak mı gerektiğini kestirebilmek için, kendi kendine, bir tartışmaya girişmişti. (Bu ikincisi, taksitle eşya satın aldıktan sonra, borçlarını karşılayacak parayı bulmak sıkıntısına düşenlere benzer; daha olmadan görünmek istemek sevdası, dış âleme borçlanmak demektir.)

Zihnim, belki insan. Göründüğü ölçüde var olabilir, diyordu.

Bununla beraber her iki önerme de, ayrı ayrı alınırsa yanlıştır:

1. Kendimizi göstermek için varız;
2. Var olduğumuz için görünüyoruz.

Her ikisini karşılıklı bir bağımlılık içinde birleştirmek gerekir. O zaman istenen düstur elde edilmiş olur: *Görünmek için var olmak lâzımdır.*

Görünmek, olmaktan farklı olmamalıdır. Olmak görünüşle benliğini bulur, değer kazanır; görünüşte olmanın ilk belirtisidir.

Sonra bütün bunlar da neye yarar, sanki!?

Uzès, 29 Aralık.

Tanrım, gene sana geliyorum; çünkü öyle sanıyorum ki, seni tanımanın dışında ne varsa hepsi boştur, mânasızdır. Nurlu yollarında bana rehber ol. Dolambaçlı yollardan gittim ve

sahte varlıklarla zenginleştiğimi sandım. Tanrım, acı bana; tek gerçek varlık senin verdiğin varlıktır. Zengin olmak isterken fakir düştüm. Bütün bu didinmelerden sonra kendimi ek fakir buldum. Geçmişteki günleri hatırlıyorum, dualarımı hatırlıyorum. Tanrım! eskiden olduğu gibi, beni ışıklı yollarına götür. Tanrım, beni kötülükten koru. Ruhum tekrar övünebilsin; ruhum bayağlaşmak üzere idi; nolur, o geçmiş günlerin savaşı, dualarım boşa gitmiş ilmasın...

Başkalarının inandığını görerek, ciddî sandığım ve arkasından koştuğum geçici ve mânasız şeyler yüzünden gerçek varlıkları kaybettim. Gerçek varlıkları yeniden ele geçirmek lâzım. "Sende olanı sıkı tut"... Gerçi bütün bunları hep biliyordum.

30 Aralık.

İnsan, ancak Tanrı'dan uzak kalınca tasalanır ve yalnız Onda huzura kavuşur; çünkü O hiç değişmiyendir.

Yalnız Tanrı'yı arzulamak gerekir; çünkü isteklerimiz daha tatmin olmadan önce her şey geçi gidecektir; veya onları artık istemediğimiz vakit, onlar yine bakî kalacaktır.

Bu sahte zenginlikler bizi yanıltmaktadır; fakirliğimizi görmediğimiz için Tanrı'yı ara-

maz oluruz. Bu sahte zengilikler çok olduğu için insan kendini zengin sanır; onlardan elimizde o kadar çok var ki, sayılamıyacak kadar çok... İnsanı zengin yapan tek bir varlıktır: O da Tanrı'dır. Ve bu varlık bir tane olduğu için, ona sahip olduğumuzu veya olmadığımızı pekâlâ biliriz. O'nu saymak kolaydır; bir tanedir; insanı ihya eder ve bu sebeple huzura kavuşturur. Ah Tanrım, yalnız seninle başbaşa kalacağım saat ne zaman gelecektir?

31 Aralık.

Yazmağa başlayınca en güç şey samimî olmaktır. Bu fikri kurcalamak ve sanatta samimiliğin ne olduğunu tarif etmek gerekir. Şimdilik bu tarifi buluyorum: asla kelime fikrin önüne geçmemeli. Ya da, sözcüğe hervakit fikirce lüzum görülmeli, ona karşı durulamamalı, kaldıramamalıdır. Ve bu düşünce, tıpkı, cümle için, eserin tümü için de varittir. Sanatcı ömrü boyunca içgüdüsüne dayanamaz olmalı, yazmamazlık edememelidir. (Başlangıçta kendisinin, isteğine karşı koymasını, bu yüzden de acı çekmesini dilerim.)

Samimî olamamak korkusu, aylardanberi beni tasalandırmakta ve yazmama mani olmaktadır. Tamamiyle samimî olmak...

1892

3 Ocak.

Tanrım kendi kendime hep böyle eziyet mi edeceğim ve bundan böyle zihnim hiçbir şüphesizlik ve kesinlik üzerinde dinlenemiyecek mi? Uykuya dalabilmek için yatağında sağa sola döne bir hasta gibi sabahtan akşama kadar, endişe içindeyim ve endişelerim beni geceleyin bile uyandırmaktadır.

Kim olacağımı bilmemekten ötürü tasalanıyorum; kim olmak istediğimi de bilmiyorum; ama seçmek gerektiğini pek iyi biliyorum. Nereye gitmeğe karar verirsem beni yalnız oraya ulaştıracak olan güvenli yollarda yürümek istiyorum; fakat bilmiyorum, ne istemek gerektiğini bilmiyorum. Kendimde binbir mümkünün var olduğunu hissediyorum. Fakat bunlardan yalnız bir tanesi olmağa rıza gösteremiyorum. Ve her an, her yazdığım sözün, her yaptığım hareketin, çehremin silinemiyecek yeni bir çizgisini meydana getirdiğini düşündükçe ürküyorum. Öyle bir çehre ki, bir seçime varamadığından, onu cesaretle sınırlıyamadığından kararsız, şahsiyetsiz korkak olarak tesbit edilecek...

Tanrım, yalnız tek bir şey istemeği ve durmadan onu istemeği bana ilham et.

İnsanın hayatı, insanın hayalidir. Ölüm saati gelince, kendimizi, geçmişte aksetmiş göreceğiz ve yaptıklarımızın aynasına eğildiğimiz zaman, ruhlarımız *ne olduğumuzu* tanıyacaktır. Bütün ömrümüz kendi kendimizin silinmez bir portresini çizmekle geçer. İşin korkunç tarafı bunu bilmediğimizdir. Kendimizi güzelleştirmeği hiç düşünmeyiz. Bunu ancak kendimizden bahsederken hatırlarız; kendimizi överiz; fakat o müthiş portremiz sonunda, bizden yana olmayacaktır. Hayatımızı anlatırız ve kendimize yalan söyleriz; fakat hayatımız yalan söylemiyecektir; o, Tanrı'nın huzuruna her zamanki haliyle çıkacak olan ruhumuzu hikâye edecektir.

Şimdi (Sanatçının) samimiliği hakkında tersine çevrilmiş olarak şunu söyleyebileceğimizi seziyorum:

Sanatçı hayatını yaşadığı gibi anlatmamalı, ama sonraları anlatacağı tarzda yaşamalı. Başka bir deyimle: hayatı ne ise portresi de öyle olacağına göre dilediği ideal portreye uymalıdır; kısacası, kendini nasıl görmek istiyorsa öyle olmalıdır.

4 Ocak.

Tanrım, mutlu ruhum üzerine tek tesiri olan kadının ki, ruhum onunkinden başkasını dilemiyor, Em'nın, ruhumu her vakit en ulvi

gerçeklere yönelmiş olmasından dolayı, sana şükürler olsun.

Tekrar bana dönecek olursa, ondan hiçbir şey gizlemiyeceğimi sevinç duyarak düşünüyorum.

11 Ocak.

Bu iki yön arasında çırpınıyorum: ahlâk, samimilik.

Ahlâk, tabiî insanın (ihtiyar adamın) yerine üstün tutuğumuz sunî bir insan koymaktan ibaret. Ama bu suretle samimî değiliz. İhtiyar adam, samimî olan adamdır.

Şu sonuca varıyorum: ihtiyar adam, şair kişidir. Üstün tutulan yeni adam ise sanatçıdır. Sanatçının şairin yerini alması lâzımdır. İkisinin arasındaki mücadeleden sanat eseri doğar.

Paskalya yortusuna rastlayan Pazar.

Bilmek... neyi bilmek?

Gene dil bilgisi mi? Pek az, yeter. Goethe'nin şiirlerini okudum; *Prométhée'yi, la Faustin'i,* Banville'den bazı parçalar ve *Adolphe'u* okudum.

Öyle hisediyorum ki kısa zamanda, kendimi yeniden dolu dizgin tasavvufa vereceğim.

Munich (ikinci gün). 12 Mayıs.

Mantık öğrenmek; düşüncelerimizi sıralamak... Kafamda, içinden çıkılmaz bir karışıklık var; her yeni düşünce kafamda gidip gelriken, öbürlerini yerinden oynatmaktadır. Kafamda hiçbir şeyin kesin olarak sınırlanmamış olması, belki aralarındaki münasebetin daha iyi kavranmasına yarayan, fakat onlara çizgilerden mahrum bulunması neticesinde her şey karışmakta ve her anlam biraz başkalarına takılı kalmaktadır.

Eğer günlüğüme birşey yazmıyorsam, yazılması gereken mektuplardan nefret ediyorsam, bunun sebebi, artık şahsi heyecanlardan mahrum olmamdır. Heyecanlarım ya başkalarınınkinden, ya da kendi isteklerimden meydana gelmektedir. Yalnız iyi günlerimde ki, bu da sıklaşmağa başladı, biri ötekinden daha fazla hoşuma gitmeksizin, ya sevince veya kedere dönebilsem fikrî ve asabî bir çoşkunluk, bütün benliğimde şiddetli bir titreyiş duymaktayım. Şairin keyfine göre ya neşeli bir *Scherzo* veya hüzünlü bir *andante* duyuran, akordu yapılmış bir *harpe* gibiyim.

Bu halin eser vermeğe çok elverişli olduğunu sanıyorum. Kendimden istediğim gibi faydalanabilecek *"ad libitum"* durumdayım. Ama, bu demek değildir ki, muhakkak, eserimdeki şahısların heyecanlarını benimsiyece-

ğim. Önemli olan heyecanlı olabilmektir; fakat, yalnız *kendiminkileri* hissetmek hazin bir sınırlanma olur.

Bencillik her bakımdan nefret edilecek bir şeydir. Gittikçe, kendimle daha az, fakat eserimle, düşüncelerimle daha fazla ilgilenmekteyim. Artık hergün, her saat kendi kendime, Tanrım'a lâyık olup olmadığımı sormuyorum. Fakat bu da büyük bir kabahattir; en sâf şeyleri bile aksettirebilmek kudretinde olmak gerekir.

15 Mayıs.

Tenin kıvrımları, ruhun kaygıları daha devam edebilir; fakat bu şeyler mühimsendikçe ilgi çeker.

Bir şeyin değeri ona verilen öneme bağlıdır. İstemiyerek te olsa onu boyun eğmek, düşüncelerini birer birer. ondan uzaklaştırmak demektir; o şey olsa da artık ruhumuza hiçbir suretle tesir etmez. Şairin gerçekten fevkâlade iki kabiliyeti: istediği zaman kendini kaybetmeden, istediği şeylere kendini koyuvermek imkânına sahip olması ve şuurlu olarak da sâf kalabilmesi. Bu iki kabiliyeti tek bir kabiliyete sığdırmak mümkündür: bir arada iki ayrı kişiliğe sahip olabilmek.

1893

4 Mayıs.

Louvre müzesine giderken elimde küçük bir defter bulunmalı ve resim tarihine şimdiye kadar olduğundan daha ciddî çalışmalıyım. Hayranlığın tembelce olması lâzım. Chardin'i tenkitçi gözü ile değil tefsirci olarak incelemek isterdim. Üslûba kapılmadan, o andaki hayretle karışık müşahadelerimi not etmeliyim, sonra da bunları kendi kendime izaha çalışmalıyım. Büyük bir kişi önünde dikkatli ve saygılı bir tavır takınmakta hervakit fayda vardır.

9 Mayıs.

Akşam saatlerinde Henri de Régnier'yi ziyarete gidince, onu, kitabını aydınlatan bir lâmbaya arkası dönük, bir koltukta oturmuş görmek mümkündür. Kitabı elinde Henri de Régnier'den daha çalışkan, daha cana yakın bir insan tasavvur edilemez. Okurken o, bana, hiçbir şeyin zihnimi çelmediği zamanları hatırlatıyor. Şimdi her şey çok değişti.

Cumartesi.

Pierre Louis'ye Schuman'dan, Chopin'den parçalar çaldım; akşama kadar çaldım.

28 Mayıs.

Kaygılarımızdan hiçbirini başımızdan savamıyacağız. Çünkü sebepleri dışımızda değil, kendimizdedir. Zihnimiz öyle düzenlenmiştir ki, her şey onu sarar ve ancak yalnızlıkla biraz huzura kavuşur. O zaman da Tanrı düşüncesi onu tasalandırır.

Sanat eserinde sevdiğim, onun sakin oluşudur; kimse bizim kadar sükûnet dilemiş, endişeyi de sevmiş olamaz.

Ağustos. Honfleur. Sokakta.

Bazı anlar bana öyle geliyordu ki, etrafımdaki insanlar, şahsî hayat şuurumu daha fazla arttırmak için yaşıyorlardı.

Sessiz büyük eserler.

Kaleme almak için, eserin benliğimizde susmasını beklemek lâzım. Ruysdaël hakkında Fromentin: "Vakarlı... ondan bahsedilirken her vakit bu sözü kullanmak lâzımdır" demektedir. Ve ben Delacroix'yı "Eserde, insanda bulunmayan bir vakar vardır," derken seviyorum.

Yolculuğa çıkmadan önce bütün günlüğümü yeniden okudum; ve bunu anlatılamaz bir tiksinti ile yaptım. Bu günlükle ancak gurur

buluyorum. Hattâ maksadımı ifade ederken bile gurur var; hervakit bir iddialı taraf; ya derinlik, ya fikir iddiası var. Metafizik iddialarım da pek gülünç oluyor. Düşüncelerin bu bitmek tükenmek bilmiyen tahlili; bu hareketsizlik, bu ahlâk telkinleri dünyada en bunaltıcı, en tatsız olan anlaşılması ise mümkün olmıyan şeylerdir. Bu hallerde bazısına, hepsinden samimi olduğuna inanmakla beraber, tekrar dönemiyeceğimi biliyorum. Bunlar benim için artık tükenmiş, ölmüş ve dönüşsüz olarak soğuduğum bir heyecan halidir. Bunların bir tepkisi olarak, kendi kendimle uğraşmayı dilemekteyim. Bir şey yapmak istediğim zaman bunun iyi mi, kötü mü olacağına aldırış etmemek, akıbeti ne olursa olsun, onu sadece yapmak. Bundan böyle acaip ve karışık şeyleri asla istemiyorum; karışık şeyleri artık anlamaz oldum. Böyle şeyleri düşünmemek için tabiî ve kuvvetli olmak istiyorum... Bu günlüğün sayfalarını iyi yazmak isteği, onları samimî olmak meziyetinden bile mahrum bırakıyor. Hiçbir vakit edebî bir değer taşıyacak derecede iyi yazılamadığı için bunlar, bir mâna da ifade etmiyor. Hepsi kendilerine ilgi sağlıyacak olan bir başarı beklemekte, bir şöhret ümidiyle yazılmış oldukları hissini vermektedir. Bu isteği şimdi hor görüyorum. Beğendiğim, sâf ve saygılı birkaç sayfadır; geçmiş günlerden kendimde en çok beğendiğim dua

anlarıdır. Bütün bunları yırtmama ramak kalmıştı; bununla beraber çoğu sayfaları da yoketmiş bulunuyorum (*).

Daha fazla beklemeden *Heinrich von Ofterdingen*'i tercüme etmeliyim. Aynı maksatla, pek az tanınmış olan *Peter Schlemihl* de aklıma geldi. La Motte'un *Ondine*'ini de çevirmeli; sonra İtalyancadan Pétrarque'ı... Calderon'un bir sahne eserini adap etmek te düşünülebilir.

Louvre'da... tuvallerin her biri üzerinde, artık fırça değmedikten sonra onlarda kalan son hayat izini ararken, o gün bana en çok dokunan, ne Rembrandt, ne Vinci, fakat *Eldivenli Adam*'ı önünde ağladığım. Tiziano olmuştur. Bir şeyin değerini yapan onda bulunan hayat kudreti ve zenginliği olsa gerek; bu hayat ister sanatçının, ister tasvir edilen konunun hayatı olsun.

İbsen'in *Hortlaklar*'ı, bu kere yeniden okuyuşumda, bende büyük bir tesir bıraktı. Onu annemin ve teyzem Henry'nin önünde okudum; ama, rezaletten fazla hoşlanmamağa da dikkat etmeli. Eşya çarparak değil iterek yerinden kımıldatılır. Daima vücutların ve ruhların atalet hassasını hesaba katmamız gerekir. Çarpa çarpa çoğu zaman kırarız; ve bütün elde ettiğimiz bu olur. Heyecanlandırmak lâzım.

(*) Daha sonraları, bu ilk günlüğümün hemen hemen tamamını yaktım (1902).

La Roque.

Tentative amoureuse'de eserin yazar üzerine ve kitabın yazıldığı anda yaptığı tesire işaret etmek istedim. Eser bizden çıkınca bizi değiştirir. Hayatımızın gidişini değiştirir. Fizikte olduğu gibi bir sıvı ile dolu asılı kapların boşalması sırasında sıvının akışının ters yönde hareket edişi nasılsa, yaptığımız işlerin üzerimizde öyle bir tepkisi görülür. George Eliot der ki: "Bizim fiillerimize tesir ettiğimiz kadar, onların da bizim üzerimizde tesiri vardır."

Böyle olduğuna göre, gerçekleşmeyen bir sevinç rüyasının zihnimi kurcalaması yüzünden tasalı idim. Rüyamı anlatmakla bu sevinci rüya olmaktan kurtarıyor ve benimsiyorum. Bu yüzden rüyam çekiciliğini kaybediyor, ama ben seviniyorum.

Tesir eden kimse üzerine tesir edilenin bir tepkisi olmadan o şey üzerinde hiçbir etki tasarlanamaz. Başkaları ile olan münasebetlerimizde değil, fakat kendi kendimizdeki karşılıklığa işaret etmek istedim. Tesir eden özne kendimiziz; tesire karşı gelen de hayal ettiğimiz bir öznedir. İşte burada, böylece kendi kendimize tesir edebilecek, vasıtalı bir usül gösterdim; bu da sadece bir masal.

Luc ve Rachel arzularını gerçekleştirmek isterler. Fakat ben istediğimi en mükemmel

bir şekilde yazarak gerçekleştiriyorum. Onlar, yalnız demir parmaklıklarını görüp hayal ettikleri bahçeye gerçekten girmek isterler: girince de hiç sevinç duymazlar. Bir sanat eserinde, konunun şahısların ölçüsüne göre aktarılmış olmasını görmek oldukça hoşuma gider. Hiçbir şey eseri bundan daha iyi anlatmaz ve tümünün nisbetlerini bundan daha kesin olarak açıklamaz. İşte Memling'in veya Quentin Metz'in bazı tablolarında bulunan küçük ve karanlık tümsü ayna; kendi yönünden çizilen sahnenin olup bittiği odanın içini aksettirir. Biraz farklı olarak aynı şeyi Vélasquez'in *Ménies* tablosunda da görürüz. Nihayet, edebiyatta *Hamlet*'teki komedya sahnesi ve birçok eserlerde buna benzer sahneler. *Wilhelm Meister*'de kukla sahneleri veya şatodaki eğlence sahnesi gibi. *Usher'in Evinin çöküşü*'nde Roderich'e okunan parçada ve saire... Bu örneklerden hiçbiri mutlak olarak doğru değildir. Bunlardan daha doğru olan *Defterler*'imde, *Narcisse*'imde, *Tantative*'de ne aradığımı, ne düşündüğümü ifade edecek ve birincisinin ortasına veya yüreğine ikinci bir tane yerleştirmekten ibaret olan (armalarda olduğu gibi) yaptığım kıyaslamadır.

Konunun kendine olan tepkisi, beni her zaman çekti. Bu bir psikolojik roman örneğidir. Öfkeli bir adam bir hikâye anlatır. İşte bir kitap konusu. Bir adamın hikâye anlat-

ması yetmez; bunun muhakkak öfkeli bir kimse olması ve anlatılan hikâye ile bu adamın öfkesi arasında değişmez bir münasebet bulunması gerekir.

Hristiyanlığın esas niteliği, nefsinde bir takım savaşlar hayal etmektir. Fakat kısa bir zaman sonra bunun neden gerektiği pek anlaşılmaz olur... Çünkü sonunda yenilen kim olursa olsun, ezilen hep insanın kendinden bir parçadır. İşte lüzumsuz bir yıpranma. Bütün gençliği belki aralarında anlaşmayı tercih eden, kendimin iki arçasını, birbirine karşı koymakla geçirdim. Savaş aşkiyle mücadeleler hayal ediyor, tabiatımı ikiye bölüyordum.

13 Eyûl.

Goethe. Şimdi mutluluğun, kuşkuları atarak elde edildiğini mi söyliyelim? Hayır. Mutluluk için kuşkuları atmak yetmez: daha iyi bir çare lâzım. Ama kuşkular mutluluğu bize haram etmeğe yeter. Onlar peşin hükümlerin hazırladığı mânevî korkulardır. Bu iki şeyin bağdaşması gerektiğini bir türlü kavrıyamadık. Yalnız başımıza gideceğimizi, ayrılabileceğimizi sandık ve hemen kendi kendimize karşı geldik. Bir solist orkestraya göre çalmalıdır. (İncelemeğe muhtaç.) Kendi kendini baskı altında tutan, günah işlemekten korkan ruhlar, kuşkulu ruhlar, çok parlak bir ışığın

gözleri kamaştırması gibi sevinçten de korkarlar.

Kıssadan hisse:

Orijinallik; birinci derece.

Alelâdelik olan alt dereceyi bir tarafa bırakıyorum. Bu derecede insanın yeri ancak bütünün içindedir. (Bunlar kalabalığı teşkil ederler.)

Demek ki; orijinallik, bazı şeylerden yoksunluk ifade eder. Kişilik bunların sınırlariyle belirir.

Ama, bunun üstünde Goethe'nin ulaştığı daha yüksek bir kat vardır ki, o da ululuktur. Orijinalliğin sınırlayıcı olduğunu ve şahsî kalmakla yine öbürleri arasında bir fert olduğunu anlatır. Ve Pan gibi her yerde, her nesne içinde yaşamağa koyularak yalnız dünyadakilere dayanmak üzere, öteki sınırları kendinden uzaklaştırır. Alelâdeliğe döner, ama üstünlükle. Bu yüksek alelâdelik içindeki hayatı çabucak yaşamağa kalkışmada tehlike vardır. Herşeyi kendi benliğinde eritmedikçe, büsbütün kayıp oluvermek te var. Fikir dünyadan daha büyük olmal, onu kavramalı; yoksa onun iiçnde acınacak surete eriyip dağılır ve artık orijinal bile olmaz.

Bunun sonucu olarak iki hal görünüyor: İlkin mücadele hali; dünya şaşırtılarla dolu-

dur; hiçbir şeye kapılmamak gerekir. Sonra üstünlük, ululuk hali; nar tanelerini izinsiz olarak aldığını hatırlayan Proserpine'in ulaştığı durum; ama Goethe oraya çabuk ulaşmış ve artık kendini hiçbir şeyden mahrum etmeden şunu yazabilmiştir: "İnsanoğullarının kızlarına el atmak için kendimi yeter derecede tanrılaşmış hissediyorum."

Yport'da, Laurens'ların evinde.

Hristiyanlık her şeyden önce insanı teselli eden bir dindir. Ve özellikle bunun için güzeldir. Bu din olayları açıklamaz. Bunun çok üstündedir; çünkü, açıklama kafalara hitap edecektir, onu da yalnız erkekler anlar.

Ama bu din, ortadan kaldırmayı düşünmediği kötülükler karşısında insanı teselli etmek içindir. Bazı kimselerin mutluluk ardından koşmalarını anlıyoruz. Bazıları bütün kederlerin sebelerini ortadan kaldırmak istediler; daha zordu bu iş: en sağlam ruha sahi olanlar bile bu yolda yıprandılar. Goethe, bunu bilmemeği tercih etti. Mesut olmak için, o sırtını sefaletlere çevirdi. Bu işte kolaya kaçtığını sanarak ilkin ona kızdılar; gerçekte, bu, ancak kuru ve kısır ruhlar için kolaydı (ve bu ruhların kendilerinde hiçbir mutlulukları yoktur). Goethe'nin durumu hiç de böyle değildi. Davranışı katı yüreklilikten

ileri gelmiyordu. O kendi saadetini göstermenin başkalarının saadetine, onların sefaletlerine karşı açılan sert ve acı savaşlardan daha yararlı olacağını düşündü.

Mozart'da sevincin sürekli bir sevinç olduğu hissedilir. Schumann'ın sevincinde bir hastalık hali vardır. Ve bunun iki hıçkırık arasında belirdiği duyulur. Mozart'ın sevinci sükûn içinde yeşerir; ve musikisinin cümleleri sakin bir düşünce gibidir; sadeliği saf olmasındadır. Billurî bir şeydir; onda bütün heyecanlar göklere ulaşmış gibi birbirleriyle kaynaşır. Joubert der ki: "İtidal, melek gibi heyecanlı olmaktan başka bir şey değildir." Bunu iyice anlamak için Mozart'ı düşünmek gerekir.

Sevinç düşüncesi benim sürekli uğraşım olmalı.

Geçen yıl Münich'te (yeniden elime geçen bir sayfada gözüme ilişti) şunları yazmıştım: "Sayısı o kadar çok, önemli şey yoktur. Meğer ne kadar az şeyle ve daha çok, başka şeylerden gururla vazgeçerek, mesut olmak mümkünmüş. Öbür şeyler! onları elde etmenin boş ihtirasını tattıktan sonra kendimi yalnız araştırmalara, incelemelere vereceğim. Daha biraz zaman lâzım; ama onlara karşı duyabileceğim isteklerden hiçbirinin, sonra çıkagelip sakin saatlerimi bulandırmaması için, önce, onların bütün acı tadını tatmak, tüketmek isterim."

Bu cümleleri yazalı bir yıldan çok oldu. O zamandanberi, hoş gördüğüm bu şeylere yaklaştıkça bana daha çekici, daha güzel görünmeğe başladı. Ve onlar için onların sihrine kapılarak yolculuk macerasına atıldım.

Montpellier. 10 Ekim.

Hristiyanlık her şeyden önce teselli eder; fakat, yaradılışlarında mesut olup ta, teselliye ihtiyaç duymayan ruhlar vardır. Hristiyanlık işte böylelerini tesir edemediği için, sonunda bedbaht etmeğe başlar.

İsteklerime ayırtı (iğva) demekten ve onlara karşı koymaktan vazgeçerek, aksine onlara ayak uydurmağa gayret ediyordum; gurur bana az beğenilecek bir şey gibi göründü. Belki haksız yere, dinî akidelerle dolu bencilliğin bu ihtişamlı şeklinde ben yalnız sınırlar ve sınırlamalar gördüm. İnsanın kendisini ve herşeyini oluruna bırakması, bana, yüksek bir hikmet gibi geldi. Bana öyle geliyor ki, bu davranışta varlığım için daha büyük faydalar bulacağım. Biliyorum, bu da yeni bir bencillikti. Ancak bende dah çok kuvvetlere cevap veren daha yeni, daha acaip bir bencillik. Bu kelime üzerinde duruyorum. Kuvvetleri tatmin etmek, bu benim şimdiki, ahlâk anlayışımdır. Zaten, artık ahlâk kaideleri de istemiyorum. Bütün gücümle yaşamak istiyorum.

Bütün gücümle yaşamak istiyorum. Ey güzellik! Ey istekler! Ruhumu nasıl da oyalamağı bildiniz! Öyle bir an olmuştu ki, her gülümseme eğlendiriyordu onu; ben de gülümsüyordum ve artık ciddî değildim; Tasadan nefret ediyordum. Sevgilerime karşı isyan ediyordum. Daha ne söylemeli? Zahmetle başladığım bir işe bir tılısım veya alışkanlık beni sıkmadan devam ettiriyordu. Riyazet alışkanlığı öylesine kökleşmişti ki, sevinmek, neşelenmek için, ilkin kendimi zorluyordum. Kolayca gülümseyemiyordum; fakat bu çabalar ne kadar da az sürdü! Bunları yapmakla tamamiyle tabiî olan kanunlara uymuyor mu idim? Mesut olmak için kendimi belki de pervasızca yaşamağa bırakmanın kâfi geldiğini görerek bunun doğruluğunu çabuk anladım. Belki diyorum: çünkü gene o kadar emin değilim; bununla beraber, ilkin hayret etmek saflığında bulunmadım değil; istediğim bu değil mi idi? Sadece kaygısız, pervasız yaşamağa koyulmak... Kürekleri bırakıp cereyana güvenen bir kayıkçı gibi idim. Nihayet sahili seyredecek vakit bulur; kürek çektiği müddetçe sağa sola bakmıyordu Durmadan bu kadar gerilmiş olan iradem işsiz güçsüz kalınca gevşiyordu. Başlangıçta bu yüzden biraz rahatsızlık hissetim; fakat sonra, yaşamanın sonsuz büyüsünde, gelişi güzel yaşamakta bu bile kayboldu. Uzun süren ateşli

bir devreden sonra, büyük bir dinlenme oldu. Geçmişteki kaygılarım, bence anlaşılmaz oldu artık. Tabiatın bu kadar güzel olduğuna hayret ediyordum ve her şeyi tabiat diye adlandırıyordum.

PUSULALAR

İnsan! bütün yaratıklardan anlaşılması en güç ve bu sebeple öbür yaratıklara ençok tabî olandır. Seni yetiştiren herşeye tabisin. Köleliği andıran bu hale pek isyn etme ve şunu anla ki, senin üstünde karşılaşan ve birbirine karışan kanunlar ne kadar çok olursa o kadar daha çok zevkli olur. Çok kimseye borçlu olduğun için, sahip olduğun nitelikleri, bir o kadar bağlılıklar karşılığında satın almış olursun. Anla ki, bağımsızlık fakirliktir. Çok şey sende hak iddia etsin, senin, tesirinde kaldığını söyleyen çok olsun.

Her ne olursa olsun, bir şey, gene her ne olursa olsun başka bir şey yerine yapılmamalıdır. Ter hareket sebebini ve sonucunu kendinde bulmalıdır, hasbî olmalıdır. İyiliği veya kötülüğü bir mükâfat karşılığı, sanat eserini bir maksatla, sevişmeyi para için, mücadeleyi yaşamak için yapmamalı; fakat sanatı sanat, iyiliği iyilik, kötülüğü kötülük için; sevişmeyi sevişmek için; mücadeleyi mücadele, yaşama-

yı da yaşamak için yapmalı. Bunun dışında her şeye tabiat karışır, bu da bizi ilgilendirmez. Dünyada her şey birbirine bağlıdır, birbirine tabidir, bunu biliyoruz; fakat herşeyi doğruca o şey için yapmak, o hareketin değerini ispat için tek çaredir.

Şimdi burada yaşamak için yaşamaktan söz etmek ve dindar Lavater ile birlikte seslenmek isterim: "Sevgililerimiz, bırakın yaşıyalım, ama mümkün olduğu kadar çok!" "Elindekini sıkı tut."

Bizim, eşyanın telkin ettiği duygulardan başka bir şeyimiz yok. Eşya, bize bu duyguları tattırmak için ödünç verilmiştir. Eşya ve yaratıklar, bizim için ancak bir vasıtadır, heyecanlarımız için bir araçtır. Bunlara bağlanmak yanlıştır: onlar, hiçbir zaman *bizim* değildir. İnsanın bir şeyi olması... Halbuki sahip olmak gerekir. Sende bulunanı, elindekini iyi tut; ve şunu ilâve et: ancak sahip olduğun şeye bağlan. Dünyada ne varsa Tanrı'ya işaret eder; onlar geçer, yokolur ve ancak dediklerinin mânası kalır. Ve bunlar için esef edebiliriz! Ne yazık! Çok tatlı sözlerden sonra, o sözleri söyliyen sesin, bir daha yerine konulamıyacak olan edâsı, âhengi için üzüldüğümüz, esef ettiğimiz gibi, yaratıkların, eşyanın ve ülkelerin güzelliği, Tanrı sesinin edâsı ve âhengi.

Ona diyorum, yüzümdeki bu çizgiyi görüyorsun ; büyük bir yorgunluktan ileri geldi. Bu yorgunluğun sebebi de hür oluşumdur: Hareket hürlüğü; eğer bunu, büyük bir istek, büyük bir tutkunluk ve sürekli bir irade yönetiyorsa, bir diyeceğim yok; ama bütün isteklerimin her birine o kadar eşit haklar vermiş olmam, her birini o kadar farksız kabullenmeden ötürü şimdi hepsinin, aynı saate gelmek, ön safta yeralmak iddiasına kalkışmasımümkün olmamalı. Şimdi bir seçim yapacak kudrette olmadığını, en kuvvetli igvaya kapılarak hareket ettiğini sanıyorum; hattâ vezgeçme bile bir gururuna kapılmaktır; veya bir aşk tutkunluğu.

Ah! düşüncem sadeleşebilseydi... Bazan bütün bir sabah, bir şey *yapamadan,* herşeyi birden yapmak istemenin korkunç ıstırabı içinde kıvranıp duruyorum. Öğrenim isteği, benim için en korkunç eğilimdir. Şurada önümde, hepsini birden okumağa başladığım yirmi kitap var. Hepsini birden okumak isteğiyle hiçbirini okumadığımı söyleyecek olursam güleceksin. Üç satır okurum; hepsini birden düşünürüm. (Bir saat sonra Paul ile Pierre'i gidip görmem lazımgelecek. Bak, az kaldı Etienne'i unutuyordum! o da bu ihmalden üzebilirdi; çıkmışken bir kolluk da satın almalıyım; Laure da gene çiçek bekliyor.) Ah! Vaktim! Vaktim ölünceye kadar bunlara harcana-

cak! Ah, şöyle bir yabancı kumsallıkta yaşamak ve orada kapıdan çıkınca güneşin rüzgârın, denizin uçsuz bucaksız ufkunun tadını çıkarmak... Sokağa çıksam mı? Kafam ne kadar da yorgun. Bir yürüyüş iyi gelecek... Ama, bir saat kadar musikî ile uğraşmayı da kararlaştırmıştım...

Nathanael, bütün mutluluk yollarından sakınalım ve bilhassa biz seçmeyelim onları; ilkin, seçmek elimizde değil;ama, seçtiğimizi sanmak bile tehlikelidir. Çünkü seçmek için, şöyle bir tartmak, hüküm vermek gerekir; hüküm vermekse hep... şart koşar; zaten, vs... vs...

M.D. nin başvurması için: çalışmağa alışmak, teşvik vasıtaları:

1 — Fikrî vasıtalar:

a) Ölümün pek yakın olduğu düşüncesi.

b) Rekabet; çağının ve başkalarının veriminin doğru olarak bilinmesi.

c) Yaşı hakkında yanlış bir fikre sahip olmak; büyük adamların biyografilerinin kıyaslanması yoluyla teşvik.

d) Fakirlerin didinmelerine bakmak; zenginliğimi, kendime, mazur gösterecek tek şey zorlu bir çalışmadır. Zenginliği ancak ancak serbest bir çalışma imkânı saymak.

e) Bugün yapılan işin dünkü işle kıyaslanması; ve birim olarak en çok çalışılmış olan gününkünü almak; şu yanlış muhakeme-

ye kanmak: bugün gene o kadar iş çıkarmama hiç en gel yok.

f) Orta ve kötü eserlerin okunması. Orada zararlı, tehlikeli olan şeyi hissetmek ve zararını gözümüzde büyütmek. Kötü eserlere karşı duyulan nefret yüzünden iyisi için çalışmak (bu tesirli bir vasıta ise de, rekabetten daha tehlikelidir.)

2. Maddî vasıtalar (hepsi şüpheli):

a) Az yemek.

b) Elini ayağını çok sıcak tutmak.

c) Çok uyumamak (yedi saat yeter.)

d) O anda, okumakla ya da musikî ile çalşma idman yapmağa kalkışmamalı. Eski yazarlardan birini seçmeli, ondan (ama saygıyla) ancak birkaç satır okumalı. Böyle bir zamanda hep aynı kimselere başvururum. Vergilius, Molière ve Bach (piyanonun yardımı olmadan okumak;) Voltaire'den *Candide*'i; ve büsbütün başka sebeplerle Flaubert'in mektuplarının ilk ciltlerini, ya da Balzac'ın (kız kardeşine mektuplar) ını.

Odamda alçak bir yatak, biraz dolaşabilecek boş bir yer, dayanılabilecek yükseklikte düzey geniş bir tahtası olan ağaçtan yapılmış bir mobilya; dörtgen küçük bir masa, sert bir sandalye: yatmış olarak tasarlarım, yürüyerek tertipler, düzenlerim; ayakta yazarım; ilk yazdığımı oturmuş olarak kopye ederim. Bu

dört vaziyet benim için hemen hemen zaruri olmuştur.

Eğer çalışmam bu kadar güç olmasaydı örnek olarak kendimi ele almazdım. Herhangi bir kimsenin benden daha rahatlıkla çalıştığını kolayca tahmin ediyorum; böylece kendi kendime derim ki, benim yaptığımı bir başkası da pekâlâ yapabilir; bu düşünce kendimi daha kolayca küçümsememe yarar. Başkasından üstün olduğuma hiçbir vakit derinden derine inanmış değilim; böylece bir hayli tavazuu, bir hayli gururla bağdaştırmağa muvaffak oluyorum.

e) Sıhhatte olmak. Eskiden hastalık geçirmiş olmak.

Çalışma odasında sanat eseri bulunmıyacak ya da çok az ve çok ciddî şeyler olacak (Boticelli olmaz) Masaccio, Michel - Angelo, Raphaëlo'nun Atina okulu; ama daha iyisi birkaç portre veya birkaç maske: Dante'nin, Pascal'in veya Leopardı'ninki; Balzac'ın fotoğrafı...

Dil klavuzlarından başka kitaba da yer verilmiyecek. Hiçbir şey zihni çelmemeli, hoşa gitmemeli, oyalanmamalı. Odada sıkıntıyı dağıtacak tek çare çalışmak olacaktır.

Politikayla hiç uğraşmamak ve hemen hiç gazete okumamak; ama her kiminle olursa olsun politikadan bahsetmek fırsatını da kaçır-

mamalı; kamu işleri hakkında bu suretle bir fikir edinilmez, ama insanların karkteri hakkında harikûlâde bilgi edinilir.

(Bende) hayal etmenin fikirden önce geldiği nadirdir. Beni hareketlendiren hiçbir zaman öbürü değil, berikidir;fakat öbürü de olmadan beriki hiçbir şey yaratmaz. Erdemsiz bir ateşlenmedir o. Eserin mahiyeti, eserin kuruluşu demektir. Çarçabuk tasarlandıkları içindir ki, bugün sanatçıların çoğunun eserleri hükümsüzdür. Ve kuruluşları kötüdür. Benim için esere ait düşünce, çoğu zaman onun hayal edilmesinden yıllarca önce başlar.

Bir eser hakkındaki düşüncemiz cisimlenmeğe, yani bu eser kurulmağa, bir düzen almaya başlayınca, onu kaleme almak, onun bünyesinde faydasız olacak unsurları atmaktan ibaret kalır.

Biliyorum ki, sanatçının bütün özelliğini meydana getiren şeyler bunların üstüne eklenen şeylerdir; ama Veyl, eserini yazarken kendi kişiliğini düşünene! Eğer samimî ise yazarın kişiliği her zaman yeteri kadar görünür. Ve İsâ'nın şu sözleri ayniyle sanat için de doğrudur: "Hayatını (kişiliğini) kurtarmak istiyen onu kaybedecektir." Demek oluyor ki, bu ilk çalışmamı yürürken yaparım. Ve en çok bu sırada kendimi dış çevrenin tesirine kaptırırım. Ufak bir oyalanma, dalgınlık benim için tehlike ile doludur. Çünkü, çalışma

tabiî olmak gerektiği için, insan düşünceleriyle, kendini zorlamadan, sabırsızlanıp sinirlenmeden uğraşmalıdır. Bazan fikir çabucak belirmez. Beklemek gerekir. Sonsuz bir sabır lâzım. Ona rağmen, onu yakalamağa kalkışmak bir şeye yaramaz. Yoksa, o kadar somurtkan ve huysuz görünür ki, sizi çeken ne idi onda, artk anlaşılmaz olur. Beğenilen, üstün tutulan düşünce kendi yerine başka bir tanesi konulmadığı, o yer boş kaldığı zaman gelir. Demek ki, ondan başka bir şey düşünmek yoluyla onu çağırırız. Bazan, bir saatten fazla beklediğim olmuştur, onu. Eğer kötü bir tesadüf eseri, gelmediğini görerek, kendi kendinize: vaktimi kaybettim, derseniz, o zaman gerçekten öyle olur ve vaktinizi kaybetmiş olursunuz.

1894

Neuchâtel. Eylûl sonu.

En güzel şeyler, bize, çılgınlığın fısıldadığı ve aklın yazdırdığıdır. Hülyaya dalınca çılgınlığın, yazınca da aklın yanında, her ikisinin ortasında durmak lâzım.

Neuchâtel.

Burada bile Sonbahar'ın bır tatlılığı var. Bu akşam şehre bakan korulara kadar çıktım; bir kenarını kızıl ıhlamur ve ceviz ağaçlarının

süslediği büyük bir yoldan yürüyordum; ceviz ağaçlarının süslediği büyük bir yoldan yürüyordum; ceviz ağaçları hemen hemen bütün yapraklarını dkmüştü ; cevizlere sırıklarla vuruyorlardı; çocukların yerde çiğneyip ezdikleri kabuklardan (sodium iodür) kokusu yükseliyordu. Sert ılık bir rüzgâr esiyordu. Koru yakınında adamlar çift sürüyorlardı. Geçenler birbirlerini yüksek sesle selâmlıyordu; çocukların şarkıları da çok uzaktan duyuluyormuş gibi geliyordu. Cuverrille ve la Roque'u ve orada bulunmamaklığımın benim için bir acı olduğunu düşünüyordum. Aynı saatte bizimkilerin de, güzel koruların sınırlarını seyrettiklerini ve ağır ağır evlerine döndüklerini düşünüyordum. Artık lâmba masanın üstündedir; çay da, evdekilerin kitapları da...

Leibniz'e, kaldığım yerden yeniden başlıyacağım. Üç yıldanberi her sonbahar hep onu okur dururum. İlkin bütün küçük ilmî eserlerini ve bazı mektuplarını, sonra da *Théodicée*'nin ilk bölümünü okudum; şimdi. *Yeni Nenemelere* başladım. İki sonbahar boyunca Ficte'yi de okudum; bu yıl acaba vaktim olacak mı? Yedek olarak yanıma *İlmin Doktrini* eserini aldım. Her sonbahar Dickens, Tourgueneff veya Eliot'u okuyordum; ama, günün son saatlerinde, koruda uzun bir gezintiden dönüşümde ve sonra ayağımda terlik, ateş kar-

şısında, hervakit la Roque'daki o büyük yeşil koltukta çayımı içerken, hepsinin arasından en çok okuduğum Dickens'ti.

Daha sonra akşam yemeğini haber veren çan sesi; büyük masa önünde oturmuş ve okumakta olan annemin gölgesi... Bütün bunlar bitti mi acaba?

Bu zamanlarda hep bütün eski inanış ve coşkunluklarım canlanır, yeniden uslanır ve susarım.

Almanya'dan Lavater'in küçük bir cildini getirttim. Hasta yatan Novalis'in son yıllarda okuduğu Goethe'nin "biricik" diye andığı, bu çok ateşli, duygulu zekâ neden gereği gibi tanınmış değil? Bu eserde çevrimin başına, Tieck'in ön sözünden önce konması gereken şu cümleleri okuyorum: "Her yaş günümde söylerim, ömrümün bütün günlerinde düşünüyorum: kendimi uzun uzun düşünmek, hayatın hayatıdır. Bunu ne kadar da az düşünürüz! Hayatımızı, hayatın kendisi için kurduğumuz ne kadar seyrektir. (Tercümesi mümkün değil: "Wie selten machen wir unser Leben zum Leben.")

Şiir kitabım için de bunu seçiyorum:

"Bırakın bizi, sevgilerimiz, mümkün olduğu kadar çok yaşayalım!"

Gücümüzün en büyük, en güzel ve en serbest şekilde kullanılmasına; gelişmesine müsaade edilmiyecek ve bunu öğretmiyecek olan bir ahlâkı artık bilmek istemem.

Neuchâtel. Ekim.

Lessing'in hayatı. Voltaire, ona karşı hakszca hareket etmişe benziyor. Saksonya notları hikâyesi kadar hiçbir şey gözümde bu çehreyi kirletmemişti. Lessing'in Leipzig'e gelişi pek hoştur: 17 yaşna kadar ömrü yalnız kitaplar arasında geçmişti; bu kibar ve canlı toplum hayatı onu hayrette bırakır. Bir bilgindi o henüz bir olgun adam değil; ilmi onu tedirgin ediyordu. Gölgesi olmayan Peter Schlemihl odur; güç belâ selâm verebiliyordu. İlâhiyat öğrenimi için gelmişti; ama eskrim ve dans öğreniyordu.

Ondan bu harikulâde sözleri aktarmak iyi olacak: "İnsana değerini veren sahip olduğu ya da sahip olduğunu sandığını hakikat değil, fakat onu elde etmek için harcadığı samimî emektir. Çünkü insan, sahip olmakla değil, fakat hakikatı aramak yoluyla gücünü artırır ve olgunluğa ulaşır. Eğer Tanrı, bütün hakikatı tamamiyle sağ elinin içinde, hakikata doğru sonsuz yönelişi hattâ her zaman yanılmak şartiyle sol elinde tutsaydı ve bana: Seç, deseydi; alçak gönüllülükle sol eline sarılır: Ver, Tanrım! çünkü sâf hakikat ancak sana lâyıktır, derdim."

Hakikat Tanrı'nındır düşünce insanın. Bazıları düşüncelerle hakikatleri birbirine karıştırırlar. "Hakikatların, kendilerini meydana

getiren düşüncelerden sonra gelecekleri doğru değil midir?" (Leibniz. *Yeni Denemeler.)*

13 Ekim.

"Tanrı'nın göndermiş olduğu ayartılar arasında insan ölçüsünde olmayan yoktu; ve âdil olan Tanrı onların üstesinden gelmek için gerekli kuvveti de verir." Düşünceler birer şaşırtıdır; ve bu şaşırtılar bize Tanrı'dan gelendir. Bunları Tanrı göndermiş değildir, fakat Tanrı'yı aramaktan doğmuştur. Zaten üstesinden gelinebileceği içindir ki, bunların üstesinden gelmek gerekir. Bize Tanrı'dan gelmeyen, fakat aksine Tanrı'yı seyre daldığımız zaman arkasından gelip bize saldıran ve Tanrı'yı seyirden yüzümüzü çevirmeye zorlayan öbür şaşırttılar ki, bunları doğruca istekler diye adlandırmamız mümkündür; bunların hepsinin sökülüp atılabileceğini sanmadığım gibi yalnız gençlik çağlarında bir çeşit irade idmanına uygun gelecek süreyi aşmağa çalışmaksızın; çünkü öteki türlü hem bizi fazla uğraştırmış, hem de fazla önem kazanmış olurlar, bunların, uzun zaman ve fazlaca susturulmağa uğraşılmasının neye yarayacağını anlamıyorum; bunlardan sıyrılmak mümkün olmaz ve bu mücadele ilkin kuvvet bulan ruh, az zamanda gücünü tüketir. Bunlar tabiî isteklerdir. Genç ruh, öğrenmeye hak kazanabilmek için ona yeteri kadar uzun zaman gö-

güs gerdikten sonra, onları susturmağa ya da onlardan faydalanmağa çünkü isteklerde fayda düşünülebilir, isteklerin yerine getirilmesinde fayda vardır — itina edecektir. Ama iyi olmayan uzun bir karşı koymada, ruhu alt üst eden istekleri kamçılamaktır.

İşte bugün için aklıma gelenler. Ne pahasına olursa olsun ruhu hürlüğe kavuşturmak gerekir. Asîl bir ruh daha ulu çabalara lâyıktır. Her türlü isteklerden daha şiddetle ve Tanrı sevgisi ile tutuşan birçok asîl ruhlar vardır, bilirim; meleklere yaraşır bu ateşli çaba, öbür alevi kendi içinde söndürmüş gibi görünüyor. Ama, bu çok çabuk eriyiş idrakimizi büsbütün şaşrtmaktadır. Bu hal çok kerebir çılgınlık, daha çok bilgisizliktir. Bir zamanlar böyle bir çılgınlık diledim; böyle bir şey istemem artık. Benliğimin her perçasıyla Tanrı'yı yüceltmek, onu her yerde bulmak isterim; bir parçanın coşkunluğu için hiçbir fedakârlıkta bulunmamak: Çünkü bu kötü bir ibadet olur sanırım. İbadet Allaha övgüdür. Bütün ömrümüz bu sürekli ibadettir. Ve başka türlüsünü bilmek istemem. İbadetimiz sevgi, güçsüzlük ve alçak gönüllülükten fışkırmış olabilir. Ben bunun yalnız sevgiden olmasını isterdim. Güçsüzlük, alçak gönüllülük gevşeyen bir idrâk mahsulüdür. Kalbin konuşabilmesi için idrâkin susmasını istemem. Ve kalbim her şeye karşı, ne olursa olsun konuşacaktır. İdrâkim, benliğimin bütün başka parçaları gibi Tanrı'yı övmeğe, yücelt-

meğe çağrılmıştır. İdrâkim Tanrı'dan gelmiş değil midir? Onun Tanrı'ya yaklaşması sessizlik içinde olmuyor mu?

Tanrı şaşırtısiyle idrâkimi deniyor. Bu, O'nun idrâkime hitap edişidir. İdrâkim hiçbir şaşırtı ile karşılaşmasaydı, Tanrı'nın sustuğunu sanırdı. Hareketsizlikten nefret ettiği için de kendi kendini bir kötü isteğe kaptıracaktı ki, bu da insan gücünün üstünde bir işe girişmek demek olurdu. Tanrım, bunu herkesten gizlemem lâzım. Ama öyle anlar, öyle saatler oluyor ki, Dünya'da her şey bana düzensiz ve kaybolmuş görünüyor; zihnimin icat ettiği bütün ahenk çözülüp dağılıyor; üstün bir düzen aramak düşüncesi bile canımı sıkıyor; yoksulluk görmek beni heyecanlandırıyor; eski dualarım, o geçmiş iman dolu kasvetim kalbime doğru yükseliyor ve alçakgönüllü insanın her şeyden vazgeçişinin, her şeye razı oluşunun erdemliği bana yeniden erdemliklerin en güzeli görünüyor.

Tanrım, düşüncelerimi ancak olgun, mükemmel ve berrak olarak başkalarına gösterebilmem için bana kuvvet ver.

Bazı anlar,kendi kendime: Bunların içinden çıkamıyacağım, diyorum. Bu işin içinden çıkmak imkânsız. Tanrım beni irşad et. Ama bu, geçici bir ahlâk seslenişidir.

Dine ait şüpheler: alelâdelik. Başkalarının şüphelerinden bahsetmeleri, beni hep sıktı,ra-

hatsız etti. Bu şüpheler, Mekke istikâmetinde bakmayınca Tanrı'nın hemen gözden kaybolabileceğini sanan korkak bir düşünceden doğar. Mizacımın iki bölümü arasında bir aykırılık yaratmak ve kendimi tabiata düşman saymak. Bu belki gururu okşar ve şiire yararlı olur Ama mâkul bir hareket değildir. Açık bir Tanrı anlayışı, olaylar doğrultusunda gitmeyi, kendi kendime yönelmiş olarak gitmeyi diletir. Böylesi onlara karşı koymaktan daha güçtür; hiç olmazsa daha fazla bir bilgelik ister; mukavemetlerin kolayca baş eğebileceği bir zekâ varlığını şart koşar. (Zekâ'ya sahip olupta,) Tanrı'ya, zekâya başvurmadan hizmet etmek istemek, ona benliğinin bir parçasıyla hizmet etmek demektir.

Bazı kimseler, fikirlerle hakikatleri birbirine karıştırırlar. (Leibniz'e bakın *Yeni Denemeler.)* Hakikatlerin gösterilmesi her vakit iyi, fikirlerinki ise çoğu zaman tehlikelidir. Denebilir ki, fikir, kendi hakikatının şaşırtısıdır. Başkalarını ayartmak doğru değildir. Tanrı herkesin gücüne göre ayartı yollar; ama, onların yenemiyeceklerini, onlara göstermek hem akıllıca bir hareket olmaz. İşte bundan ötürü, beceriksiz bir eğitim tehlikelidir. Ve gene bu sebeple iradesi zayıf birinin duymasından korkarak, fikirlerini pek yüksek sesle söylememeli. Hakikat, herkese söylenebilir; ama, fikir, herkesin kavrama gücüyle orantılı olarak söylenmelidir.

Her münasebette bir etkime imkânı saklıdır.

Her şeyi ödeyen, her şeyi âdilce denetleyen Tanrı... Ruhun, daha körpe iken hangi tarafa dönülürse dönülsün, Tanrı'nın gözden kaybolmıyacağını anlaması iyi olur.

Acze düşmek ihtimali: Ruhum gerektiği gibi tpınıp övemediği inancı. *Matmazel Claire'in ölümü)* (*)

Tanrı'yı bilmek, O'nu aramaktır. Pascal, İsa'nın ağzından şöyle der: "Eğer beni bulmamış olsaydın, beni aramıyacaktın." O'nun bir defa varlığının farkında olduktan sonradır ki, O'nun kutsal varlığını her yerde yeniden bulmak ihtiyacını daha çok duyarız. Bundan böyle Tanrı'yı ancak her şeyi incelemek suretiyle tanımaktan başka bir şey dilemiyorum. Başkalarının "minnet" dedikleri, öyle sanıyorum, bendeki hayranlıktır. Her zaman daha belirli, daha aydın olmasını istediğim bu hayranlık bana vazife sevgisini tattırdı.

Tabiat kanunları Tanrı'nın kanunlarıdır. Ne mutlu onları iyi bilene ve o yolda yürüyene! Böyle bir insanın Tanrı'nın on buyruğuna ne ihtiyacı kalır? Tanrısal kanunların yazıldığı levhalar ölümsüzdür ve onlar bizim benliğimizdedir. Musa, o levhaları kırar, fakat bunlar yine de kalır. Gönül rızasiyle onlara baş

(*) Sonradan *Dar Kapı* oldu. (Tabiln notu)

eğen insan bilge olandır. Delileri baş eğmeğe tabiat zorlar. Sizin vazife olarak ve korkudan kırışmış alınlarla yaptıklarınızı ben sevgi uğruna sevgi ile gülümseyerek ve sadece gülümseyerek yapmak isterim. Ve benliğimde var olduğu için Tanrı'yı seviyorum; güzel olduğu için ona hayranım; çünkü Tanrı her şeydir ve anlamayı bilen için her şey güzeldir.

Geçmişin tarihi. insanın hürlüğe kavuşturduğu bütün hakikatların tarihidir.

Mümkün olduğu kadar çok insanlık yüklenmek. İşte en güzel düstur.

1895

Ömrün dörtte üçü mutluluğu hazırlamakla geçer; ama buna bakarak geri kalan dörtte birinin tadını çıkartmakla geçtiği sanılmamalı. Bu çeşit hazırlık alışkanlığı insanda o kadar çok yer etmiştir ki, kendi hazırlıklarını bitirince, başkalarınınkine başlar; böylece o eşref saat, ölümden sonrasına kadar geciktirilmiş olur. Ölümsüz hayata bu kadar inanma ihtiyacı işte bu yüzdendir. En büyük akıllılık gerçek mutluluğunu bu hazırlıklara bağlı olmadığını anlamaktır. Olsa olsa içten bir hazırlık yeter.

Kendi kendinin mutluluğuna engel olmak yolunda insan, fevkâlade beceriklidir; ve bir felâkete ne kadar az dayanacak durumda ise, kendini o kadar buna alıştırmağa güçlü görünüyor. (Bir kere daha tekrarlayım: ben şahsen mutluluğumu, eşyadan, olaylardan bağımsız tutarak mutluluğu pek kolay bir iş saydığımdan, söylediklerimle başkalarını kastediyorum.)

İnsanlar imansızlıktan veya bencillikten ötürü zavallıdırlar. Fakat bunu nasıl anlatmalı? Bir insanın kendini hem dinine bağlı, hem de zavallı sayması görülmemiş bir icattır. Bununla beraber hristiyanlığın çoğu zaman insanı bu duruma sürüklediğini anlıyoruz. Bilhassa İsa delâletiyle ıstırapta dayanışmaya yer veren hıristiyanlığın, bu pek asîl bir şeklidir. (Ama aziz Johanna'nın incili bizi bu kerteye götürmez.) İnsan sevgisinden başka bir sevgi ile bencillikten kurtulmanın mümkün olduğunu anlayanlar pek azdır. (Sâf bir Tanrı sevgisiyle.) Alevin fosfora bağlı olması gibi hareketlerimiz de bize bağlıdır. Gerçekten, onlar bizim ihtişamımızı sağlar; ama, bizim aşınmamız nisbetinde.

Bunu anlamak mümkündür? Her duyuş, sonsuz, kutsal bir *varlık* demektir. Geçici çalışmalarından kendimi biraz kurtarmak için Rod'un Goethe'ye ait denemesini okuyorum.

Hayatta hiçbir şey bu büyük çehrenin seyri kadar beni sükûne kavuşturamazdı. (Gelgelelim, Rod'un makalesi iyi değil.)

Yurtseverliğin iyi tarafı bana öyle geliyor ki, aksi halde pek uyuşuk kalacak olan bazı beyinlerde bir yarışma ihtirası yaratmasındadır. Meziyetlerin küçük veya büyük oluşu düşüncesinin atılması. Başkalarına olan hayranlığımız azalmış olur fakat aynı zamanda kendimize karşı duyduğumuz hayranlıkta azalır ki, bu da faydasız değildir. Böylece insanın. Tanrı'ya hayranlığı, güçlüğünden tasalanmaksızın girişilen bir hareketin kendiliğinden güzelliği için, bir sanat eserine duyulan hayranlık gibi, o derece artar. Bundan başka her güzel hareket imrenilmeğe değer ama kutlanacak yerde kıskanılmasını daha iyi anlarım.

Başkasının sevgi ile yaptığı bir şeyi vazife olarak yapabilmek. Tanrı sevgisi, her zaman insan sevgisine üstün olmalıdır. Hayatta en büyük asillik başkalarına karşı olan sevgi ile değil, vazife aşkı ile elde edilir.

Yolculuk Pusulaları

I

16 Aralık.

Uffizi galerisini Pitti sarayına bağlayan geçitlerde âdeta koşuyorum; Palatine galerisi takdir edilecek bir güzellikte. Giorgione'nin

Konser'inde soldaki delikanlının başının harikûlâde bir maddesi var. Tuvalin her parçasında yepyeni, bilinmeyen, biricik olan renk, bütün renklerin az farklı, koyusunun, açığının öylesine karışmasından ve kaynaşmasından meydana gelmiş ki, artık hiçbir şeyin silinmesi veya hiçbir şeye değdirilmesi mümkün değil; bakışlar, en ufak bir ek yeri bulunmaksızın, alnın, şakakların, saçların o yumuşak başlangıç yerinin üzerinde dolaşır durur. Eritilmiş renk, tuval üzerine sıvı halinde iken yayılmış bir mine gibidir.

Eser önünde insan, başka hiçbir şey düşünemez olur. Bir şaheseri alelâde bir eserden ayırt eden de budur: Güzelliğin yalnız kendisine inhisar etmesi, onun dışında her çeşit güzelliğin düşük nitelikte olduğuna inandırması.

Geçen yıl Angelico'yu yanlış anlamıştım. Onda, yalnız dinî, manevî bir güzellik bulacağımı, resmi de mümkün olduğu kadar tesirli bir ibadet vasıtası gibi kullandığını düşünüyordum. O zaman okumakta olduğum Savonarole'un tarihî, bana insan resmine karşı açılan savaşların en korkuncunun tarihi gibi görünmekte ve zihnim Saint Marc manastırından bir sanat eseri çıkabileceğine ihtimal vermemekte idi. Angelico'nun eserlerinden bazılarının nefis olduğunu itiraf etmek gere-

kir. Şüphesiz ki, onda, çizgiler çehreye fazlasiyle bağlı bulunmakta, çehre ruhun bir ifade vasıtası olarak kullanılmakta, ruh ta Tanrı'nın övgüsü olmaktadır. Renk, şekillerdeki boş satıhları doldurmağa yarayan bir katma idi, ama, o, bütün boşlukları titizlikle ve hoşa giden bir biçimde boyamış; renkleri sâflıkla yerleştirmekten duyduğu sevinci açıklamayı da, bereket versin, bir dinsizlik saymamıştır (*).

La Tribune'deki Raphaël'leri seyrettim. Bu eserlerde gölgeler çoğu zaman aydınlık kısımların sadece karartılmasından ibaret olup güzel bir nitelikte değildir.

Biçim âhenginin, (modelé) nin, hoşa gitmesi, bilhassa sert geçişlerden nefret etmesinden, kenar çigilerini gizlemeden, yuvarlaklaştırmak ihtiyacından ileri gelmektedir. Renklerin, açıktan daha az açığa ve koyuya derece derece ve farkına varılmadan geçişi görülen mükemmelliği sağlamaktadır. Renkçi Venedik veya İspanyol, Hollanda veya İngiliz ressamlarının mükemmele ulaşmak için daima daha düşünceli, daha güç, tartışmaya daha elverişli olan araştırmalarına Raphaël'in resimlerinde rastlanmaz. Giorgione, çoğu zaman Tiziano'-

(*) Saçma bir hüküm; bugün bunları tekrar okuyunca utanıyorum. Angelico, yalnız "nefis" bir ressam değil, büyük bir ressamdır (1902.)

dan daha fazla, her geçişi, niteliği yakındakine *katılan* ve ona daima bağlı olmakla beraber özel, eşsiz, görünen bir renkle boyamıştır.

19 Aralık.

Santa Maria Novella. Yaptığı açıklamalarla tabloları sanki delik deşik eden dayanılmaz, çekilmez bir kılâvuz. En küçük heyecandan yoksun. İspanyolların Chapelle'ine karşı duyulan hayranlığı pek anlamıyorum. Orada her şey acayip, ama hiçbir şey takdire değer değil. Karşılaşılan güçlükler ancak güzelliğe kıymak suretiyle yenilmiş.

Koro yerinin sağına düşen Chapelle de tamamiyle süse boğulmuş, yapmacıklı freskoların gene de zarif bir çekiciliği var. Bunlar Fillipino Lippi'nin eseri; sağda afsunlanmış bir ejderha ; solda bir dirilme sahnesi (İncili yazan aziz Johanna'nın hikâyesi.) Ejderhanın soluğuyla bayılan tatlı yüzlü bir delikanlı. Onun etrafındaki topluluk pek güzel. Zenci Kral... Dirilme sahnesindeki kadın topluluğu da güzel; fakat bu freskolar merkezdeki Chapelle'i süslüyen o harikulâde *Ghirlandajo*'lar değerinde değil.

Öyle yemeğinden sonra genç Roberto Gatteshi beni görmeğe geldi ve birlikte çıktık. Yazmak istediği romandan bahsetti ve güzel bir tarzda anlattı. Bu roman cinayeti övecek

ve bir dizi teşkil edecektir. İlki, nikâh düşmeyen akraba ile cinsi münasebet konusunu savunacak (daha doğrusu hikâye edecektir). İkincisi, cinayeti; üçüncüsü, hırsızlığı ele alacak. Bunlardan yalnız birincisi yazılmış; bu, bilmediği için, kendisine Tevrat'tan okuduğum AMON ile THAMAR'ın günümüze uygun hikâyesidir. Kitabın en önemli kısmında, bilhassa, günahkârların birleşmesinden sonra yavaş yavaş duyacakları tiksinmeye ve kine yer verecektir.

26 Aralık.

Bu sabah, Santa Maria dei Fiori müzesi ile millî müzeyi gezdim. Hepsinin içinde en çok hayran olduğum Donatello'yu seyrettim. Orijinal eserlerinden ve "Moulage"larından meydana gelen bu sergide, onun, artık geleneklere karşı açtığı öylesine olağanüstü ve öylesine başarılı bir savaş hissedilir ki. İnsan vücuduna verdiği hayret edilecek üstünlük, çocuk bünyesini ve biçimini anlayışındaki acayiplik. Bir ayağının ezdiği yılan üzerinde yarı yarıya kaldırdığı öbür ayağı ile, iyi bağlanmadığı için sarkan, bağları karnı üstünde karışık bir süs gibi duran çamaşırları; ve bu yüzden hantallaşmış, biçimsizleşmiş kısa bacakları ve beceriksizce havaya kalkmış nefis küçük kolları ile yarı çıplak bir 'aşk" Tanrısı...

David'in süslü çıplaklığı, tenlerin letafeti, kasların kemikler arasında kayboluşu, bütün ifade kudreti, cılızlık, dinçlik — taraf tutmak... bütün bunları incelemek üzere oraya dönmeli.

28 Aralık.

Bu sabah Roberto Catteschi'yi gördüm; milletlerarası bir dergi kurmaktan, şiir kitabıyla daha başka bir tanesinden ve romanından bahsetti. Kitabı için Coppée'nin bir önsöz yazmasını istiyordu. Roberto Catteschi gene de zeki bir adamdır; eğer Coppée üzerinde duruyorsa şüphesiz ki onun hakkında tam bir bilgisi olmamasındandır. Paris'te olsa muhakkak *Mercure'e* yanaşırdı. Fransız yazarlarından hangisini tanıdığı sorulunca Daudet, Coppée, Baurget, Zola'yı sayıyor.

Akşam yemeğinden sonra Roberto Gattecshi'yi d'Annunzuo ile karşılaşacağımız Arena'da buldum; d'Annunzio saat ona doğru geldi. Yanımda oturuyor; hiç böbürlenme ihtiyacını duymadan, bana öyle geldi, sevimli sevimli konuşuyor. Kısa boyludur. Onda hiçbir şey edebiyatla ilgisini dehasını dışarı vurmadığı için, uzaktan çehresi alelâde sayılabilir. Yahut daha önce tanınan bir kimseninkine benzetilebilirdi. Soluk kumral renkte sivri küçük bir sakalı var. Teker teker, biraz donuk, ama gene de kıvrak ve âdeta okşayıcı bir sesle ko-

nuşuyordu. Bakışları biraz soğuktu. Belki de biraz gaddardır; ama belki de, bu, ondaki hafif şehvetin bir görünşünün bende yarattığı intibadan başka bir şey değildir. Başında, sadece siyah bir "melon" şapka vardı.

Fransız yazarları hakkında bilgi istiyordu. Mauclair, Régnier, - Paul Adam'dan bahsediyordu. Gülerek kendisine: "Okumadığınız bir şey kalmamış ki!" deyince, büyük bir sevimlilikle: "Öyle sanırım ki, hepsini, herşeyi okumuş olmak gerekir!" diye cevap verdi. Ve: "Hepimizin öylesine beklediğimiz şahesere rastlamak için içimizde durmadan yeşeren bir umutla her şeyi okuyoruz," diyerek düşüncesini tamamladı. Yazı dilini çok sade bulduğu için Materlinck'e o kadar düşkün değil. "Güzellikten yana kısır olması" yüzünden Ibsen hoşuna gitmiyor ve sanki bir mazeret olarak "ne yapalım! ben lâtin ırkındanım," diyor.

"Olay, zaman, mekân" unsurlarına riayet ederek antik tarzda, ama zamanımıza uygun bir dram hazırlıyor. Geçen yaz aylarında Herelle'le beraber Yunanistan kıyılarını yatla gezmiş ve "Mycènes'in harabeye dönen kapılarının altında Sophokles'i okumuş."

Edebiyat alanındaki büyük bilgisinin gerektirdiği çabanın, arkası gelmiyen mükemmel bir yaratışa engel olmamasına, yazarlık

çalışmalarının bu kadar çok okumasını önlememesine hayret ettiğimi söyleyince: "Bakın! dedi; bütün kitapları hızla okumama elverişli bir usûlüm var; yılmadan çalışan bir insanım. Senenin dokuz ve on ayrı hiç durmadan günde on iki saat çalışırım. Şimdiye kadar yirmi cilt kadar eser yazdım." Bu sözleri böbürlenmeden ve yavaşça söylüyor. Gece bu minval üzre kolayca uzuyor.

30 Aralık.

Öğleden sonra Bargello'ya dönüyoruz. Donatello'nun o harikulâde David'i orada! Bronzdan küçük bir vücut. Süslü bir çıplaklık; doğuya has bir zariflik; maddileşmekten kurtulan ve kaybolan bakışlarını boğduğu gözler üstünde şapkanın gölgesi, dudaklardaki gülümseme, yanaklardaki yumuşaklık... Biraz narin ve özentili zerafetiyle nazik küçük vücudu; - Bronzun sertliği —; yalnız baldırları örten ve bu yüzden kalçaların daha yumuşak göründüğü bacaklardaki işlenmiş zırhlar.

Ayıp sayılabilecek bu kıyafetin acaipliği, ya taşı, ya kılıcı küçük kolların gergin asabiliği. Onu kendime göre gözlerimin önünde canlandırmak istiyorum. Bu nefis hatları, solumanın çukurlaştırdığı ve kaburga kemiklerinin tam altına rastlayan yerde karındaki bu kıvrımı, göğsün üst tarafını sağ omuza bağla-

yan kasın kuruluğuna kadar, kalçanın yukarısındaki biraz kırık çizgili kıvrımı, kuyruk sokumunun üstünden başlıyan ve belin harikûlade düzgünlüğünü öğrenebilmek, aklımda tutabilmek için uzun uzun seyrettim.

Niccole Uzanno'nun büstü için ne demeli? Ona baktığım zaman David'e üstün tuttuğum oluyor. Onda, eskiden olduğundan daha fazla canlılık var; dudakları bütün sözlerine bedeldir. Bütün eserler arasında en güzeli bu ikisidir. Bunlardan sonra da, ne yazık ki, burada, yalnız büstü görülen Campanile'in *Zuccone*'si, bronzdan küçük aşk Tanrısıdır. Verocchio'nun *David*'i de fevkalâde.

6 Ocak (1896).

D'Annuzio ile sağlık konusu üzerinde görüşüyoruz. Bana, uykusuzluk nedir bilmediğini, daha doğrusu, şimdiye kadar bundan şikâyetçi olmadığını söylüyor. Çok eskrim yapıyor ve sık sık ata biniyor. Yarın Leonardo'nun köyü olan Vinci'ye gitmesi lâzımmış! Bu bir kutsal ziyarettir, biliyor. Benim de katılmamı teklif ediyor. Eğer beceriksiz bir binici olmasaydım, onunla gezmiye gitmekten zevk duyardım. Alaydan bahsederken, açıkça buna tahammülü olmadığını, alay ile olaylara karşı konduğunu ve ancak sevgi ile nüfuz edilebileceğini, ancak bunun bir önem taşıdığını söylüyor.

Yemeklerde yalnız iyi su içiyor; çalışanlar için bunu bir kaide sayıyor; ama, buna karşılık günde 10-12 fincan çay içtiğini söylüyor. Bu sabah sofraya otururken, özür dilediği binici kıyafeti. ona ne kadar da ince bir şıklık, tatlı bir pervasızlık ve serbestlik veriyordu.

Roma.

Akşamleyin o korkunç büyüklükteki San Pietro'yu gezdim. İster istemez Roma'yı Stendhal'in gözüyle görüyorum. Roma'da duyduğum iç sıkıntısının sırrını anladım orada kendimi dikkate değer bulmuyorum. Roma'da bilhassa Palatin'i Caracalla ılıcalarını, Sixtine Chapelle'ini gördüm Ama, Roma'yı gerçekten, hiç mi hiç sevmiyorum.

Capitole müzesinde "sağdaki" Ephèse Diane'ı heykeli yanında duran bronzdan, küçük, *"dikenini çıkaran"* çocuk, kıyas kabul etmez bir hârikadır. Öyle sanıyorum ki, hiçbir antik eseri ona üstün sayamam; hattâ ne de güzel sanatlar müzesindeki Niobide'i, ne de Munich'teki *uyuya-kalmış* Faune'u. (Bu tarihten sonra Napoli'deki o harikulâde *balık avcısı Mercure*'ü gördüm).

Bronzda maddenin, bir akik gibi düz, cilâlı ve hemen hemen siyah oluşu, şekillerin çevrelerinde daha iradeli ve dayanıklı bir ka-

rar ifade eder gibi görünüyordu. Bütün sevimliliğine ve zarifliğine rağmen onda hiçbir gevşeklik yok; bu küçük sabî vücudunun hayret verici narinliği biçimlerin ya daha çocukca veya daha dolgun olmasını hiç de aratmamaktadır.

Napoli. 29 Ocak.

Capri, şeffaf sular üstünde esrarlı bir şekilde yüzüyor. Deniz mağaralarını severim. Belle-Isle mağaraları ne kadar da ıslaktı. Morgat mağaraları renkli renkli idi! Grotte d'Azur'ü hiç sevmiyorum: o donmuş, mavi olacak çivit rengindeki akisler, doğrusu renk anlayışı kısır bir Tanrı tarafından hayal edilmişe benziyor. Kendimi biran önce dışarıda bulmak istiyordum. Adanın öbür tarafında daha az tanınmış nefis başka bir mağara var; küçücük; üç yerden girilen dar bir dehliz; orada ışık surette yansımış ki, yalnız yeşil ışınlar içeri giriyor ve sular onlarla öylesine dolu ki, bir nevi fosfor parıltısı yaratıyor. Suya daldırılan bütün cisimler filizi renkte solgun bir aleve bürünüyor; bu su içinde eller Pierre Louys'nin tasvir ettiği ırmak, çeşme perilerinin derileri gibi yeşile boyanıyordu.

Burası bütün benzerlerine üstün bir aşk toprağıdır. D'Annunzio'ya tanıttığım Floransa'daki iki Amerikalı dilber, Capri'den bah-

sederken hem esef ediyor, hem de istekle ağlıyorlardı. Sekiz gün için gelip de, bir daha buradan ayrılamıyanlar oldu.

Bayan Magonicle'in ahbaplarından bir erkek orada evlendi ordan sonra da bir daha memleketini arayıp sormadı Capri kızlarının hanım efendi olmak için büyük imkân ve kolaylıkları var. Orada bir hayli Amerika'lı, ondan da çok Alman var. Bence Capri, o eşsiz kayalarına rağmen, büsbütün değilse bile hemen hemen tahammül edilmez bir yerdir; Capri'yi Napoli'den, deniz üstünde yüzen bir hayal gibi seyretmeyi tercih ederim.

Biri Merlowe'lıdır öbürü Ömer Hayyam'ın rübailerini okuyan o iki Amerika'lı güzele, Floransa'da değil bu adada rastlamayı ve kendilerini ziyarete gelen d'Annunzio'ya verdikleri gibi, adada yetişen, güneşte kurutulan ve sonra küçük paketler halinde *rhum*'da yatırılmış asma yapraklarına sarılıp saklanan üzümden, gene bize burada, vermelerini isterdim. Bu puro rengindeki küçücük paketlerin kurumuş ve görünüşsüz kılıfı, üzümün bütün şekerini ve likörünü içinde tutuyor.

Cava'dan dağlara doğru bir yol tırmanıp dalların ve sarmaşıkların yol üzerinde gerdiği ağ, size, bu nefis havada harikülâde baharların, cılız kavaklarla hafif kara ağaçların kurduğu bu çardakları nasıl süslediğini hayal et-

tirir. Geçtiğimiz korular şimdiden eflâtun renginde safran çiçekleriyle süslü.

Benédictin papazlarının manastarı kayalara yarı gömülü. Kitaplık olarak kullanılan salonları gördükten sonra, ikindi vakti dışarda pırıl pırıl yanan güneşe rağmen, onu sımsıkı kavrayan ve boyunu bir hayli aşan kayalar dolayısiyle pek yüksekten süzülen ışığın renksiz göründüğü dehlizlere iniyoruz. Islak yosunlar duvarları kaplamakta ve durmadan su sızmaktadır. Orada her şey beyaz ve yeşil bir küfün toz haline gelmesine benziyor. Daha aşağıda yalnız manastır avlusuna aralıklanmış ufak bir çatı penceresinden hava ve ışık alan geniş bir yeraltı mezarlığı uzanmaktadır. Simetrik olmayan büyük ayakları, inanılmaz bir araf ışığı hafifçe sarıyor; alabildiğine derin sessizlik. Bana yol gösteren papaz küçük bir lâmba ışığı ile üstüste yığılan kafataslarını, kemikleri aydınlatıyor; bunlardan bazılarının kadifeyi andıran bir aklığı var. Sonra iki sıra kalın ayaklar arasında kemiklerle tıklım tıklım dolu, bir birine sıkı sıkıya dayalı altı tane açık lâhit.

Daha ileride Giotto'nun bir talebesinin yaptığı oldukça güzel freskolar... Catana'ya gitmek üzere Taormina'dan ayrıldım. Kırlar bittikten sonra cüruf içinde narin olmayan çiriş otlarının büyüdüğü bitkisel bir toprakla lâvdan meydana gelen hayret verici ovalar.

Tunus 7 Mart.

Küçük çocuklar karagözü seyretmekte, gülmekte ve onun müstehcen hareketlerini aralarında tekrarlamakta idiler. Zihin için güç bir idman bu. Ee, bunu tabiî görünceye kadar, o da kendini düzeltsin, düzenlesin. Fransızlar oraya gitmezler; oraya gitmeyi beceremezler; bunlar hiç görünüşü olmayan dükkânlardır. Oraya alçak bir kapıdan süzülerek girilir. Fransızlar şaşmadan, çok patırdılı ancak turistleri çeken yandaki gösterişçilere giderler. Danseden bu mukavvadan atın, gene, gerçekten çok tuhaf şekilde ama tamamiyle panayırlardaki gibi danseden tahtadan ve kumaştan bu devenin pek değersiz olduğunu ve ne düşünmek gerektiğini Araplar pekâlâ bilirler. Gene orada pek yakın bir yerde geleneğe uygun, klâsik, basit, hem de pek basit, takdire değer bir sahne anlayışı bulunan bir karagöz var; orada karagöz sahne ortasında, sadece başını eğdiği için göremediği, kendisini arayan iki jandarma arasında saklanır; çocuklar da bunu tabiî bulurlar, anlarlar, gülerler.

Mösyö de Goncourt'un ısrarla öldürmeğe çalıştığı dram sanatını, karagözle bizim eski kuklalara bakarak, yeniden öğrenmemiz fena olmayacak. Karagöz gündüzün dükkân - baraka olup geceleyin kılık değiştiren, uzunlamasına küçük bir oda, gölgelere fon teşkil etmek

üzere şeffaf bir bez perde, lüzumlu küçük sahneyi meydana getirir. Sahneye duvar boyunca iki tahta sıra... Ünlü seyirciler bu imtiyazlı yerlere otururlar. Odanın ortası, birbirlerini ite kaka yerde oturan pek genç yaşta çocuklarla dolar. Sabah iki meteliğe benim de cebimi doldurduğum ve akşam boşalttığım, insanın ağzını sulandıran, kurutulmuş tuzlu kavun çekirdeğinden orada bir hayli yenir. Doğrusunu isterseniz çekirdeklerin bir kısmını çocuklara veririm.

Buraya akşamları sık sık geldim. Hemen hemen hep aynı yerde oturan, aynı oyunları seyreden, benim gibi aynı yerlerde gülen, aynı halk vardı. Bu gölgeleri konuşturan pek iyi bir sanatçı.

Biskra.

Osman soruyor "Musikiyi kim icat etti?" cevap veriyorum: "Musiki ile uğraşanlar." Kanmıyor, direniyor. Büyük bir ciddilikle Tanrı olduğunu söylüyorum. "Hayır, diyor, bunu icat eden şeytandır."

Bana, Arapların gözünde, adı aklımda kalmayan, gövdesi boşaltılmış bir kaplumbağa kabuğundan yapılan uzun saplı ve iki telli bir nevî kemençeden başka bütün musiki aletlerinin, cehennem aletleri olduğunu anlatıyor.

Meydanlarda şarkı söyliyenler, ozanlar, mesihler sesle, sözle katılarak bu sazı küçük bir yayla çalarlar. Ve o kadar hoş ve tatlı bir şekilde ki; Osman diyor: "Göklerin bir kapısı açılmışa benziyor."

Edebiyat ve Ahlâk

Tarlalar için münavebe usulü denen şeye, insanlarda dönüp dolaşan delilik denir.

Bizde bir kere meydana gelen şey, tek bir kere bile olsa, zamanın yardımı, irademizin susmasiyle yeniden görünebilir. (Ahlâk dünyasında, hiçbir zaman, kesin bir zafer yoktur.)

Ancak, hiç anlıyamıyacağımız bir şeyi, asla yapamayacağımızdan emin olabiliriz. Erdemliğe olan güven beni öfkelendiriyor. Çünkü onun mayası anlayışsızlıktır. Sadece mantığa dayanan ve işaretlerin münasebetini anlayan kafa zekâsından söz etmiyorum; bu beni ilgilendirmez. İnsan, ancak, yapmağa gücü yettiği şeyi anlar. Bu suretledir ki, tabiatta eşya, bir çarpma yardımı ile ses çıkaracak durumda ise, kendisine yaklaşan sesle titreşir.

Nil humanum a me alienum puto.

Goethe: "Ne kadar büyük olursa olsun hiçbir cinayet yoktur ki, bazı günler, onu işleyecek kudrette olduğumu hissetmiş olmıya-

yım," diyor. En büyük zekâlar en büyük cinayetleri işlemeye kadirdirler. Çoğu zaman bunu yapmıyorlarsa mâkul olmalarından, aşktan ötürüdür; çünkü böyle bir hareket onların son sınırı olur.

Günah doktrini: her türlü kötülüğü yapmağa muktedirken bir şey yapmamak, işte, budur iyilik; yoksun eden irade, hiç sevmiyorum bunu. Fenalığa karşı kapalı gözle kalmasını, iyiliğin gözlerimizi kamaştırmasından gelmesini severim; aksi halde erdemlik bilgisizliktir, fakirliktir.

Tanrı'nın varlığını ispat etmek istemek, O'nun var olmadığını iddia etmek kadar boştur.

Çünkü bütün ıspatımız, bütün delillerimiz, O'nu ne yaratacak ne de yok edecektir.

Şöyle demeyi tercih ederim: "Mademki bir şey vardır, O Tanrı'dır. İzaha kalkışmak bence faydasızdır · bütün tabiatla, o kendi kendini açıklar; bu O'nun var oluşunun bir şeklidir."

İbadet ruhun hitabet tarzıdır.

Tanrı'nın sonsuz olduğu anlayışına varmak için insanın bir geleneğe, bir tarihe ihtiyacı olduğunu sanmak esef edilecek bir şeydir. O'nunla ilgili olarak insanlar her neye inanmışlarsa bunun tarihî, Tanrı'nın tarihî olabilir.

Bir düşüncesi olur olmaz bunu açıklamak için değil, böyle bir düşünceye kapıldığını mazur göstermek için, insan oturur bir cilt dolusu yazı yazar.

Gitgide daha büyük ölçüde umumileştirme yoluyla her şeyi sadeleştirmekte saadeti buldum. Böylece ben de sahip olduğum gerçeği, Hafızı mesteden ve yanından hiç ayırmadığı tas gibi kolaylıkla taşınır bir hale getirdim.

Her şey ancak sevgi ile satın alınabilmelidir. Her kim olursa olsun, her ne olursa olsun, o kimse o şey, hep, onu en çok sevenin eline geçmeli. Ekmek karnı en fazla aç olanın, tatlılar onu her şeye üstün tutanın veya karnını doyurmuş olanın. Halkta rastlanan ayaşlık şöyle izah edilebilir: istediklerini elde edemediklerini unutmak için içerler ; yüksek sınıfların sarhoşluğu da gene böyle yorumlanabilir. Sarhoşluk saadetin yerini tutmaktan başka bir şey olmuyor. Sarhoşluk arzulanan şeyin maddeten satın alınmasına lüzumlu para elde olmayınca, o şeyin hayalinin satın alınmasıdır. Sarhoşluğu sağlayan şişe, sarhoşluk devam ettikçe "la Peau de Chagrin"e bedelidir (*). İşin kötü tarafı insanın hiçbir zaman yeteri kadar sarhoş olamamasıdır.

(*) Tılsımlı deri.

En önemli olaylar bütün bu komedyanın iki ucunda yer alır: doğum ve ölüm. Bunlardan birinin henüz farkında değiliz; ötekininse artık farkında olmamız imkânsız. Bundan başak, yer yüzünden silinince de öldüğümüzü bir daha hatırlamıyacağımıza inanmamız gerekiyor. Yalnız yaşamamızı kolaylaştırdığı için başkalarının ölümünün farkında oluruz.

Gelecekteki mutluluğun, geçmiş mutluluk değerinde olduğunu kavramakta zihnimizin gösterdiği acaip zaaf, çoğu zaman sefaletimizin biricik sebebidir. Acımıza başkalarını kandırmak gerekiyormuş gibi yapmacıklı yaslarımızdan bir türlü vazgeçemiyoruz. Anıları kurcalıyor, yıkıları arıyor, geçmişi yeniden yaşamak istiyor, tükendikten sonra da aynı sevinçleri halâ devam ettirmeyi diliyoruz.

Her türlü üzüntüden nefret ediyorum, geleceğin güzelliğine güvenmenin geçmişe tapınmaktan üstün olduğunun anlaşılmasına aklım ermiyor. Gençleşmiş güneşin arkalarından yeniden doğduğunun farkında olmadan, her akşam, deniz sularına gömülen güneş ardından ağlayan ve gözlerini batıya dikerek deniz önünde uzun uzun haykıran, kumsallıklarda yaşayan bazı kavimlere benzemek değil midir?

"..Ya acı çekmek, ya ölmek — *Aut pati, aut mori.* Bu sözün bütün kudretini idrâk etmek sizin katınıza lâyıktır;... benimle birlikte

onun bütün hıristiyanlık ruhunu, özet olarak Tanrı — oğlunun bütün doktrinini kapsadığını itiraf edersiniz.

Ve daha ileride: "Tabiata uygun olarak yaşamakla, Tanrı yolunda yaşamaktan daha çok birbirine karşıt bir yoktur." (Bossuet, *Sainte Thérèse'e övgü).* Eh, ne yapalım!

"Benliği hor görmek gerekir", diyorsunuz. Benimkini değil. Benliğimi bir başkasında da olsa sevebilirdim. Benim olduğu için midir ki, titiz olayım. Bundan daha kötü bir (ben) olabilirdim. (Her şeyden önce yaşıyorum, harikulâde bir şey bu.)

Eğer kendinizde hor görecek bir şey buluyorsanız, acırım size; ben ancak bu kötü doktrini hor görürüm; eğer ben kendi benliğimi seviyorsam, sanmayın ki bu yüzden sizinkini daha az seviyorum. Veya, bu, az veya çok bir mutluluktan ileri gelsin.— Ama düşünüyorum ki, siz de yaşıyorsunuz, bu da harıkulâde bir şey.

İnsanın tarihî; insanın hürlüğe kavuşturduğu bütün hakikatların tarihidir. Bunu söylemekle, beni iyi anla; hakikat dediğimiz ve az sayıda geçtiğimiz fikirlerin hürlüğe kavuşturulması, daha doğrusu seçilmesi, bunların, üzerimizde hüküm sürmek için bir nevi hakları olduğunu kabul etmiyorum. Öyle ki, onların hürlüğe kavuşması bizim hürlüğümüz

pahasına olur. Hayır. Bazı fikirlerin istibdadını büyük bir kolaylıkla meşru gösterebilecek olan hakikat kelimesini bir yana bırakalım. Hakikatlar yerine fikirler diyelim. Ve her duyulan münasebete de fikir diyelim. Münasebetlerin sayısı gibi fikirlerin sayısı da hemen hemen sonsuzdur.

Varlığımın hikmetini ve var olmayı sevmemdeki hikmeti ortadan kaldırmamak için, insanlığı, bütün münasebetlerin gerçekleşmesi şeklinde telakki etmek hoşuma gidiyor. Bütün mümkün münasebetlerin hemen hemen sonsuzluğu insanlığa oldukça sonsuz bir süre sağlar. Gerçekleşen münasebetler geçmişin tarihini meydana getirir. Bu, gerçekleşmiş bir şeydir ve az çok başarılıdır da; yeniden onlara dönmeğe lüzum yok; zaten istesek te bunu yapamayız. Bugünün en küçük bir fikri için, dün geçen, hadsiz hesapsız münasebetler icap etti. İşte sonunda onlardan kurtulduk

Bu suretledir ki, insanlık yavaş yavaş kendini kurtarıyor, hürlüğe kavuşuyor. Ama o kadar az ki farkında bile olmuyor.

Bununla beraber bir ilerleme olduğunu sanmağa kalkışma: yoksa şunu göz önüne getir: her yürüş, isterse yengeçinki olsun, ancak ileriye doğru olmak üzere hayal edilebilir ve bütün yönlerini kendisine çevirsek bile,

geçmiş geçmişe doğru yol almaktan geri kalmaz. Yapılmış olan, tekrar yapılacak değildir.

Ama insanlığın kendi dışında ve önce kendi tarafından tasarlanmayan bir amaç bulduğunu sanmak çılgınlık, bir gölge peşinden koşmak olur. İnsanın yüksekliği ancak kendi benliğindedir ve mânası senin sandığın zafer değildir.

Tanrı'lar, var olsaydılar, kumsallıkta dalgaların nisbî ilerleyişleri ile eğlenen çocuklarınki gibi bizim bir türlü sonu gelmiyen çabalarımızı göreceklerdi. Bir dalga gelir ; aman bir ilerleme! yükselir, istilâ eder, her şeyi kaplar — bir köpük bırakarak geçer gider; ikinci bir dalga onun yerini alır, biraz daha yükselir — O ne ilerleme! bu bir yayın — çekindir; ertesi gün kumsallığın daha birkaç parmak ilerisine yayılır — O ne ilerleme! yarın daha nerelere gitmiyecek sanki? Ama, öbür gün, gün dönümü geçmiştir, deniz yatışır — ama büsbütün durmuş değildir; bununla beraber karayı aşındırmakta, parçalamaktadır.

Sayısız hakikatler zaman ve mekândan meydana gelen sahnede marifetlerini göstermek için kafalarımızdan faydalanır ve orada bizleri gönüllü, kanmış, sadık ve şehvetli birer kukla gibi oynatır. Bunda üzülecek bir şey görmüyorum; aksine bu rolüme inanmak

hoşuma gidiyor ve bu rolü, eninde sonuda, bir şey gerektiriyorsa, herkes başlı başına icad ediyor.

İnsanlığı, yer yüzüne ait fikirlerin sahneye konuşu gibi saymayı öğreneceksin.

Değerimiz ancak temsil etme kudretimize bağlıdır.

Kendi kendilerinin yükünden zahmet çekiyor ve başlarından atmak için ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Şefkat ve sevgi kendilerini çekmiyordu. Kişi onlarca tahammül edilmez oluyordu, başkaları ise kendilerinden de çok... Artık kendi kendileriyle uğraşmak istemediklerine göre şüphesiz ki, başkalariyle de uğraşacak değillerdi. Hal böyle iken ne ile uğraşmakta idiler? Ne ile ilgilenmeliydiler?

Fikirlerin insanlara uyduğunu sandıkları müddetçe, bu onları tasalandırdı, ama, fikirlerin egemenliğini kabul edince yalnız onlarla uğraştılar ve onlar da kendilerini unuttular.

Eşyanın var olması veya var olduğunu duyması için bize ihtiyacı vardır ve biz olmayınca, onlar beklemededir. Ve insan bu yüzden bir kuşkunun yarattığı huzursuzluğu duyar. Daha var almamış ve var olmak isteyen her şeyin var olmak bitince, bir zamanlar var olduğunu kendi kendine söylemekte bir sevinç varmış gibi — bir küçük düşünce anını bek-

liyen ve bizden hayata kavuşmağa yalvarıra benzeyen, çünkü her şeyin düşüncemizde yer alması gerekiyor, her bilinmiyenin bizde yaptığı baskı.

Maddedeki atalet. Fikrin ona ulaşmasından önceki yavaşlık. Kitap teorisi: hükümsüz söz? Bir torba tohum.

Sosyal dâva? — Şüphesiz. Ama ahlâk dâvası ondan önce gelir.

İnsan, insanlardan daha ilgi çekicidir. Tanrı'nın kendi şekline göre yarattığı O'dur, onlar değildir. Her biri, hepsinden birden daha değerlidir.

Ruhu, birbirinden farklı nice bitkilerin yetiştiği, birçok böceklerin yaşadığı bir toprak parçacığı gibi görmek kolaydır. Orada bolluk vardır, savaş vardır; demek oluyor ki bazı şeylerin sökülüp atılması gerekecektir. Her şey çok, pek çoktur. Eğer berikini koparamıyacak olursak, ötekini boğacaktır. Hiçbir şey koparmazsanız, savaşı tabiat hazırlıyacaktır.

Bir sanat eserinin neye yaradığı incelenirken, yeter sebebin, eserdeki bu sembolün kuruluşunda olduğu anlaşılır.

İyi kurulmuş bir eser tabiî olarak sembolliktir. Bu eserin parçaları neyin etrafında toplanabilir? Onların düzenini ve sırasını kim yöneltir? Bu sembolik düzeni sağlayan ancak eserdeki fikirdir.

Sanat eseri, şişirilen, büyütülen bir fikirdir.

Sembol, etrafında, kitabın kurulduğu şeydir.

Cümle, fikrin bir çıkıntısı, bir şişkinliğidir.

Teori. Her şeyde durmadan bir dengesizlik vardır! Akışları bundan iler igelir.

Denge tam "sağlık"dır. M. Taine'in mutlu bir tesadüf dediği şey; ama daha önce söylediğimiz gibi fizik kurallarınca gerçekleşmeyen ve yalnız sanat eserinde gerçekleşen şeydir. Sanat eseri, zaman dışında bir denge halidir, yapma bir sağlıktır.

Bir sanatcı için şu şeyin lüzumunu savunacağım: anahtarı yalnız kendisinde bulunan özel bir Dünya. Her ne kadar büyük bir şeyse de, sanatcının *yeni* bir şey getirmesi yetmez; ama, kişiliğindeki her şeyin yeni olması veya yeni gibi görünmesi, her şeye kudretle renk veren mizacının aralığından gözükmesi lâzımdır.

Onun kendisine mahsus bir felsefesi, bir estetiği, bir ahlâkı olmalıdır; bütün eseri ancak bunu belirtmeğe çalışır. Bu da onun üslûbunu meydana getirir. Onun hususi bir şakası, bir şeklabanı bulunmalıdır; bunu da keşfettim, çok önemli.

Pusulalar

Kendi iç âlemine dalma I. (tasarı).

Pascal'ın o eşsiz parçasını tekrar okuyorum. "İskender'in kazandırdığı iffetli insan sayısı, ayaşlığının sebep olduğu ölçüsüz insanlar kadar çok olmadı..."

İşte bu düşünceye dayanarak çoğu zaman, büyük adamların ayakları bizden gizlenmek istendi. Ama ayaklarının bastıkları yerin yüksekliği benim neme gerek; ayakları güzeldir onların; aslında mesele bu değil; başta, ayak ta aynı adamın; bunlar arasında gizli münasebetler vardır; burada büyüklüğü dikkate almak istememekle kimbilir, her şeyi kaybetmiyecek miyim? Demek istiyorum ki, uzvu değil, yalnız duyguyu, düşünceyi; onu taşımış olan ağacı değil, yalnız meyvayı dikkate almakla. Büyük adamın büyüklüğü yalnız başında değildir. Eğer onu daha yüksekte tutuyorsa, bu, bütün vücudun daha büyük olmasındandır.

Aslında bu benzetiş aldatıcıdır; öylesine büyük olmak, öylesine güzel olmak tarzı var ki. İnsanların ilgilerine hak kazanmak için o kadar çeşitli tarzlar var ki. Kötü duygular iç yüzü gizlenmiş duygulardır. Güç olmakla beraber, bunlardan belki bir tanesinin bile sahte olmayanı bulunmadığını keşfederiz... Bahçede yetiştirilen en gösterişsiz çiçek bir nevi özel güzellik hikâye eder.

Kendi iç alemine dalma II. (tasarı).

Hastalığın faydası hakkında. (Pascal'e bakın... *Hastalıkların iyiye kullanılması için dua).*

Hastalık kuşku kaynağı.

"Hoşnutlar"dan bir şey beklememek.

Büyük hastalar: Peygamberler, Muhammet, aziz Paulus, aziz Yohanna (Onu bir histerik, bir veremli gibi göstererek, M. Jules Soury bugün, İsa'nın sözlerinin tanrısal önemini azaltacağını mı sanıyor?) Rouseau, Nietzche, Dostoiewsky, Flaubert ve daha başkaları... Birer hasta olan kahramanlar: Hamlet, Orestes ve başkaları...

Eski çağın hastalığı duyduğu ihtiyaç hakkında.

Değişitler kaidesi (çok fena anlaşılmış). Homeros'un körlüğü; Orphée'nin hikâyesi bunu başka bir yerde ele alacağım); ancak "acı" yüzünden şarkılarını söylemiştir, aşkının *gerçeğini* elde edince susuyordu; şarkılarının *hüzünlü* görünmesi bu yüzdendir; o şarkılar sahip olmanın değil, isteğin ifadesidirler. *Gerçekten* hüzünlü değildirler ama sadece... *yoksunluğunu* söylerler (çok cinaslı, çok ince, açıklamak lâzım).

Eski çağ kahramanlarının hastalık derecesine varan büyük kaygıları: Prométhée, Orestes, Ajax, Phèdre, Pentée, Oidipus, (Oidi-

pus'a tiyatro üzerine düşüncelerde ayrı yer verilmelidir: Macheth'in taban tabana zıddı).

Homeros'a gelince tavizler kaidesinden daha kandırıcı bir izah olan bülbüllerin gözlerinin kör edilmesini hatırlatmak. Gerçek dünyaya kapanmış olan gözler. Kör olan bülbül esef ettiğinden değil, çoşkunluğundan daha iyi öter.

Hastalık insana, lüzumlu gösterilmesi gereken yeni bir kaygı getirir. Rousseau'nun da Nietzehe'nin de değerleri buradan geliyor.

Eğer hastalığı olmasaydı, Rousseau, Cicero tarzında, tahammül edilmez tumturaklı bir hâtipten başka bir şey olmazdı.

Büyük adamların sağlıkları hakkında yanılmalar; Molière, Racine v.s. yi ele alın. Bu meseleden en iyi bahsetmiş olan *tam sıhhatte* bir edip örneği olarak gösterilen kimsedir: Gothe. Faust'a bakın (Chiron'la harikulâde diyalog). İnkâr edilmez surette olan faydayı duymuştu *Torquato Tasso*'ya v.s.'ye bakın...

Hani şu bilinen Ispartalılar meselesi yok mu, onu, burada ele almalıyız. Neden Isparta'nın büyük adamları olmadı? Irkın mükemmel oluşu, ferdin çoşup yüceleşmesine engel oldu. Ama bu durum onlara; örnek bir erkek tipi yaratmağa ve dorik üslûbu bulmağa imkân sağladı. Bitkiler bölümünde daha doğrusu *çiçekçilikte* bilinen bir olay; cılızlar yok edilince nadir olan çeşit ortadan kaldırılmış

olur; bu güzel çiçekleri, çoğu zaman, nadir görünüşlü bitkiler verir.

"En sihirli toprak orada, kendimi kökleşir gibi hissetmeğe başlayınca, bana tiksinti verir". (Dumas Fils, *Question d'Argent* adlı eserin önsözü).

İnsanın tenbelliği sonsuzdur. Bu, daha ince kanunlara karşı ataletin zaferidir. Bazan buna bilgelik adı verilir; çarçabuk meydana gelmekte olana engel olur.

Pek az insan hayatı gerçekten sever; değişiklikten nefret etmek bunun delilidir. İnsan en az değiştirmeyi sevdiği şey eviyle beraber düşüncesidir. Kadın, dost bundan sonra gelir; ev barkla, düşünce değiştirmek büyük bir yorgunluk verir. İşte bir yerde oturduk mu orada kalırız. Etrafımızı keyfimize göre döşeriz; her şeyi kendimize pek benzer olarak meydana getiririz; onların bize uymamasını önleriz; bir aynadır o; önceden hazırlanmış bir onamadır; böyle bir ortamda yaşanmaz; oraya kök salmışızdır artık. İnan olsun, gerçekten hayatı seven pek az insan var.

İnsanlar konuşurken kulak kabartınız. Bir birini dinleyen var mı? Zıt fikirde olanlar birbirlerini dinler mi? Elbette hayır. Ancak düşündüğümüzü tekrarlayan kimseyi dinlersiniz. Bu düşünce insanın ne kadar kendi deyişine benzer ve öyle ifade edilirse o kadar istekle dinlenir. Büyük gazete yazarlarının

marifeti; onu okuyan aptala "İşte tıpkı benim düşündüğüm gibi" dedirtebilmektedir. İnsan düşüncelerinde inciltilmeyi değil övülmeyi sever. Ah, zamanın akışı ne kadar da yavaş. Bir şeyi kımıldatmak yerinden oynatmak için ne kadar da uzun çaba lâzım! Savaşlar arasında ne kadar dinlenmek ihtiyacını duyuyorum. En küçük bir yokuşta nasıl çöküp otururuz!

"Paradoxe"lar.

Yavaş evrim: Daha şimdiden bana, zekâ, uğranda, bütün öbür şeylerin haraç mezat edildiği o yüksek değerli inci gibi görünmü yor. Herşeyi anlamak gururu, bir başkası kadar gülünç, bir başkasından daha da tehlikeli. Kısa bir zaman sonra, en az, en kötü, anladığımız da kendimiz oluruz.

Her şeye kollarınızı açmağa kalkışmayın: Reddedin. Hatırlayın ki, İbraniler öldürürlerdi, din değiştirmeğe kalkışmazlardı. Kollarımızı hep düşman olana açarız. Müslümanlar da bunu bilirler: başkasının düşüncesini dinlemezler, ona karşı dururlar. Katırların inatcı olmalarına yarayan meşin gözlükleridir. Sizden başkasının sizin kadar bir hikmeti bulunduğunu anlamakta kârınız ne olacak? Anlamak tasdik emtenin başlangıcıdır. İnançla inkâr etmek için inkâr edilene hiç bakmamış olmak gerekir.

1902

5 Ocak:

Bazan bir hareket gerçekliğini bize sonuçlarıyla belli eder. Büyük cinayetler bazan, bir rüyada imiş gibi, büyük bir kolaylıkla işlenmiştir. Sonra insan uyanmak ister; ciddiye alınmamış olmak ister.

7 Ocak.

Henri Ghéon'la birlikte, evinde öğle yemeğini yediğimiz Jacques Blanche bize kaygısını anlatıyor. Kaygılarının son haddine ulaştığını sanıyor; bununla beraber daha da artması beklenebilir. Bugün yaptığı yağlı boya resimler, dün yaptıklarına karşı içinde tiksinme yaratıyor. Pont l'Evêque'in dilencileri bütün "sosyete insanlarını" ona tatsız, mânasız gösteriyordu. İngiltere'de olsaydı, diyor, bunlar böyle olmazdı. Herşeyi satıp savmaktan, Paris'i yüzüstü bırakarak gidip Londıra'da, hiç olmazsa Pont l'Evêque'te, yaşamaktan bahsediyor. Ama Saint-Martin bu yıl kiraya vereilmiyecek. Boş yere barınacak başka bir yer arıyor. Ve beraberce, bu yaz meydana getirdiği ve belki, şimdiye kadar yaptıklarının en iyisi olan tabloların, başka eserlerin bir başlangıcı olduğuna inanıyoruz. Blanche'ın hayasız olabileceği fikri bilhassa

Henri Ghéon'u coşturuyor. Bunda bizim büyük bir payımız olduğunu iddia etmekte ve Blanche'ın hayasızlığını sergi zamanında bizimle düşüp kalkmasına bağlamakta ve portrelerimizin bulunduğu o büyük tuvale kadar vardırmatadır.

Bu salı günü kendi kendime her saat başı Lamiel'in Sansfin'ine ait sözü tekrarladım: "Öyle günler oluyor ki, kendimi, uşağım tarafından yatağıma bağlatmam gerekir". İşte kendimi böyle günlerden birinde hissediyorum. Gidipte Revue Blanche'la çatışmak günü değil. Saat altıya doğru Mercure'ün bürolarına çıkıyorum; bir an için kalabalıkta kayboluyorum; sonra Heny Davray ile beraber oradan kurtuluyorum ve her ikimiz birinci büroda, bugünkü falsolarımdan azıcık beni teselli eden bir çeyrek saatlik küçük bir konuşma yapıyoruz.

Reuve Blanche idarehanesinden hakkım olan küçük bir parayı almağa gidiyordum. Gişenin önündeyim. Alacaklı olarak müracaat etmişken, beni borçlu gibi karşılıyorlar. İddialarına göre, onlara 100 franka yakın borcum varmış. Bunun üzerine ben de borcumun teferruatiyle bildirilmesini istiyorum. Bir zarf parçası üzerine karalanmış şu hesabı uzatıyorlar. Candaule'un Çin kâğıdı üzerine basılmış

21 adedi 42
1001 Gece'nin Hollânda kâğıdı üzerine basılmış 6 adedi 60

102
İşbirliği için M. Gide'e borç 17

Onun borcu 85

Tek söz söylemeden kâğıdı cebime koyuyorum. (Bundan üç gün önce idi); ama bu akşam kendimi daha rahat hissedince Revue idaresine çıkarak Alexandre Natason'la konuşmak istediğimi bildirdim.

Birkaç sevimli sözden ve biraz gülümsedikten sonra kendisine geçen gün bana, seve seve kabul edeceğim, ama, açıklanmazsa anlamaktan âciz olduğum, bir borcun bu küçük hesabını verdiler, dedim ve kâğıt parçasını uzattım. (Söyliyeceğim cümleyi ezberlemiştim).

Nerde ise iki defa ödiyeceğim *Candaule* nüshaları dolayısiyle tatsız bir münakaşa başladı. Bu mesele bitince şöyle devam ettim. "Hayret ettiğim ikinci şey *Binbir Gece'ye* aittir. Ne sizin, ne Mardrus'nün lüks kâğıt üzerine bir baskıyı bana bağışlayacağınız aslâ aklımdan geçmez. Ama alelâde bir kitapçıda ödüyeceğimden burada daha pahalıya satın almama şaşıyorum. Dediğiniz gibi, bunun sebebi bu *"müesseseden"* sayıldığım için midir?"

Natanson hemen bunda bir yanlışlık olduğunu anlatır; pektabiî olarak tenzilât yapılacaktır ve ona başvurduğuma pek iyi etmiştim...

Anlıyorsunuz ki, diyor, hesaplar şöyle kabataslak tutuluyor. Herkes için fark gözetmek mümkün değil. Usül gereğince her yerde en yüksek fiyat uygulanıyor, anlıyorsunuz ya!

Her yere de burnumu sokamam ki; ama isteyen hakkını arasın. Meselâ bakın Mirbeau... Mirbeau'nun müesseseden olduğunu pek iyi bilirsiniz! İşte, o da, tıpkı sizin durumunuza düştü. Bütün kitaplarını bizden aldığı için, geçen gün, kendisine 1500 franklık bir fatura çıkardılar. İtiraz etti. Hesabının kaç franka indiğini biliyor musunz? Dokuz yüze! görüyorsunuz ya; yapılacak şey itiraz etmektir.

Mirbeau'nun veya benim mizacımızda olanlar için, diyecek yok, muvafık dedim (Bunu derken de elimden geldiği kadar, maksadımı belirttim); ama, öyleleri de var ki, akıllarından hiçbir fenalık geçmeden, tamamını olduğu gibi ödeyiverirler.

Alexandre "Mükemmel," dedi. Sonra kendini toplayarak, şunu ilâve etti: "Daha az ödemek istiyorlarsa kendi kitapçılarına gitsinler; anlıyorsunuz değil mi? Biz burada indirme yapmıyoruz. Bizde açılan hesap sayısını biliyor musunu?"

— On iki bin! (öyle sanıyorum, bana söylenilen rakam budur.) Artık memnun oldunuz mu?

— Hayır. Muhasebecinize de talimat vermenizi istiyeceğim.

Alexandre: "Peki, benimle birlikte geliniz", dedi.

Yazı heyeti odasına giden koridora dalıyoruz. Alexandre, soldan ikinci kapıyı açıyor. Burası muhasebe odasıdır. Kâğıtlarla, defterlerle dolup taşan kocaman bir masa önünde (kelebek) gözlüklü bir yahudi kızı toplamlar yapıyor.

— Matmazel işte Mösyö Gide; bundan böyle müessesemizin bütün kitaplarının fiyatı üzerinden kendisine yüzde 33 indirme yapacaksınız.

Çıkmak üzere iken, fikir değiştirerek geri döner:

— Bundan böyle aynı indirmeyi eserlerini bastığımız bütün kimselere yaparsınız.

Sonra, o yalandan gülümsemesiyle bana dönerek:

— Memnun oldunuz mu? Evet mi? Öyle ise ben de memnunum. Haydi Allaha ısmarladık...

Borcum bu küçük "şikayet"ten sonra 102 franktan 50 ye inmiş, alacağım da terar gözden geçirildikten sonra 17 franktan 34 e çıkmıştır.

8 Ocak.

Neden, *Immoraliste'i* 300 sayı üzerinden bastırıyorum? Kitaplarımın satılmayışını azıcık olsun kendimden gizlemek için; 1200 üzerinden bastırsam, satılmaması bana dört kere daha acı gelecek, dört kere fazla üzüleceğim.

Sonra, herkesin yeni bir maceraya atılması kendisine karşı bir borç olmalıdır. Bunu yalnız başıma deneyebilirim; her bakımdan hazırlıklıyım, buna; hoşuma da gidiyor; beklenmedik sonuçları bana daha çok şey öğretecektir; bilhassa bunu dikkate almak gerekir.

13 Ocak.

Em.'ya bütün akşam, bir tablo kadar hoşumuza giden mükemmel bir "Capitaine Christy" götürüyorum. Durgun bir gece. Em., Goncourt'ların Outamaro'sunu okuyor. Ben, César Franck'tan bazı parçalar çalıyorum; sonra, nasıl yazmamak gerektiğini öğrenmek için, *Hommes de Lettres*'i okuyorum.

15 Ocak.

Bu sabah Léon Blum, *Öfke* adlı eserinin ilk perdesini bana okudu. Her zaman Marivaux'yu ona üstün tutmasından ötürü, bugün Molière öç alıyor.

Charles Demailly'yi bitirdim. Olağan üstü meziyetleri bulunan pek kötü bir eser.

"Naturiste" kelimesine *Outamaro*'da rastlanıyor. (Sah: 12 ve 116)

Mascaccio, "naturiste" bir ressamdır. (Dünün İtalya'sı sah: 111 ve 134 1855 de yazıldı).

16 Ocak.

Bu sabah iyiyim; her şeyi hoş arşılayacak bir keyifle uyanıyorum. Zihnimde atiklik, kafamda hafiflik ve *mükemmel bir kavrayış ve duyuş*. Roger Marx'ı gidip görmeliyim. Ama, bu sabahki mutlu saatleri başkalarına harcamağa razı olamıyorum.

Opéra caddesinde bir gezinti. Louvre'da (Fransız Heykel Salonu) nu ziyaret. Dün akşam gün ışığına arkamı çevirerek César Franck'ı okumakta direndiğim için, bu sabah gözlerimin yorgun olmasına rağmen, her bakışa ayrı bir zevk veren âdeta bir oburluk duyuyorum. Her gördüğüm derhal beynime vuruyor. Houdon'ların önünde dansettim, Rude'lerin önünde ağladım, Carpaux'lar önünde tepindim. Oraya derhal Em.'yı götürmek isterim.

17 Ocak.

Schola'da Alceste'inilk perdesi. Sonu gelmiyen bir konser. Alceste, usanmış, artık yo-

rulmuş olan dinleyicilere çok geç gösteriliyor; ve itiraf etmeliyim ki, heyecanım, Cuvervil-le'de Alceste'i kendim için piyanoda çaldığım gününkünden daha azdır. Çizgilerin o mükemmel tenasübü orkestrada yeter derecede belirmiyor; zihin durmadan ölçüyü kaybediyor... Gluck oynanmamaktan hayli zararlı çıkıyor. Sahnede temsil tümünün mutlu duygusunu (tenasüp) durmadan açıklamakta veya hatırlamakta olup, (harmonie), yalnız zamana bağlı bir fonksiyon olarak kalmıyor. Gluck'ün musikisi dördüncü unsur olarak sahnenin 3 boyutuna katılıyor. Konserde, Gluck'ün "bir aryasının" söylenmesini hadi kabul edelim, bütün bir perdeyi oynamak!... artık dinlemiyorum.

18 Ocak.

Louvre'da, Uzak-Doğu müzesinin basma resimlerine bir hayli zaman ayırdım; sonra çıkarak ikinci avludan tekrar içeri girdim; ve boş yere rönesans heykelleri yanında Cremnitz'in bahsettiği Clodion'ları aradım. Biraz yeni satın alınmış (Houdon'un iki çocuk büstü; Flaconet'nin pişmiş topraktan bir büstü ve bir vitrinde, Carpeaux'nun dikkati çeken maketleri) önünde durdum; sonra, birinci katın salonlarında bazı şeyler keşfetmeğe çalıştım. Mobilyaya ayrılmış yeni salonlara vardım ve nihayet bunların sonuncusunda aradığım "Clodi-

on'a atfedilen" , sandığım gibi pişmiş topraktan değil, ama beyaz mermerden, bronzla ve siyah mermerle süslü, oldukça ağır bir "çalgılı kutu" üzerine yerleştirilmiş *Bacchante* gözüme ilişti. İtiraf edeyim ki, resmi bana aslından daha güzel görünmüştü. Bu beyaz mermer, bu sıcak şehvaniliğe uygun düşmüyor... Birkaç resim salonu geçtikten sonra, Louvre'un yeni satın aldığı Géricault'nun kendisinin yaptığı portresi önünde de biraz kalıyorum. Yunan - Roma freskolarının bulunduğu salonda Vuilard ve Valloton'la karşılaşıyorum.

Pazar.

Jacques - Blanche'ın evindeyiz. Büyük sakin atölyeye yavaş yavaş karanlık basıyor. Blanche, şu aptal Lebey'nin öğle yemeğinde söylediğinin kendinden başkasını ilgilendirmediğini fark etmiyerek, sık sık Barrès'in sözünü kesmesinden ne kadar sinirlendiğini söyledi.

Başbaşa kalınca Jacques Blanche'la birlikte müşterek dostlarımızı şöyle bir gözümüzün önüne getiriyor ve bazı çehrelerin tozunu alıyoruz. Blanche'ın iki harikulâde zekâ diye tasvir ettiği "yazdıkları kitapların belirttiğinden daha fazla dikkate değer olan" Bourget ve Wyzewa'yı çekiştiriyoruz. Ne üzücü şey. Blanche bütün tanıdığı kafalı adamların çok

güzel konuştuklarını söylüyor. Ey dostum Jacques Blanche! kimbilir, gözünüzde ne kadar da değersizim. Bana konuşmamın sizi ilgilendirenler arasında olduğunu söylüyorsunuz; kendi kendime soruyorum; size de sık sık sordum; bütün söylediğim beni beni bile bu kadar az ilgilendirdiğine ve anlatmağa başlayınca, biricik tasam, onu çarçabuk bitirmek olduğuna göre, o konuşmalarda acaba ne buluyorsunuz?...

Goncourt'lardan bahsediyoruz:

Jacques Blanche diyor ki, kontrol edebildiklerime göre, günlüklerinden daha uydurma bir şey olamaz; hazır bulunduğum için adamakıllı hatırladığım bazı konuşmalardan, günlüklerinde, üzerinde pek durulmaması gereken cümlelerin yer aldığını, bazan da tamamiyle değiştirildiğini göreceğimden emindim. İnanın, Gide, hiç te dinlemeyi bilmezler, söylenene kulak vermezlerdi. Günlüklerinde babamdan ve benden bahsettikleri bir paragraf var... Tamamiyle saçma. Her şeyi ters anladılar... Bakın! Babamın Edmond de Goncourt ve Sadou ile birlikte bulunduğu bir akşam yemeğini hatırlarım. Sardou o akşam, şaşılacak, pek parlak bir talâkat göstermişti hemen hemen bütün yemek boyunca Fransız İhtilâlinden bahsetti. Goncourt bir şey söylemiyor, ama babama, öfkesini, itirazını işaretlerle

anlatmağa çalışıyordu: "Dediklerini duyuyor musunuz bakın ne diyor?" der gibi bir hali vardı. Çoğu zaman yaptığımız gibi onu, akşam evine götürüyoruz. Sardou'dan ayrılır ayrılmaz Goncourt başlıyor: "Olur şey mi! duydunuz mu dediklerini? Hem de düşünün benim önümde, ihtilâl tarihçisi Goncourt'un önünde. Ben ki... Bunları anlatmaktan çekinmiyor... Kaldı ki, söyledikleri yanlış dolu idi, ve şuna kaniim diye, Blanche ilâve etti, yanılan Goncourt'du. Sardou'nun bu devir hakkında bilgisi, onunkinden daha aşağı değildi. Goncourt'un isyanı, öfkesi Sardou'nun kendisini gölgede bırakmış olmasından ileri geliyordu. Çünkü bir aralık, yemekte, Goncourt, aksi bir iddiada bulunmağa kalkışınca, Sardou, Goncourt'u bir öğrenci gibi *sustuverdi.* Goncourt dinlemek nedir bilmezdi. Konuşulanda önemi olanı kavrayamıyordu...

Ama, dedim, şuna buna atfettiği sözler, size göre ne kadar yanlış olursa olsun, çok kere hiçbir değer taşımamaktadır. Ama dikkat edin! Onu bir stenograf olarak ne kadar küçültecek olursanız, o kadar da edip ve yaratıcı olarak büyütmüş olursunuz.

Sonra Hugo'dan bahsetmeğe başlıyoruz ve Blanche'ın teşvikiyle *Contemplations'dan, La légende des Siècles*'ten birkaç parça okuyorum. Ama pek kötü ve büsbütün boğuk bir

sesle; çünkü birkaç saniye önce (Henri de Régnier'nin tahmin ediyorum) bir sözünü tekrarladı: "Gide şiiri sevmez" ve ona, bunun bir delilini vermek isteseydim, yaptığımdan başka türlü de davranamazdım.

Akşam yemeğini Charles Gide'lerde yedim. Hemen hemen bütün gün çalışamamış olmaktan, hem öfkeli hem üzüntülü olduğum için, yemekten dönünce bu notları yazarak yatışıyorum.

Aralık.

Théo Van Rysselberghe, çalıştığı tablodan pek yorulmuş ve sinirlenmiştir. *(Bir kanape üzerinde üç küçük kız.)*

— N'olur, bir müddet onu bıraksanız!

— İmkânsız! onu düşünmeden duramam.

— Öyle ise, adamakıllı bir sarılınız ona.

— İmkânsız!... Bu durumda elimi değdirir değdirmez, onu berbat ediyorum.

Yüzü sıkıntıdan sararmış, sanki uzamıştı.

Yemekten sonra, Philippe bize Père Perdrix'nin son iki bölümünü okudu. Bilhassa sonuncudan evvelki bize mükemmel göründü; ama Philippe te ne güzel okuyor.

. . . . . .

Guimet müzesinde büyük bir hayal kırıklığı. Basma resimlerin çoğu ikinci, üçüncü de-

recede şeyler; ve gene birçoğu ne bir ad, ne bir tarih taşıyor; hiçbir tasnif yapılmamış. İnsan nasıl işin içinden çıksın? Hele buraya gelenin maksadı bunları öğrenmek, tanımak olunca. Bununla beraber, orada, gene bir saatten fazla kaldım.

"Trocadéro — Doğu Garı" omnibüsünün üst kısmında "les Frères Zemganno"yu okuyorum.

Dış bulvarlarda sonu gelmiyen bir yolculuk... Çok düşünüyor, daha doğrusu tahayyül ediyorum ve nihayet hayalimdeki o belirsiz romanın, yani bir düzine insan arasındaki münasebetlerin şekillendiğini duyuyorum. Ama, bundan kimseye bahsetmemek için uzun zaman kararımda durabilecek miyim?

21 Ocak.

J. C. Mardrus'ün evinde bir iki saat kaldım. Madam Mardrus, sevimli sevimli, yarı uzandığım divan üzerinde yüzükleriyle oynuyordu. J. C. Mardrus, yakası bir hayli açık, deve tüyünden bol bir sabahlığın altına giydiği beyaz benekli koyu mavi antik yeleği ile, gelen X'in şu sözleri söylemesine sebep oldu: "N'oluyor! Hasta mısınız?"

Mardrus anlatıyor: "Kahvehaneden çıkarken Henri de Régnier'ye rastladım. Bir süre *bana yapıştı...*"

Mardrus, hâlâ "Schéhérazade"ı yazmasından ötürü Henri de Régnier'yi affetmiyor.

Paul Valéry'nin sevgisi, çocukcadır, zariftir. Kimse onun kadar güzel, dostluğu anlamaz ve onun kadar ince olamaz; ona karşı derin bir sevgi duyuyorum; bunu ancak onun söyledikleri azaltabilir. En iyi dostlarımdan biridir; sağır ve dilsiz olsaydı, ondan daha iyisini aramazdım.

29 Ocak.

Çalışmaya, konuşmaya, ne olursa olsun her şeye en elverişli bir durumdayım. Bunun can sıkıcı tarafı ya herşeye birden elverişli olmak veya hiçbir şeye yaramamak. Bu sabah pabuç boyamakta bile dehâ gösterebilirim.

Revue Blanche'ın İdarehanesinde: Bauer, Capus, Mirbeau, André Manzel, Alex, Natanson, Ghéon.

Bauer, kendisinin saygı ile dinlenmesini, cüssesine borçlu olduğunu bilen bir insan edâsıyla konuşuyor. Bütün cümlelerini sonuçlandırır; bazan berikine, bazan ötekine bakarak herkes için ayrı ayrı konuşur. Eli sözlerinin temposuna uyar; ama, parmakları, parmak yeri olmayan bir eldiven içinde imiş gibi birbirine yapışık kalır, kımıldamaz; bakışları da tamamiyle mânasız, ifadesiz durur.

Capus, incelikle, apaçık, anlaşılmasına zarar vermeyen yarı cümlelerle konuşur.

Mirbeau, aşırı hoyrat, makaleleri gibi tatlı, ama gene onlar kadar sersem.

1 Şubat.

Dün Em. ile beraber Anatomi ve Paleontoloji müzesinde idik; Goncourt'ların bir cümlesi zihnime takılmıştı: "*Nebatat* bahçesinde... Tanrı, burada, pek az fikir harcamış Hayvan-biçimlerinde pek çok tekrarlama var" (Günlük, I cilt, s. 231).

Bir aklın küçüklüğü tapındığı veya inkâr ettiği şeyin küçüklüğü ile ölçülür. Gerçekten böyle akıllılar. Tanrı'yı hiç anlamamışlardır. Bu, dinsizlik değil, aptallıktır. İstediğini bulamamaktan, hayal kırıklığına uğramak ne saçma! Mevcutlarının *yettiği* yerde ihtiyaca daha uygun bir hale gelmenin ,sadeliğe gittikçe artan kısım, bir benzerliğe götürdüğü, ulaştığı zaman ki, güzellik yavaş yavaş bu suretle meydana gelir, daha çok sayıda biçim aramak, bulamayınca da esef etmek; fantazinin, taklidin, sebepsizin olduğu kadar faydasızın hazfına, tasarrufa hayran olmayı bilmemek... Ancak teferruatı görebilen ve onun üzerinde durup bir terkip yaptığını sanarak, yalnız üstüste yığan küçük bir zekânın belirtisidir.

Paleontoloji salonundan mukayeseli Anatomi salonuna geçmek kadar *aydınlatıcı* bir

şey olmaz. Bunda daima bir sebep vardır. Ne kadar acaip, akıl ve mantığa uymayan korkunç derecede çirkin veya kocaman biçimler vardır ki, tabiat bunları önce tasarlar, ama devam ettirmez. Gece Em. ile beraber Comédie-Française tiyatrosundayız: *Andromoque* oynanıyor? Çok edepli davranan Bartet, büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Hep bir hanımefendi gibi durdu. Halk aşırı derecede alkışladı. Görülüyor ki, halkın aradığı "Üslûp"tan çok (zaten bunun farkında bile değildir), "Kibarlık, dürüstlük"tür. Meziyetlerinin özelliği ölçülü olmasındadır. Hiçbir kusuru bulunmaması değer kazanıyor. Mounet, çoğu zaman, mükemmeldi.

Esere gelince, vakit kaybetmeden onu tekrar okumalıyım(1). Trajik ve yapmacıklı gibi görünen dili beni rahatsız etti.

Bugün Racine'i oynayan aktörlerin büyük kusuru, sanatı zafere ulaştırmak gerekirken, tabiiliğe başarı sağlamaya çalışmalardır. Suzanne Després rolu *"hissettiği"* için Phèdre'i oynamak istediğini söylüyor... Her şeyden önce Racine'i hissetmek gerekir.

4 Şubat.

Bu sabah de Max bana dedi ki: "Klâsik tiyatroda her zaman oynamayı dilediğim üç

(1) Bu kelimeye sonradan Voltaire'de raslamak hoşuna gitti.

rol vardır: bunlar Oreste, Néron, Polyeucte'tür. Ve giymeyi istediğim üç tarihi elbise de Julien, Héliogobale ve III. Henri'ninkilerdir".

5 Şubat.

Bu sabah, uyanınca, kendimi aynada seyretmekten zevk alıyorum. İyiye âlamet. Fena günlerimde de aynaya bakarım, ama, orada kendimi iğrenç bulurum. Zihnimde de hafiflik duyuyorum; parmaklarım da çevik ;düşüncemi geciktirmemekte. Fena günlerimde yazım güzel olsun diye didinir dururum; bunun biçimsizliği düşüncelerimin düzenini bozar. Fena günlerde sigara içmekten çekinmem, bu da beni büsbütün sersemleştirir. Geçen salı günü "parlak" bir günümde idim. Demek istiyorum ki, fikirler kafamda neşeli neşeli dolaşıyordu ve her defasında yalnız bir fikir ifadesini deniyordum. Halbuki fena günlerde hep birden belirirler, birbirlerine karışırlar ve onları çözmek için bir hayli sıkıntı çekerim.

Çarşamba, gene hemen hemen göz kırpmadan geçen bir geceden sonra kendimi uyanı kve keyifli hissettim.

César Franck'ın *Orgue* için yazdığı (3 Koral) o harıkulâde parçalara her akşam kendimi veriyorum. Leconte de Lisle'in (Massacre de Mona) sını yeniden elime aldım, sâf ve tam bir hoşnutluk.

Perşembe, 6 Şubat.

Sabahleyin çalışmak; Retz'i ve bazı küçük-dergileri okumak. T. hayranlıkla, Degas'nın birkaç nüktesini naklediyor. Kimin olduğunu unuttuğunu "Baba evini bırakıp giden bir prensesi?" tasvir eden bir tablodan ötürü idi. "Prenses neden çekip gidiyor, biliyor musunuz? Tablonun zemini ile anlaşamıyor da ondan".

Gene Degas, "Besnard'ın *Arap Ahırı* adlı (tuhaf bir mor gölgesi olan ve ilk plânda şaha kalkan bir atın görüldüğü büyük tablo) önünde "At neden şaha kalkıyor, biliyor musunuz? Bu mor yüzünden" diyordu. Ve T. bayıla bayıla Gustave Moreau hakkında da şunu anlatıyordu: "Tren saatlerini bilen bir keşiştir" ve gene "çizdiği arslanlar saat kordonuyla zincire vurulmuştur" veya Besnard için: "Bizim kanatlarımızla uçuyor," ve buna benzer şeyler...

Madam Valéry *empire* tarzı yosun yeşili kadife elbisesiyle, saçları kordela ile iki defa bağlı olarak ne şirindi! Rahatımı kaçıran bütün akşam toplantılarına kızmakla beraber, güzel bir akşam geçirdik. Böyle günlerde Valéry'nin görünmek istediğinden daha ne kadar iyi olduğu hissediliyor.

9 Şubat.

..... Racine, değerlendirme gayretine lüzum kalmadan yeter derecede değerlidir. Sardou ise böyle değildir. Değersiz yazarları oynamak alışkanlığı, artiste, eserde büyük bir payı olduğu inancını veriyor. Sardou'nun teneke cinsinden olan sanatını beğendirmek için başvurdukları hiyleleri, Racine'in altın niteliğindeki eseri için de kullanıyorlar.

İlk iki perdede hüngür hüngür ağlıyordum; heyecanım o kadar çoktu ki, temsilin sonuna kadar duramıyacağımı düşündüm. Sarah'ya hayran olduğumu sanıyordum; halbuki, asıl hayran olduğum Racine'di; ve bunu öbür perdelerde daha iyi anladım. Sonuna kadar duramadım, bu defa öfkemden. İlk iki perdenin *Mezzo*'sunda kaldıkça yalnız Racine fark ediliyordu. Üçüncüden bu yana her şey Sarah'ya aitti. Dördüncüde kalkıp gittim. Plâstik yönden görülmedik bir güzellikte idi. Bütün kusurlarına karşı, olduğu gibi, gene de biriciktir. Kimse onunla kıyaslanamaz. Sarah'ya lâzım olan, Racine olabilecek bir Sardou; ve bilhassa, fena oynadığı yerlerde kendisini alkışlamayacak aklı başında bir dinleyici kütlesi.

Şubat sonu.

Orada, "Vahşi Kızı" tamamlıyorum. M. de Curel ne kadar da fena yazıyor! Bütün dö-

nüş yolculuğumda Saint-Simon'u okudum. Gerek Retz, gerek Saint-Simon ne kadar da meziyetlerini belli etmesini biliyorlar.

Beni nasıl okumalarını istiyorsam, ben de öyle okuyorum: yani, yavaş yavaş. Benim için, bir kitap okumak, yazarı ile başbaşa onbeş gün ortadan kaybolmak demektir.

Cuverville 2 Mart.

Immoraliste'im şimdi benden o kadar uzak ki, provalarını düzeltmeğe bir türlü karar vermiyorum.

23 Mart.

Hava yağmurlu, soğuk ve sıkıcı olmakta devam ediyor; ama ben daha iyiyim ve yeniden kendimi çalışmağa elverişli bi rdurumda görüyorum. Schubert'in *Fantaisie en ut* parçasıyla *Impromptu*'lerine çalışıyorum. Renan'ın ve Stendhal'ın *Hatıralarını* okuyorum.

Buraya geldiğimizden beri, yani 2 Mart'tan beri, Paris'te geçirdiğim iki günle birlikte, sabahları en geç altıda ayaktayım. Hemen hemen her gün saat beş buçukta çalışmağa koyuluyorum. Günüm biraz tesadüflere ve hava durumuna bağlı olarak bahçe işleriyle, okumakla, piyanoda çalışmakla geçiyor. Bahçe işleri vaktimin büyük bir kısmını alır. (Bilhassa eskiden böyle idi.) Salon temizlenip yerleştirilinciye kadar, Em. yemek odasında

oturur, ben çalışma odamda; her iki odada soba yakılır; büyük soba da evin öbür taraflarını ısıtır. Akşam, yemek saati gelince bütün ışıkları bir araya toplarız.

27 Mart.

Paris seyahatım üzerine söylenecek çok şey var. Buraya dönüşümden... Cavin'e dair Brunetière'in oldukça önemli bir nutkunu okudum. Tolstoy'un "Kazaklar" eserini yüksek sesle okumağa devam ediyoruz. Francis Jammes. Durmadan sizi ikna etmeğe (ikna için bir çare bulmağa) çalışması gerekiyor, sanki; gerçekte olduğundan daha da sade, daha da gönülsüz... imiş.

Em. ile birlikte, yüksek sesle Rechetnikoff'un o harikulâde *"Ceux de Poldipnaia"*sını okuduk. Tolstoy'u Kazaklar'ını yeni bitirmiştik. *Tess d'Unberville*'i ele almak istiyorduk; ama Michlet'nin *İhtilâl*'i yüzünden bunu bıraktır.

Pierre Laurens'ın *Immoraliste* hakkındaki fıkrası:

"Hastayım, bana yazık. İyileştim, ona yazık."

1903

Cuverville. Nisan.

Yazılması gereken bu mektuplar beni yoruyor, dermansız bırakıyor, çileden çıkarıyor; bunlar çalışmama hep böyle engel olaack... Artık dostluk falan dinlemem, onların en iyisini bile başımdan defetmek isterim... Ama yapamıyorum. Eninde sonunda gene yazıyorum; huzurumu sağlamak; kendi kendimden şikâyet etmemek için... Çünkü yazmadığım sürece, yazmamış olmakla kendimi kabahatli görüyorum, kendi kendime sitem ediyorum. İşin sıkıcı tarafı, derhal yazılınca karşı taraf cevap verir; cevap vermiyecek olursa ben onun mektubunu bekler dururum.

Weimar.

Kendiliğinden yapacağım bir hareketi, beni yapmağa zorlaması yüzünden tesadüflere karşı her zaman minnet duyarım.

Alnının ötesinde düşüncelerinin darlığını görüyordum.

Saçları sarışın; bakışı *Vergiss-mein-Nicht* (unutma beni) *Myosotis* çiçeği gibi saf ve mavi.

Madam Förster Nietzche beni saat beşte çaya beklerken, ben, kendimden daha genç bir arkadaşının da katıldığı çocukla oyalanıyor-

dum. Bir saman yığını üzerine tırmandık; onları yığının tepesine çıkardım ve elbisem baştan aşağı saman çöpleriyle doldu. Beklemekten nihayet usanan Madam Förster Nietzche, araba ile, beni aramağa çıkmıştı. Sonra ben de çocukla beraber onu aramağa koyuldum. Sokakta yanımdan ayrılmadı, elinden tutuyordum. Söylediklerini pek az anladığım halde, o, durmadan pürüzsüz, berrak bir sesle konuşuyordu. Sandığımı hazırlamak için Comte Kessler'in yanına döndüğüm zaman, çünkü akşama hareket edecektim, oğlan, iki küçük arkadaşıyla karşıki evin merdiveni üstüne yerleşti; orada beni bekliyordu; arasıra pencereden küçük bir işaret yapıyordum, o da gülerek mukabele ediyordu. Gideceğime bir türlü inanmak istemiyordu; ben yolculuğumdan bahsedince: "Es ist nicht wahr" doğru değil diyordu. Nihayet Madam Förster Nietzche'nin büyük landonu beni almağa geldi; aşağı indim. Madam Förster Nietzche arabada idi, nerde ise çocukları da bindirecektim. Paltomu giymek için bana yardım eden, üniforması sırmalı uşak, onların gözlerini kamaştırdı; beni bir prens sandıklarını seziyordum; nihayet son defa vedâ için onlara döndüğüm zaman küçük dostumun ağlamakta olduğunu gördüm.

1904

Çarşamba, 17 Mart (?).

Edmond Gosse'un ziyafetinde Verhaeren, Maeterlinck ile Henri de Régnier'in arasında oturmuştu; Verhaeren (alçak sesle) Maeterlinck'e şöyle diyordu: "..... Zaten ben... bunu size itiraf edebilirim... Aslında kendi yazdıklarımdan başka hiçbir şey beni ilgilendirmiyor." Maeterlinck'te:

"Tıpkı benim gibi... Zaten kendi yazdıklarım bile artık beni ilgilendirmez oldu," diye cevap veriyor.

Bunun üzerine Verhaeren sıçrayarak: "Ya! Ama müsaade edin! Hiç te aynı şey değil. Yazdıklarım beni şiddetle, çılgınca ilgilendirir, duyuyor musunuz... İşte bu yüzdendir ki, başkalarının yazılariyle pek o kadar ilgilenemiyorum..."

Ertesi gün, bunu bize Théo Van Ryssel-berghe'in atölyesinde anlatan Verhaeren'dir. Ve şunu şunu ilâve ediyor: "Biraz sonra Maeterlinck dedi ki: zaten şimdi yalnız alışkanlık dolayısiyle çalışıyorum."

Montaigne'i pek büyük bir zevkle yeniden elime aldım. Sağlık durumum fevkâlade iyi. İyi bir işaret: Dün *Vergelius'un şiirleri üzerine* olan bölümü, Philoctète'imin Almancaya çevirişini okurken yeniden bir hayli gözyaşı dök-

tüm. (Bunu söylemek biraz gülünç oluyor.) Yüksek sesle Em. ya Lamartine'in *Les Destinées de la Poéeie* adlı eserindeki Kudüs önünde yazılmış olan o harikulâde sayfayı ki (düz yazı olarak) Lamartine'in yazdığı en güzel parçadır, onu ve *Méditations*'nun ön sözünde La Fontaine üzerine yazılı olan kısmı tekrar tekrar okudum. Onların (Dujardin ve Gourmont) konuşmalarını dinlediğim zaman duyduğum sıkıntı, ıstırap, söylediklerini takip etmekte yalnız zihnimin çektiği zorluktan değil, ama, bilhassa, başka daha ince bir sebepten ileri geliyor. Bir düşünce içinde bir esas güzellik, bir zerafet vardır ki, bunun eksikliği bende bir nevi huzursuzluk yaratır. Onların yanında, istemiyerek, ağırlıklar kaldıra kaldıra yalnız pazularını çalışırıp geliştiren insanları düşünürüm; benim sevdiğim çok sağlam kalın kollar değil, bütün vücudun âhengidir. Bunun gibi zihnin de âhenkli olmasını isterim. Yaş ilerledikçe bundan kolay kolay vazgeçemiyorum.

8 Eylül.

Bana göre, söylenmemesi gereken şeylerin sayısı, hergün artıyor.

Kasım.

Immoraliste'i tamamladığım 25 Ekim 1901 tarihinden bu yana ciddî hiçbir iş yap-

madım. Wilde'e ait makalem, Almanya'daki konferansım, (Hiç te hoşuma gitmemiş olan ve gayet fena söylediğim) Brucalles konferansı bahsedilmeğe değmez. Sıkıcı bir zihin uyuşukluğu yüzünden üç yıldan beri olduğum yerde sayıyorum. Belki bahçemle uğraşmaktan, bitkilere dokuna dokuna onların âdetlerini benimsedim. En küçük bir cümle bana zahmet veriyor; zaten konuşmak bile ,yazmak kadar ağır geliyor. Ama şunu da söylemem lâzım; gittikçe daha titiz oluyorum. Bir fikir nüvesi belirir belirmez, zihnimin derinliklerinde gizlenmiş acı bir eleştirmeci karşıma dikilerek şöyle sesleniyordu bana: "Bu bulduğunun... değdiğine emin misin?" Bunun sebep olduğu aşırı yorgunluk yüzünden hemen fikir uzaklaşıveriyordu.

Geçen yazki, Almanya yolculuğum, gevşekliğimi, uyuşukluğumu biraz gidermişti. Ama buraya döner dönmez aynı hal yeniden başladı. Kabahati havada buluyordum (bu yıl hiç durmadan yağmur yağıyor) Cuverville'in havasını suçlandırıyorum (bugün bile, onun üzerimde uyutucu bir tesir yaptığını sanıyorum). Yaşama tarzımda kusur buluyordum (aslında pek te berbattı, bahçeden dışarı çıkmıyor, saatlerce her bitkinin bir bir seyrine dalıyordum). Alışkanlıklarımı, âdetlerimi suçlu görüyordum (tamamiyle durgun olan zihnim, nasıl olur da, bedenime hakim olabilir-

di.) Gerçek olan kendi kendimi sersem ettiğimdi; ne bir çoşkunluk, ne bir sevinç. Sonunda ciddî surette meraklanarak, marazi bir kaygının katılması ile meydana gelen bu uyuşukluğu gidermek için bir yolculuğun yapacağı değişikliğin, beni kendimden kurtaracağına kanaat getirdim. Ve buna Em.'yı da inandırdım. Doğru söylemek gerekirse Em. yi kandırmış değildim. Bunu hissetim, ama ne yapmalı? Bu kararı yerine getirmekten başka çare yoktu. Hareket etmeğe karar verdim. Böyle davranışımın isabetini ispat için, bir sürü izahat veriyor, çırpınıp duruyordum. Ne olursa olsun, bu yolculuğumu, Em. nın da uygun görmesini istiyordum. Başımı, cesaret kırıcı bir ilgisizlik duvarına çarpıyordum. Hayır daha da fenası bir yere çarpmıyordum; batıyordum, ayağımın altında, yeri duymaz oluyordum, gömülüyordum, Em. nın isteyerek (bununla beraber hemen hemen şuursuzca) bu feragatımın (başka kelime bulamıyorum) sebep olduğu anlaşmazlığın bugün pekiyi farkındayım; ama, o zaman da bundan şüphe ediyordum.

Em mâneviyatımın bozulmasına sebep olmadı değil. Bu ilgisizliği yenmek için kapıldığım kaygıyı ve duygularımı... büyütmem ne kadar da yorucu bir şey. Çok şükür artık bütün bunların hatırası şiddetini kaybediyor... Eski günleri yeniden yaşamak icap etse, bunu, üzüntüsüz karşılayamam.

Her şeye rağmen (Croux'nun göndereceği meyva ağaçlarının dikilmesi için en küçük teferruatına kadar gerekli talimatı bırakarak) hareket ettim. (Aklımda kaldığına göre: 10 Ekim de) nihayet hareket ettim. Önce Dominique'i, Bordeaux'da bulunan ana-babasının yanına götürdüm. İspanya yoluyla Afrika'ya gitmeği düşünüyordum; vapurla buna imkân yoktu. Deniz yolculuğundan nefretim beni epey tereddüde düşürdü. Ama, sabahın altısında Marsilya'da karşılaştığım çok güzel ve sakin hava karar vermeme yaradı; aynı gün öğleden sonra kalkacak olan vapurda yerimi ayırttım. Afrika üzerine bir kitap yazmayı tasarlıyordum. Em. ve Ghéon'la birlikte yaptığımız yolculuktan getirdiğim notların yetersizliğinden Cuverville'de yazamamıştım. Bu memleketi yeniden görmem lâzımdı. Günü gününe yazmak kararıyla hareket ediyordum. Sebepler, düşünceler bütün bunlardan sonra eklenebilirdi. Yeniden ele geçirilemiyen, yeniden icad edilemiyen duygudur.

Cuverville'e döndüğüm zaman hemen hemen bir kelime değişirmeden temize çektiğim notları bu yolculuğumdan getirmiştim. Em. Cezayire hareketimden iki aydan fazla bir süre sonra yanıma geldi. Bu bir aylık yalnızlık beni iyleştirdi. Bundan sonra yaşadığımız, sakin hayat bende ancak iyi hatıralar bıraktı. Cezayir şehrinde, sonra yolculuğumun geri ka-

lan kısmında Nietzsche'nin *mektupları*'nın birinci cildini okuyabildim ve bu kitap *iyileşmeme* az yardım etmedi. Gene Cezayir şehrinde, pek değeri olmayan ve yeni çıkan *"Les Vacances d'un jeune homme sage"* (Uslu bir delikanlının tatili) ni, bunu bitirdikten sonra derhal yeniden Em.ya yüksek sesle okuduğum o nefis *Enfant'a la Balustrade* (Trabzandaki çocuk) kitabını okudum. Biskra'ya varır varmaz otelin kitaplığında bulduğum Tieck'in *Der Gegeimmissyoll* eserini ele aldık. Alçak sesle, her ikimiz ayrı ayrı Bahr'ın bana yeni yolladığı *Vom Trogischen* diyaloğunu okuduk. Roma'da, ancak Paris'te tamamlıyabildiğimiz *Michael Kohlhaas'a* cesaretle sarıldık; bundan sonra, da derhal *Die Marquise Von O...* ya geçtik.

Sicilya'ya geçerken pek kötü bir hava ile karşılaştık ve ancak. Roma'da güneşe kavuştuk. Napoli'de daha doğrusu Sorrente'da esrarlı Vollmoeller'i görmeğe gittim. (Drouin'e yazdığım bir mektupta bu ziyareti uzun uzadıya anlattım). Roma'da Maurice Denis ile buluştum; ama yanı sıra Mithouard vardı. Dilediğim kadar göremedim onu. Buna karşılık azar azar içini dökerek bir hayli dostluğumu kazanmış olan Jean Schlumberger'i her gün gördüm.

1905

Invalides'teki Küçük bahçe. 20 Mart.

Bu bahçede dinleneyim mi? Evet, giriyorum ve birkaç dakika bile olsa oturuyorum. Şimdi hatırlıyorum, geçen yıl da bu bahçede oturmuştum. Bir yaz günü idi; hava sıcaktı; ter içindeyim ve başım ağrıyordu. Burada tatlı birkaç dakika geçirdim. Arthur Fontaine'i görmeğe gidiyordum veya onun evinden dönüyordum. Okuduğum kitap ne idi? Bunu hatırlayamayışım pek te tuhaf. Her halde çok okumamış olsam gerek; çünki, işte şuracıkta önümüzdeki tarlalardaki çiçeklerin rengini hatırlıyorum. Bugün papatyalarla dolu; yılın ilk çiçekleri; bunlarla zihnim bayağı serinledi. Ama düşüncem hep M.'ye takıldı; kafamda yalnız yıkıcı ve yorucu şeyler var. Ne kadar da bıkkınlık duyuyorum! Kuşların cıvıltıları ne kadar da tatlı! Bu otlar da ne kadar serinletici!

22 Mart.

18 yıl önce de Max şöyle diyordu:

— Gözlerinle gülümsüyorsun, yüzünü yoracaksın.

Oldukça hayretle, ona:

Ne ile gülümsemeli, diye sormuştum.

— Sadece dudaklarla, bak bana, işte böyle.

Bugün, Stendhal'in (*) *Günlüğünde* (Napoléon'un gülümsemesinden bahsediyor), dişlerin gösterildiği ama gözlerin gülümsemediği tiyatro gülümsemesi, sözlerini okudum.

35 yaşından itibaren yorgunluğun en küçük belirtilerini yaşın üstüne atmak kolayımıza gelir ve bunları geçici küçük bir rahatsızlık saymamak ta uzamalarına sebep olur.

Son günlerdeki halsizliğimden (3 haftadır byle sürüp gidiyor), ciddî olarak artık kurtulamıyacağıma inanmağa başlamıştım.

Bu durumumu kabullenerek kendimi, yavaş tempolu bir yaşama tarzına uyduruyordum; yazmak benim için, yalnız irademin zoruyla yaptığım bir iş olmuştu; yaşamanın tadı kalmamıştı.

Pazar.

Öğle yemeği yemediğime memnunum; ertesi gün satışa çıkarılacak olan ve ancak, bir gün teşhir edilen 30 kadar iyi tabloyu görmek üzere Petit galerisine girdim. Hepsi aynı değerde olmayan Renoir'lar, sihirli Monet'ler, daha sakin ama daha *düzgün* Sisley'ler, sudan bir Berthe Marisot. Orada Louis Rouart'la karşılaştım; homurdanması yürekten, sevimli sözleri de homurdanarak.

(*) 14 Temmuz 1804

Elini sıkarken: "Sizi yeniden gördüğüme memnun oldum", dememek daha sade ve daha az bayağı olmaz mı idi? Yaptığım saçmalık; fakat istemiyerek bir tik gibi ağzımdan çıkıverdi.

Pazartesi.

Copeau, Claudel'in *Ode*'undan adam akıllı hayal kırıklığına uğradığımı söylüyor; şimdiye kadar iyice okuyamadım. Jammes'ın şevki beni rahatsız ediyordu.

Copeau, zihni bir yahudininki gibi kıvrak. (Önce onu yahudi sanıyordum). "Sizin için pek korkum yok, demiştim kendisine; sizi mücehhez hissediyorum"; gülümsedi: "Evet. ben de öyle sanıyorum, diye cevap verdi. Ama, hiçbir şey başaramıyorum, hem bir eksiğim var biliyor musunz? Bir muhit. Evet hiç muhitim yok".

Stendhal'ın *Günlüğün*'de okuduğum düşünce pek yerinde idi. "Elbette, yerden göğe kadar haklısınız. Ama birkaç ay içinde o "muhit" insanın nasıl da başına belâ kesilir. (20 yaşlarında idim). Genç yaşım, uzun saçlarım, duygulu halim ve terzinin iyi diktiği bir redingot, Madam Beulé ile Comtesse de Janzé'nin salonlarında, bana oldukça itibar sağlamıştı. Bu salonlara devam etmiş olsaydım bugün yerim *La Revue des Deux Mondes* der-

gisi olurdu. Fakat, *Dünya Nimetler*'ini de yazmamış olacaktım. Derli toplu görünmek için çok dikkatli olacaktım. Derli toplu görünmek için çok dikkatli davranmam gerekiyor; bu toplum hayatından çabucak uzaklaştım".

Salı.

Bu sabah, çahşma — ya da, çalışma denemesi.

Saat iki de *Poesia* adlı bir sanat ışporta dergisinin müdürü Marinetti'nin ziyareti. Susmak nedir bilmiyen kendini çok beğenmiş bir aptal.

Cuverville.

Mutluluğun bir Tanrı gibi kalbime hükmettiği gençlik günlerimi hatırlıyorum.

Bütün sabahı bahçede geçirdim. Bir türlü eve dönüp yazmağa karar veremiyordum. Öğle yemeğine sarhoş gibi geliyorum. Em. beni "Kızgın" sanıyor. Böyle görünmek için ne yaptım acaba? Sadece güllerimdeki böcekleri öldürdüm.

14 Mayıs. Cuverville'den dönüş. Vagonda.

Bir taraftan muhabbet, sadakat duyguları, öbür taraftan dostluğa ihanet etmiş olmak korkusu ve buna daima ihtiyacı olduğunu duymak hırsiyle, bu güç durumda Gérard'-

ın yardımına koşmuş bulunuyorum. Ama, yalnız kalınca da, fazla baskı altında tutan dostluk çenberinden kurtulunca, benliğimde hiçbir şeyi tasvip edemiyeceği ve her adımda bana tehlikeli ve her adımda bana tehlikeli ve bıktırıcı görünen bu maceraya karşı itiraz ve isyan ediyorum.

(V'nin) ağzının iki kenarında, şimdilik pek az fark edilen tatsız kırışıklar var; Gérard'ın yerinde olsam ihtiyatlı davranırdım.

Salı. 16 Mayıs.

..... Sıkılacak olduktan sonra (bunu her zaman *lüzumsuz* sayarım) M. nin yanımda olmasını tercih ederim. Bu, sevincimizin eşitliğine, devamlılığına saygısızlık olur. Hergün, daha fazla *M. ye yalnız sevinç vermek ve ondan yalnız sevinç duymak niyetindeyim.* Bu sevinç kelimesini de en dolu, en zengin mânada alıyorum; *sevinç* diyorum, mutluluk, sıcaklık, erdemlik, sağlık diyeceğim gibi.

Rahat bir akşam yemeği, Em.ya *Tête d'Or'un* o harikulâde birinci perdesini okuyorum.

Yeni bir zevkle olsa bile, bütün zamanımın kullanılması beni takatsız bırakıyor. Günümün bazı anlarınnı boş olmasını isterdim; duygu beni delip geçiyor sanki; onu düşünce

haline getiremiyorum, ondan faydalanamıyorum; ancak düşünüp olgunlaştırabildiğim bir şeyden yararım olur.

Auteuil. Çarşamba.

Çalışma gücümü, dehâmı, bu evden bekliyorum. Bütün umudum şimdiden buraya bağlandı.

Gérard'ı ancak bir an görebildim. Bu akşam Ventura ile bulaşacak. Onu görünce derhal iyileşiyor. Sağlığını, her şeyini bu maceranın başarısına bağlıyor. Beni bu işe karıştırmaktan artık daha az bahsediyor.

Günün ortasına doğru, bir saat uyumak alışkanlığına yeniden kavuştum. Géhon ile M. buluşmak üzere Saint-Sulpice meydanına giderken Claudel'in *Muse*'lerini almak üzere *Occident* bürosuna uğruyorum. Yürürken okuduğum birkaç satır bütün düşünceme hakim oldu. Benliğimin uğradığı bir sarsıntı idi bu... Hemen hemen bir aydan beri beklediğim bir haber gibi idi.

Paul Laurens'ı, sonra da kardeşini karşılamak üzere eve dönüyorum. Her ikisiyle birden, aynı zamanda, zevkle konuşmak mümkün değil! Pierre'in mübalağası, hiç aklımdan geçmeyen, beni zerre kadar ilgilendirmiyen şeyleri savunmaya zorluyor. Onunla semimi olduğuma hep pişman olmuşumdur. Hemen he-

men her defa bu yanlış yola sapmaktayım. Ne o, ne ben kendimizi düzeltemiyeceğiz.

Bu akşam çalışmağa gayret ediyorum. Ama, düşüncelerim, korkunç şekilde alt üst oldu; hiçbiri yerli yerinde değil.

J. H. Fabre'ın eserinde akreplerin âdetlerine ait bölümleri büyük bir ilgiyle okudum. Bunun için seve seve bir önsöz yazarım. (*Souvenirs entomologiques* oldukça değersiz bir tarzda yazılmış kitap).

Comte Kessler beni Hofmanstahl'lerle beraber, öğle yemeği için Armenonville pavyonuna götürüyor.

Bu Almanların kültürü beni şaşırtıyor. Edebiyatımızın herhangi bir noktası hakkındaki bilgilerinde yanlış bulamıyorum.

Bu akşam kendimle yalnız bir cesaret kırıklığı ve uyku ihtiyacı duyuyorum. Wilde'ın *De Profundis'ini* Almanca ve İngilizce metinlerinden yüksek sesle okumak biraz mâneviyatımı yükseltiyor.

Pazartesi.

Gayet iyi ayırt ettiğim bu kısırlığın bütün sebeplerini ele almak onları boğmak istiyorum. Bende bulunan menfi tarafları hep kendim maharetle ürettim. Şimdi bunlarla sava-

şıyorum, birer birer ele alınınca bunları yenmek kolay, ama, o kadar dal budak sarmışlar ki, ve birbirlerine öylesine sımsıkı karışmışlar ki, içinden kurtulamadığım bir ağ teşkil etmişler. Burada bu *Günlük* ne işime yarar. Geçici bir hayli şey arasında, bu pusulalara değişmez bir şeymiş gibi dört elle sarılıyorum. Ne olursa olsun ama hiç şaşırmadan hergün bir şey yazmağa kendimi zorluyorum... Burada bile kelimelerimi arıyorum, bulamıyorum ve adını yazıyorum, Loxias!

Salı.

Em. ile birlikte yeniden Whistler sergisine gidiyorum. Bu ziyaretimdeki tesir birinciye göre daha az şiddetli ama, sanatta feda etme metodu hakkında bol bol düşünceler. Paul ve Pierre Laurens ne derlerse desinler, çizgiyi de, rengi de ancak bir *ifade vasıtası* telâkki ederim ve etmek isterim. Bir şey ifade etmiyen çizgi veya renk faydasızdır; sanatta her faydasız şey zararlıdır ve başka düşünceler...

Perşembe.

Carlyle'in (Brenn, *Pages libres*) takdire değer hayatı. Bunu okurken kendimi 15 yıl önceki gibi buluyorum, ama, eski *imkânlarım* yok artık; coşkunluk daha az, eksik; *şuna* hâlâ sahibim, ama lüzumsuz birçok şeylerle *birlikte*, tek bir şey lüzumludur; doğru, ama, kesin olarak *tek* olmak şartıyla.

Perşembe

Bunaltıcı fevkalâde güzel bir günden sonra, gerçekten, ilk sıcak akşam. Eğer başlanmış herhangi bir kitabım olsaydı bu akşam onun en güzel sahifelerini yazardım. Bu akşam uyanık, çok neşeli değil, bütün vücudum sukûna kavuşmuş, kalbim sağlam. Bu akşam mükemmel bir âşık olabilirim; acımdan Gérard'ı düşünemiyorum. M.yi yalnız dün tanımış olmak ve onunla ancak bugün konuşabilmiş olmak isterdim.

Bu gece kendimi balkondan aşağı atacak olsam, bunu, "ne kadar da basit" diyerek yapardım.

O mükemmel Renard ile Barrès'in *"Taches d'Encre"* eserlerini yeniden okuyorum. Beraberimde Goethe'nin bazı şiirlerini almıştım. Son zamanlarda her defasında daha iyi nüfuz ederek ve daha emin bir surette severek *Epigramme*'larıyla *Elégie*'lerini tekrar okuyorum.

Dört yıl önce, böyle bir havada, bütün gece dolaşır dururdum.

Ertesi günü devam edebileceğinden emin olmadan, ciddî olarak, çalışmağa başlıyamam.

(Çoğu zaman günümü nasıl kullandığıma ait kuru bazı bilgileri yazmakla yetindiğim bu notların, sonraları, benim için ne ifade edeceğini bilmem. Bununla beraber bunları yarıda bırakmak istemem. Cuverville'e hareket edeceğim vakte kadar (8 gün sonra) bu metodu tatbikte sebat edeceğim.)

Çarşamba

Bu veya gelecek sayıda bir veya birkaç defa da yayımlanmak üzere *Le Poète et sa Femme* "Şair ve Eşi" adlı eserinin el yazısı ile olan nüshasını bana emanet eden Francis Jammes, ben döndükten sonra eserin bir defada ve derhal çıkmasını istediğini yazdı. Arada (Rebell üzerine) Bosleyve'in makalesi de gelince, bu sayı 20 sahife fazlalaşmış oluyor. Ducoté'nin kâtibi Verrier, Francis Jammes'a yazarak ve yazının ikiye bölüneceğini üzülerek bildiriyor. Jammes bir türlü buna yanaşmıyor; ya bir defada çıksın, yahut geri gönderilsin diyor ve zaten "bu kararsızlıktan bıktığını" ilâve ediyor. 60 yerine 80 sahifelik bir sayı çıkarmak zorunda kalıyorlar ve Francis'in dediği bu "kararsızlık" Ducoté'ye 150 franka mal oluyor.

Haziran, Pazar.

Eve dönünce kâğıtları yerleştirmek ve sandığımı hazırlamak için kendimi telef ediyorum. Bu sandık, kitaplarım, cümlelerimden en önemsizi, bütün hayatım gibidir; içine çok şey sığdırmak isterim.

Pazartesi sabahı.

"İyi bir övgü ile benden her şey elde edilebilir" diyordu. Ne yazıkki kendi kendime yaptılarıma da inanmaz oldum.

Cuverville.

İnancı sağlam bir müslümanın (Allah, Allah'tır) diye seslendiği gibi ben de "Sanat Sanattır," diye bağırmak istiyorum. Gerçek oradadır, gerçek olan Ona hükmetmek değil aksisine ona hizmet etmektir. Yavaş yavaş elde edilen, ey değer!

Haziran.

Bugün 13 Haziran; havanın güzel olduğu ilk gün; bir türlü iyi yerleşemediğim, köpeğim de bir hayli rahatsız ettiği halde dışarı da yazıyorum. Buraya geldiğimiz gündenberi hemen hiç durmadan yağan ve bahçeyi harap eden yağmur, çalışmamda bana âdeta yardımcı oldu. Hergün birkaç satırla *Dar Kapı*'yı ilerlettim. Çalışmamdaki, bu sebatı, dünyanın en güzel ilhamına tercih ederim. Arada Almanca ve İtalyanca eserler okuyorum. *Werther ve Vita Nouova).* Bu sabah, Paludes tercümesinin manüskrisi geldi.

Bu akşam Werther'in ilk kısmını bitiriyorum. Léon Bloy'nın *Günlüğünü de (Quatre ans de captivité) bitirerek* Stendhal'ın *Günlüğüne* yeniden zevkle başlıyorum. Bloy üzerine bir makale yazmak istiyorum; bana öyle geliyor ki, şimdiye kadar, kimse ondan gereği gibi bahsetmedi. (İki gün önce) Tristan Bernard'ın (Amants et Voleurs) adlı o zarif eserini bitirdim.

Perşembe 14 Haziran.

Bloy hakkında birkaç not yazdım . "Dar Yol" (La Route Etroite, (*) ve *Paludes*'in taslıihleriyle uğraştım. Büyük bir zevkle yeniden Beaudelaire'i okumağa başladım.

10 Temmuz

Dün *Dar Kapı*'dan yazdıklarımı kendisine (Copeau) okudum. Bu iş pek hoşuma gitmedi; dikkatimi çeken, düşündüğüm hususları ileride yazacağım. Az kaldı hepsini ateşe fırlatacaktım. Copeau makûl ve faydalı öğütleri olan insan, okuduklarımda, yalnız ileride daha mükemmel olacak bir eserin hazırlığını görüyor. Mükemmel olduğunu sandığım (veya hemen hemen) bu sahifeleri birkaç yıl önce, okumam lâzım gelseydi, mâneviyatım büsbütün bozulurdu. İlâhi bir sabır olmadan hiçbir şey yaratılamaz. 27 yaşında olan Copeau, on yaş fazla görünüyor. Çok mânalı olan yüzü çektiği ıstıraptan artık yorulmuş bulunuyor. Omuzları çok şey yüklenen bir insanınki gibi yüksek ve serttir. Sesinin tatlılığı, bazan az çok endişelendiriyor. Bazan yaptığı gibi karşısındakini, adamakıllı büyülemek için kendisini zorlamasa bile. tabiî olarak büyüyebilir.

(*) Henüz Dar Kapı (La Porte Etroite) adı kararlaştırılmamıştı (basanın notu)

İstediğini o kadar iyi ifade ediyor ki, insan çekiniyor, kuşkulanıyor; sesinin perdesi istediği gibi değişebiliyor; el hareketleri hiçbir zaman iradesizce değil. İtiraf ederim ki, bunların dürüstçe olduğunu kabul etmem için epey zaman geçti. Tamamiyle kusursuz ifadelerin samimiliğinden insanın kuşkulanacağı geliyor. Her şeyi tanınmağa, kendi tarafından olsa bile, açıklanmağa değer.

15 Temmuz

Çarşamba günü, Saint-Germain'de Maurice Denis'nin evinde Van Rysselberghe, Aristide Maillol, Van de Velde ile oldukça ilgi çekici bir öğle yemeği.

Maillol, cerbeze, sevimlilik ve sâfiyetle konuşuyor. Toulouse'da doğmuş bir Asuri'ye benziyor. Yeter ki Mirbeau, onu, "düşünmeğe" zorlamasın!

Cuverville.

Daha birkaç yıl geçsin iyi olmayan eserler yazacağım; ama bu eserler daha dikkatli okumacağından, daha fazla takdir görecek.

19 Temmuz.

Henüz harcamak fırsatını bulamadığım için, benliğimde, bir sevinç hazinesi saklamaktayım.

31 Temmuz.

Az çok intizamla yeniden çalışmağa koyuldum, fakat inanılmayacak derecede yavaş ilerliyorum. Ertesi gün alt üst edeceğim bir cümle üzerinde saatlerce uğraşıyorum. Geneviève'in odasında geçen, bilhassa onu diz çökmüş olarak bulduğu sahne beni bir hayli terletti. Fakat şimdi orada *söylememeğe*, ihtiyat olarak saklamağa başardığım şeyleri takdir ediyorum. (Bir yazarda "ihtiyat" olarak tutulan yazıların meydana getirdiği bir nevi erdemliği uzun uzadıya düşünüyorum; ama, zamanımızda bunu anlayan kim?) Sabrı ilk niteliğin olarak saymağa çalışıyorum. Her halde kendimde teşvik etmem gereken nitelik bu olmalıdır. "Sabır" yazıyorum, "inat" demliydim. Ama *elâstiki bir inat* lâzım.

Yeniden günde iki saat piyanoma çalışmağa başladım. (Beethoven'in sonatları.) Her akşam yatmadan önce Hebbel'in mektuplarından bir kaç sayfa okuyorum. Şüphesiz ki, ilgi çekici ve oldukça heyecanlı bir dille yazılmış; ama onun *doğrudan doğruya* bana hitap ettiğini henüz hissetmedim.

Azar azar bir sağlık tedbiri gibi, Stendhal'ın *Günlüğü*'nü okumağa devam ediyorum.

Vagonda 8 Ağustos.

Cuverville'den bu sabah ayrıldım...

Yazılarım bir türlü ilerliyememektedir. Yazdığımın bir şahaser olduğuna daha çok kanaat getirmedikçe hiç te ilerlemiyecektir.

"İş mesut olmakta değil — mesut olduğumu bilsinler istiyorum". Bunu düşündüğün müddetçe mesut olamıyacaksın.

Paris. 8 Ağustos.

Copeau, hâlâ Stendhal'ın *Günlüğünü* okumağa devam ettiğime şaşıyordu. Bazı yazarlar vardır ki, onları mümkün olduğu kadar yavaş okurum. Onlarla konuşuyormuşum ve onlar bana sesleniyormuş gibi geliyor, bana; onları daha fazla yanımda tutamıyacak olursam üzüntü duyarım.

14 Ağustos.

Gourmont, 15 Temmuz tarihli *Ermitage*'da yeni *"Pas sur le sable"i* neşrediyor. (Kum üzerinde ayak izleri). Gerçekten ayakları hiç te güzel değil.

"Bazı şeyler vardır ki, *onları yazmamak* cesaretini göstermek lâzım". Gourmont'un ilk vecizesidir bu. Bu vecizenin bizi, başka bir çoklarından koruması lâzımdır. Gourmont'u

daha *"cesaretli"* görmek isterdik. Arkasından: "kendini seyretmek için kişi kendi üstüne çıkmalı, diyor; kendini yüzden güzel hissetmediği için olacak, kuş bakışıyla, daha güzel olacağını umuyor. Bir cümleden ötekine geçerken yine çirkin duruyor; kadınlardan bahsederken, çirkin ve hiç yüz görmemiş bir erkek gibi intikam alıyor."

Hayatımın mazbut görünüşü ruhumu sıkıyor ve bazı günler bana tahammül edilmez bir iki yüzlülük gibi geliyor.

Şimdi romanımın sayfalarının kapladığı geniş bir masa üzerinde tavan arasında çalışıyorum. Stevenson'u okumak için uzandığım şezlongun yanında, pencerenin önünde, daha küçük başka bir masa var. Bahçenin ve evin gürültüsünden en uzak yer işte burasıdır. Bugün uyandığımız saatten beri yağmur yağıyor; ancak okumaktan ve yazmağa çalışmaktan başka bir zevkim yok.

1 Eylûl

Yeniden şaşkın gibiyim; bu bir teviye dalganın beni alıp götürmesine, günlerin akımının beni sürüklemesine baş eğiyorum. Ağır bir uyku beni kalktığım andan akşama kadar uyuşturup sersem ediyor. Arada bir oyun, onu dağıtmakta... Ama, yavaş yavaş, çabalama alışkanlığını da kaybediyorum. Bugünkü duru-

mumu, eskiden olduğumla veya olmak istediğimle kıyaslıyorum. Eğer yalnız... olmuyar, bu yaşama kolaylığında her şey eriyor, çözülüyor cinsi istek her yerde sinsi sinsi beliriyor. En güzel meziyetlerim aşağılaşmakta, hattâ ümitsizliğimin ifadesi bile körleşmektedir. Bu duruma karşı beni koruyacak olan bir âhlak prensipini nasıl mânasız bulabilirim. Mantığım bunu hem reddediyor ; hem faydasız yere çağırıyor. Günahlarımı çıkaracak bir papazım olsa, ona gidip şöyle diyeceğim: "Beni en keyfî riyazete koyun, bugün onu mâkul bulacağım; muhakemenin gülünç bulacağı herhangi bir inanca dört elle sarılıyorsam, onda kendime karşı koyacak bir kuvvet bulacağımı umduğumdan ileri geliyor."

Bir gün sağlığa kavuşayım, bunları yazdığımdan utanacağım.

2 Eylül.

Bu defteri kapatıp Güneye gitmezden önce, geçmiş olan ayın blançosunu yapmak isterim.

Matmazel Siller ile yüksek sesle Hebbel'in *Gyges und sein Ring* adlı eserinin ilk dört perdesi ile Léopold Andrian'ın *Garten des Erlebnis*'ini okuduk. Brunschwieg yayınlarından, büyük fayda sağlayan, Pascal'ın, *Pensées* ve *Opuscules*'ünü yeniden ele aldım. (Bilhassa,

Tanrı'dan hastalıkların hayra kullanılışını istemek üzere duaları).

Stevenson'un mükemmel *Kidnapped*'ini bitirdim. (Felix - Paul Greve'in Almanca'ya çevirdiği *Paludes*'ün, (Millard'ın İngilizceye çevirdiği) *Wilde* üzerine denemenin provalarının düzelttim.

Romanının ilk 40 sayfasına son şeklini verdim.

Yılımın en boş aylarından biri bu.

3 Eylûl.

Ve iradem ihtiyarlamaktan sızlanıyor. Hiç olmazsa yıpranma devamlı ve muntazam olsaydı ve aynı zamanda hem vücuda, hem ruha saldırsaydı bir diyeceğim olmazdı; ama, âdeta atlayarak kimi vakit orama, kimi vakit burama saldırıyor; parça parça itiyarlıyorum. Böyle bir ihtiyarlama vücudumun öbür kısımları için bir şaşkınlık ve perişanlık konusu oluyor.

Cumartesi.

O kadar şiddetli sevinç dakikaları olur ki, hayat örgüsünün yırtıldığı sanılır; sonra arada, yalnız ihtiyarlamağa yarayan donuk günler dizisi...

Cuverville, 2 Ekim.

Günler hızla geçiyor. Bulanık gökyüzü şimdiden kışı topluyor. Köpeğim ayaklarımın ucunda uyuyor. Sıkıntı içinde, her şeyin söylenebileceği, benimse ancak bir şeyler yazabileceğim bembeyaz sayfanın önünde duruyorum.

Hebbel'in mektuplarının ikinci cildini bitirdim (ama, ona ortasından başlamıştım; daha doğrusu Fransa'dan gönderdiği mektuplardan). Brunshwicg yayınları arasında çıkan Pascal'i okumağa (ilk defa düzenli olarak) devam ediyorum. Okuduklarım arasında Jacoby'den seçmeler, Brunetière'in (Edebiyat Tarihî) *Histoire de la Littérature* (Rönesans) var.

7 Ekim.

Gaston Deschamps'nın son makelesinde şu sözlere rastlıyoruz: "Hergün, Fransız kitapçılığının iki dünya piyasasına döktüğü sayısız romanlar arasında şaheserler bulmak isterdim. Seve seve yeni adlara, genç istidatlara kollarımı açıyorum. Edebiyat Cumhuriyetinde, eğer bilinmiyen bir Balzac, tanınmayan bir Daudet, henüz yayınlanmamış bir Ferdinand Fabre ya da unutulmuş bir George Sand varsa, kabahatin bende olduğunu sanmam..."

Ama hiçbir zaman ne Paul Valéry'den, ne Paul Claudel'den ne André Maurois'dan, ne Françis Jammes'dan, ne de benden bahsetti.

Paris, 17 Kasım.

Paris'e döner dönmez, *Sonbahar Salonu* hakkında Roger Marx'ın *Gazette des Beaux-Arts'ı* için bana ısmarladığı yazıyı hazırlamam lâzım geldiğine pek memnunum. Bir hayli güçlük çektim, yani bana çok faydası oldu.

Sanat tenkidi'nin ne olabileceği (ve bilhassa ne olamıyacağı) hakkında bol bol düşündüm.

22 Kasım.

Gizli bir belâgat temenni ederim.

... Henüz ne yapacağımı bilmekten zihnim tasalı. Önümde Collignon'un (Yunan Heykel Sanatı) *Sculpture Grecque,* Nyrop'un (Fransız Grameri), Jusserand'nın *Histoire de la Littérature Anglaise'i* duruyor ve hepsi aynı derecede beni çekiyor. Bu eserlerden her birini bir ay azimle incelemek lâzım; bunlardan bir tanesini seçmek ve yalnız onunla yetinmek için zihnimde hâlâ çok kaygı var. Her şeyi yüzüstü bıraktım: Pascal'ı Taine'in mektuplarını, Stendhal'ın Günlüğünü. Bunlar bırakılıp tekrar ele alınıp okunabilecek ve bir defa-

da bitirmek istediğim eserlerdir; ama hiç olmazsa, bırakılan yerden rahatlıkla tekrar başlamak mümkün olmalı. Auteuil'de, başlanmış kitapların beni bekleyeceği özel raflar bulunacak... Her birinde okuduğum sayfayı gösterecek ve zaman zaman birkaç sayfa ileriye koyacağım bir işaret bulunacak. Böylece kitabı bırakmak ve istediğim zaman yeniden ele almak ve bütün kalbimi ona bağlamak suretiyle okumam imkânı sağlanacak.

25 Kasım.

Kendisiyle bulunduğum kim olursa olsun sempati işareti aramak, icat etmek için, uzun zaman nasıl bir çocuk gibi davrandım durdum. Başkalarını gerçekten daha incelikle anlamama yardım etmesi gereken bu davranış hayatımı, bugün kolaylıkla zevk alamadığım yalancı dostluklarla doldurdu.

Başkalarına karşı gösterilen hoşgörürlük insanın kendine karşı gösterdiğinden daha az tehlikeli değildir.

28 Kasım.

Bu apartmandan, bu eşyadan, bu evden nefret ediyorum. Burada insanın zihnini bir yere toplaması mümkün değil; burada her şeye, herkese karşı müdafaasızım; sokağın veya ev işlerinin en küçük gürültüsü bana kadar geliyor.

Yıllardır başımda sıcaklık duymamıştım. *Paludes'ü* yazdığım müddetce kitabımı tetikte tutan o mutlu ateşi düşünüyorum. Rimbaud' nun altıncı *Maldoror Şarkısı*'nı okuyunca eserlerimden utanç duyuyorum. Bana öyle geliyor ki, başka bir iş için dünya'ya gelmiştim.

Ama, belki daha geç kalmadım... Belki Auteuil'de... Ah, bir an önce oraya gidebilsem!

1 Aralık.

Fontaine'in evindeyiz. Üç yıldan fazla oluyor, görmediğim Claudel'de orada; gençken tığ gibi idi; şimdi ise bir şahınerdana benziyor. Daracık bir alın, ama oldukça uzun, bıçakla yontulmuş gibi ince, farkları olmayan bir yüz; ihtirasın kanı derhal beyine sevkettiği hissedilen dümdüz bir boğa ensesi üstünde bir baş. Evet en belirli tesirin bu olduğunu sanıyorum; baş gövde ile bir bütün teşkil ediyor.

Önümüzdeki salı günü, onu daha iyi seyredeceğim (öğle yemeğine bize gelecek); kendimi savunmakla fazlaca meşguldüm; bana yaklaşmak isteğine yarı mukabelede bulundum. Bende, hareketsizleşmiş bir kasırga tesiri bırakmaktadır. Konuştuğu zaman, onda, bir zemberek boşanmış, bir şey harekete geçmiş gibi olur. Meramını sert ve âni bir ifadeyle anlatır; onunla aynı fikirde olsanız bile çatar gibi bir sesi vardır.

Fontaine'le konuştuğum sırada, Baudelaire'e olan hayranlığını açıklayan sözleri kulağıma geliyor. Mithouard, Claudel'e ayak uydurarak beceriksizce Baudelaire'in "sağlığından" bahsediyor ve o anda "sağlığı yerinde" bir dehâ gördüğünü söylüyor. Kendisinde, ona hayran olmak yetkisini bulmak için buna lüzum var mı?

Sanki, pek açığa çurulmak istemeyen öfke ile Paul Claudel, "Poe ile Baudelaire'in biricik modern eleştirmeci" olduklarını açıklıyor; sonra da Baudelaire ile Poe'nin tenkit zekâlarını pek maharetle övüyor. Ama bunu son zamanlarda, aynı konu üzerinde Rémy de Gourmont'un kullandığı ifadeye o kadar benzer bir tarzda yapıyor ki, buna işaret etmemek için kendimi zor tutuyorum; Gourmont'un adını anacak olsam ateş püsküreceğinden korkuyorum. Claudel, kendisini daha tıknaz ve hantal gösteren çok kısa bir ceket giyiyor; keçiboynuzu rengindeki gevşek düğümlü kravatı hem dikkati çekiyor, hem de insanı rahatsız ediyor.

Birlikte okuduktan sonra Francis Jammes'ın bazı şiirleriyle Verlaine'in *Sagesse*'i arasında bir yaklaştırma yapınca, Claudel, hemen *l'Eglise Habillée de Feuilles* (Papraklara bürünmüş kilise) nin daha üstün bir eser olduğunu, en iyi parçaların bile kıymetini dü-

şüren, Verlaine'in cambazlığa varan maharetinin hiçbir zaman beğenmediği *Sagesse*'te daha fazla göze battığını söylüyor. Dediklerinin doğruluğuna emin bir insan gibi alçak sesle konuşuyor; bir defa daha gerçek ihtirasın kolay bir hitabet sağlıyamadığına dikkat ediyorum. Evvelki gün görmeğe gittiğim Léon Blum, yüksek, kuvvetli bir sesle, kolaylıkla konuşuyordu; onu, ta bekleme odasından duymak mümkündür.

5 Aralık.

Paul Claudel öğle yemeğine geldi. Ceketi çok kısa, uzunluğuna bağlanmış kıravatı garibaldi renginde; yüzü evvelki günden daha fazla dörtgen biçiminde; sözleri hem benzetmelerle dolu, hem kesin; sesi kesik, kısa ve emredici. Konuşması çok canlı, zengin konulu ve önce hazırlamadan hiçbir şeyden bahsetmediği hissediliyor. Sabırla hazırlayıp tertiplediği hakikatleri ezberden söylüyor. Bununla beraber şakalaşmayı da biliyor. Ama bir an için kendisini şöyle bir bırakıverse bayağı sevimli olacak. Gene de sözlerinde neyin eksik olduğunu arıyorum... İnsanca bir şefkat mı? Hayır. Bu bile değil; onda daha mükemmeli var. Şimdiye kadar duyduğum en heyecanlandırıcı ses diye düşünüyorum. Ama, insanı büyülemiyor; zaten büyülemekte istemiyor; ya inandırıyor, ya kendini zorla kabul ettiri-

yor. Ona karşı koymağa çalışmıyordum bile; yemekten sonra da Tanrı'dan, katoliklikten, imandan, mutluluktan bahsederken, kendisini ne kadar iyi anladığımı söyleyince (sert olmıyan bir ifade ile gülümsemeden) şunu ilâve etti: "Peki Gide, öyle ise neden ihtida etmiyorsun?" Sözlerinin zihnimi ne kadar alt-üst ettiğini gizlemedim, gösterdim. Onun yeni tamamladığı *Traité de la Connaissance du monde et de-soi même* adlı eserinde söylediklerini bulmıyacak olsaydım onları burada tekrar etmeğe çalışırdım. Yine bir gün bu insanın şöhrete ulaşmıyacağını düşünseydim hayatının bazı noktaları hakkında yaptığı açıklamaları burada yazardım. 1900 de başladığı *Ode aux Muses* eserinin yarıda kaldığını söyledi. Onu "nasıl tamamlıyacağını" bilmiyordu ; ancak 1904 yılında Erato'ya yalvarışla sonunu ekledi.

"Uzun zaman, iki yıl yazmadan durdum; sanatı dine feda etmem lâzımgeldiğini düşünüyordum. Sanatımı! bu fedakârlığın büyüklüğünü ancak Tanrı takdir edebilirdi. Sanatla dinin, benliğimizde, birbirine karşıt davranması gerektiğini anlayınca kurtuldum. Bunlar birbirine karıştırılmamalı idi. Adeta biri ötekine göre dikey durmalı idi; hattâ onların savaşı hayatımızın gıdasdır. Burada İsa'nın sözü hatırlanmalıdır. "Barış değil, ama kılıç". İsa'nın demek istediği budur. Mutluluğu ba-

rışta değil, ama savaşta aramalıyız. Bir azizin ömrü, başından sonuna kadar savaştır; en büyük aziz sonunda en çok yenilgeye uğrayandır".

Öğle yemeğimizi yerken "vasıtasız bir kavrayış" duyusundan bahsediyordu ki, okumadan, önceden iki veya kötü bir kitabı ayırt etmeğe yarayan ve onu, her vakit Auguste Comte'u okumaktan alıkoyan bir duyudur. Aynı zamanda Rousseau'yu devvirmemiş olsaydı, Bernardin'i yermesini dinlemek beni eğlendirirdi. Daha birçoklarını öyle yeriveriyor. Bir çırpıda bütün edebiyatımızı harabeye döndürüyor.

Thomas Hardy ile Joseph Conrad'tan övgüyle, genel olarak — sanatta ilk şartın lüzumsuz *hiçbir şey* bulunmaması gerektiğini asla anlamamış olan — İngiliz yazarlarından küçümseyerek bahsediyor.

Claudel çok konuşuyor; onda, benzetmelerin ve fikirlerin içten dürtüşü hissediliyor. Ne vesile ve kimin için olduğunu pek hatırlamıyorum, hafızamın zamanla azalmasından söz edecek oldum. Hemen: "Hafıza azalmaz; yaşla insanda hiçbir meleke azalmaz, bu kaba bir yanlıştır. İnsanda doğuştan ölüme kadar sürekli olarak bütün melekeler gelişir", diye seslendi.

Konuşması tükenmiyor; başkasının düşüncesi onunkini bir ân için olsun durdurmuyor; top patlasa onu yolundan uzaklaştırmaz. Onunla konuşabilmek, daha doğrusu konuşmağa yeltenmek için, onu susturmak zorunda kalırsanız. Cümlenin bitmesini nezaketle bekler, hiçbir şey söylememişsiniz gibi bıraktığı yerden, aynı kelimelerden tekrar konuşmağa devam eder.

Eskiden (1900 yılında) Francis Jammes'ı, onun iç sıkıntısına cevap olarak, "Ben mi, benim Tanrı'm var!" diyerek çileden çıkarıyordu. (Sanatçı için bir dinî inanca sahip olmanın en büyük faydası, ona *sonsuz* ve *ölçüsüz* bir gurur sağlamasıdır).

Yanımdan ayrılırken de bana günahlarını çıkaran papazın adresini bırakıyor.

Şunu da söylüyordu: "Eserimin edebî değerine asla önem vermiyorum. Düşüncemi ilk defa buna yönelten, dramlarım ile hidayet yolunu bulmuş ve onlardan dinin her şeye hakim olduğunu görmüş olan Frizeau'dur. Demek oluyor ki, boş yere yazmamışım. Eserimin edebî güzelliğinin benim için taşıdığı önem, görevini başarıyla yerine getiren bir işçinin verdiği önemden farklı değildir. Ama marangoz olsaydım bir tahtayı aynı titizlikle rendelerdim. İşimi sadece en iyi şekilde elim-

den geldiği kadar yaptım; yazınca da en iyi şekilde yazmağa itina ettiğimi gibi".

18 Aralık.

Yıllarca Doğu'da kaldıktan sonra modern medeniyetimize dönen Paul Claudel'i en çok isyan ettiren karşılaştığı israf olmuştur.

"Bu ne hal! diyordu; aziz François d'Assise, yolun çamurunda ayaklar altında çiğnenmiş bir parça parşömen bulduğu zaman, onu saygı ile yerden kaldırmış, avuçu içine almış, ihtimam göstermişti. Çünkü üzerinde yazı görmüştü. — Yazı, bu kutsal şey, — ama biz! bugün yaptığımız nedir? Bir gün için matbaa harfleriyle doldurulan sonra çöp tenekesine atılan muazzam kâğıt yığınını düşünmek benim için gerçekten işkencedir... Başkalarına saygı göstermek şöyle dursun, kendimizinkilere karşı da öyle davranıyoruz..."

Noel Günü.

Natanson bana Maillol'un şu cümlelerini anlatıyor: "Model! Model! Modelle ne isim var benim? Bir bilgi edinmek istedim mi, gider mutfakta karımı bulurum; eteğini kaldırınca karşıma mermer çıkar." Bütün bunlar koyu bir Güney şivesiyle anlatıverdi.

1906

15 Ocak.

Sanatın özelliği, en mükemmel açıklamaya rağmen beklenilmiyen bir sevinç veya hayret gizlemesindedir.

Cuverville, 6 Mart.

Dün akşam Copeau'nun evnie "Dar Kanı"nın kaleme alınan bütün parçalarını okumak üzere gitmiştim. Akşam yemeğini orada birlikte yemiştik. Öğleden sonra *Amyntas*'ımı kendisine vermek üzere Petit'ye uğramıştım; sonra yüzme havuzuna; daha sonra Ermitage'a gittim. Hava fevkalâde güzeldi; benim de keyfim yerinde idi. — Yemekten sonra, Copeau, önce karısına *Amyntas*'tan birkaç parça okudu; kitabı elinden alarak bende ona flüt kısmını, Droh'u ve daha başka yerleri okudum.

Madam Copeaıı bizi yalnız bırakıyor; manüskrimi zarfından çıkarıyorum. Başlangıçta oldukça iyi giden okuma bir sıkıntı bataklığına gömülüyor. Bıraktığı izlem kötü; ama bu belki de Copeau'dan fazla bende uyandırdığı etkiydi; zaten o, hemen hemen hepsini biliyordu. Daha iyi bir sonuç elde etmeden ona baş vurmakla gösterdiğim bu korkuluktann kendi kendime kızıyordum. Daha ne kadar

da çok çalışmam gerekiyor! Her şeyi yeniden ele almak. Bu gecenin en iyi kazancı bu Copeau gaddar olmıyan, hattâ çok göz yuman, iyi bir hekim. Bununla beraber kendi intibaımı onunkiyle kuvvetlendiriyorum. Artık kendisini iyi tanıdığım için daha fazla çeki düzen vermeden ona görünmekten pek o kadar utanmıyorum.

Bu sabah Rouart'a çok acele bir mektup göndererek Prunier'de Albert Sarraut ve Michel'le birlikte davet edildiğim öğle yemeğine gidemiyeceğimi bildiriyorum. Hemen çalışmağa koyuluyorum.

Rouart beni almağa geldi, alıp götürdü. Yalnız politikadan söz edilen ve meseleyi biliyormuş gibi göründüğüm pek sıkıcı bir yemek oldu, bu. Sonuna doğru *Inventaires* konusu etrafında konuşmalar biraz canlandı. Albert Sarraut oldukça iyi konuşuyor. Saat üçe doğru sıvışıyorum.

Pazar 18.

Bazı parçalarının kopya etmek suretiyle Paul Desjardins'in *Poussin* üzerine yazdığı ferahlatıcı, aydınlatıcı eseri yavaş yavaş, mümkün olduğu kadar yavaş bitiriyorum. Maurice Denis'nin tavsiyesi üzerine *Méthode des Classiques* (Klâsiklerin metodu) adlı kitabını getirtiyorum. Maurice Denis'nin kendi kendin-

den bu kadar kolayca memnun kalmamasını dilerim. Biraz kaygı ona sağlığından çok şeyler kaybettirecek. Maurice Denis, resimlerini göstermeğe gittiği Rodin'in kendisine: "Azar azar küçük tuşlarla çalışın, çabalayın; bunların üzerinde daha on beş gün uğraştıktan sonra, tekrar gelip gösterirsiniz", demesi üzerine, üstadın atölyesinden öfkeli öfkeli çıkan Henri Matisse'ten bahsediyor.

Salı.

Yemekten sonra derhal Ghéon'u bulmak için Monet'nin sergisine koşuyorum. Birlikte *Société Nouvelle*'de Copeau'yu görmeğe gidiyoruz.

(Rodin'in hayret verici büstü). *Müstakiller*'de kalabalık arasında Garnier Mourey, Guérin, Rouart'ı buluyoruz; Retté körkütük sarhoş; kendisini tutan çok genç bir delikanlının kolunda yalpa vurarak adımı söyliyerek serginin bir ucundan öbür ucuna bana bağırarak "biraz sarhoşum" diyor. Ve herkesin suratına geyiriyordu. Verlaine sarhoş iken yaman oluyordu. Retté ise sarhoş olunca her zamankinden daha mânasız görünüyor, insana tiksinti veriyor. Durmadan geçiyoruz.

Ne gördüysek hepsi alelâde şeyler, ama bu bilgisiz kalabalık içine karışınca insan ne dinleyebilir? Vauxelle'in kapıda satılan makalesi salakça bir şey.

20 Mart.

Bugün Louvre'a gitmeden duramıyacağım. Sekiz gündür için için duyduğum bir ihtiyaç. İlkin Poussin'ler bana biraz donuk göründüğü için bu ziyareti geciktirdiğimden kendi kendime kızdım. Ancak tekrar tekrar görünce ve bütün salonu baştan aşağı gezince, aydınlanıyor onlar. İşçilikteki bu bir nevi beceriksizliği, ağırlığı takdir ediyorum. Hiç bir el mahareti, parlak bir işçilik yok; belki de hiçbir sanatçıda onda olduğu kadar kafa, hem de pek yüksekten, ele hakim olamamıştır.

Çıkarken, Valentin diye anılan Jean Boulogne'un (1591? — 1634?) iki tablosu önünde durakladım. Le *Jugement de Salomon* oldukça dokunaklı ve bildiklerim arasında en şaşırtıcı eser.

24 Mart.

Hiçbir şeyin bana zarar vermesini kabul etmiş değilim; aksine her şeyin işime yaramasını istiyorum. Her şeyden yararlanmayı düşünürüm.

25 Mart.

Gérard'ın beyninin içi — aydınlık, çınlayan ve donmuş — mobilyasız, ateşsiz bir oda gibi...

Bu sabah kalemim ile zihnim arasında hiçbir buhar yok.

4 Nisan.

8 gün ara ile Hérédia'nın kitaplığının tamamı, Verhaeren'inkinin bir kısmı satılığa çıkarılıyor. Birinin ilk gününe, bir ara da ötekine gidiyorum. İki satış arasında şiddetli bir grip beni eve kapattı.

Satış salonunda birkaç kitap alabilmek için Pozzi ve Hanotaux ile çekiştim. (Başka bir defter üzerinde satın aldıklarımı uzun uzadıya anlatacağım). Arttırmada kitapların çoğu, değerinin pek üstüne çıktı. Yarı bir hevesle istenen ve hattâ hiç istenmiyen kitapların peşinden sürükleniyoruz. Sonra Marie de Régnier'ye hediye etmek niyetiyle bir Desbordes — Valmore elde etmeği umuyordum. Bana babasının kitaplığında, başbaşa otururken, *Sâdi'nin Gülleri*'ni okuduğu günü hâlâ hatırlarım.

Grip evden çıkmama engel oldu.

9 Nisan.

Anatole France'ın birkaç sayfasını yeniden okuyorum. Bazı ihtiyatsız kimseler onu pek önemli bir yazar haline getirmek istemeselerdi, o da biraz daha sade olabilseydi kendisini severdim. Şimdi haksızlık etmiş olmaktan korkuyorum. *La Vie littéraire*'i ve bilhassa düşüncelerini en çok aksettiren *le Jardin*

d'Epicure'ünü daha bir kere okuyorum. Beğendiğim şu cümle üzerinde duruyorum:

İnsanların düşüncelerine çekicilik veren bir şey vardır; o da, kaygıdır. Kaygısı, sıkıntısı olmayan bir kafa beni öfkelendirir ve sıkar".

Goethe'nin sözünü düşünüyorum: *"İnsanın en iyi tarafı ürperebilmesidir"* (das Schaudern). İşte, ne yazık ki, kendimi ona, ne kadar verirsem vereyim... France'ın ürperişini asla hissetmiyorum. Onu ürpermeden okuyorum. Tatlı dillidir, incedir, kibardır. Ebedî ifade onda zaferini sağlamıştır. Ama kaygısız, üzüntüsüz durur. Bir çırpıda her şeyi anlarsınız; onu bitirir tüketirsiniz. Herkesin birden tuttuğu beğendiği kimselerin ölümlerinden sonra yaşayacaklarına pek inanmıyorum. Torunlarımızın, onun kitaplarını açtıkları vakit, bizim okuduklarızdan daha çok okunacak, daha iyi şeyler bulacaklarından ve bizi o eserleri iyi anlamamış olmakla suçlandırabileceklerinden şüphe ederim. Bana gelince şunu biliyorum ki hiçbir vakit düşüncelerime öncülük ettiğini hissetmedim. Yalnız düşüncesini açıklıyor. Bundan ötürü de okuyucuları ona karşı minnet duyuyorlar. France onları okşar... okuyucularından her biri: "Aman ne kadar da güzel! Ben de o kadar aptal değilmişim? Benim de düşündüğüm işte bu idi", diye düşünebilir.

Doğrusu Francc'in arkadaşlığı iyidir. Her vakit başkalarını düşünür, onlara gösteremiyeceği şeye belki büyük bir değer vermez. Zaten bize gösterdiğinin dışında bir köşede saklı, fazla bir şeyi olmadığını tahmin ederim. Hep konuşur anlatır. Onunla görüşüp evine gidenler önce misafir ve çalışma odasına kabul edildiklerinden ona karşı minnet duyarlar. Buraları düzayak odalardır; evin öteki tarafları pek önemli değil. Bence bu salonların yanında cinayet işlenecek veya sevişilecek bir odanın bulunduğunu hayal edemediğim için huzursuzluk duyarım.

10 Nisan.

Öğle yemeğini benimle yiyecek ve öğleden sonrasını kendisiyle birlikte geçireceğim Paul Laurens, Albert'in o pek üzücü sözünü tekrarlıyor: "Ah! Şu gençlik rüyaları bir türlü ölmek bilmiyor!"

Pazar, 15.

Kendi kendime düşünmeğe, ama daha az söylemeğe müsade ettim ve başkalarının aslâ söylemelerine izin vermediğim şeylerin sayısı artıyor. Meselâ: *Madame Bovary*'nin başlangıcı gayet kötü yazılmıştır.

Cumartesi.

Oldukça iyi bir çalışmadan sonra, o gün yalnız olduğunu bildiğim şu babacan La Pérouse'u görmek üzere evden çıktım. Ondan, son dakikada Copeau'yu Petit galerisinden çıkarken yakalamak üzere ayrıldım. Akşam yemeğine Auguste Bréal'e davetli olduğum için Copeau'yu mahallesine kadar geçirdim.

Philippe Berthelot'larla, Moréas, Bonnard ve adını hatırlıyamadığım bir heykeltraşla çok zevkli bir akşam yemeği.

Moréas, sıhhatli göründüğünden söz edilince protesto ederek "çok hasta" olduğunu iddia ediyor. Yakından bakılınca gerçekten bu sıhhatli görünüşünün can sıkıcı bir şişkinlikten başka bir şey olmadığı görülür. O, gene her zaman gördüğüm gibidir; yakışıklı, sözleri itinalıdır; alışkanlıkla durmadan biraz daha burarak bıyıklarını yukarı doğru kaldırıyor. Kakatoes'inkine benziyen kocaman gözü, benimle konuşurken, heyecan verici bir tarzda beni okşar gibi oluyor. Şiirlerini ne kadar sevdiğimi kendisine söylemek isterdim; ama bir türlü en küçük bir övgüye dilim varmıyor. Victor Hugo'dan, yüksekten, biraz onu küçümser gibi bahsediyorsa da aslında bir şaka idi bu. Lamartine'i üstün tuttuğunu söylüyor ve bu maksatla seçtiği ve o güzel tunç gibi tınlayan sesiyle ateşli okuduğu şiir-

lerde gerçekten bir sanat tadı seziliyordu. Az konuşuyor, hep sevimli duruyor, etrafındakileri susmağa zorlamıyor ve sıra ile ancak birkaç kişiye birden hitap ediyordu.

Philippe Berthelot her zamanki gibi kenlerini üstün sayan adamların alıştıkları o kolay paradokslarını savuruyor. San Francisco'nun harap olması "önemsiz küçük bir olay"dır; Vésuve'ün indifaı da öyle; 1 Mayıs gecesi, "telaşa düşen burjuvaların hayal mahsulü"dür. Bonmartino davası "alelâde bir olaydır; ancak adların İtalyan olması yüzünden günlük olaylardan biraz daha fazla ilgi çekmektedir". Hep buna benzer lâflar. Bugünkü ediplerin, aydınların dörtte üçünde rastlandığı gibi Moréas da biraz sakat olan bu yola sapmıştır. (Paul Valéry, Gourmont, Viélé Griffin — birbirine hiç benzemiyenlerin adlarını verdim). Bunlardan daha çok beni yoran az kimse bulunur.

Mayıs, Çarşamba.

Zihnimin ve vücudumun anlaşılmaz bir uyuşukluğu var. Letarji içindeyim. Bu sabah birinci bölümünü kapatmak için büyük bir çabadan sonra (ama muvaffak ta olamıyorum), (Dostoievsky'nin *Carnet d'un inconnu)* "Bilinmiyen bir adamın defteri" adlı eserini okumağa dalıyorum. Darwin'in (yüksek sesle) ba-

zı yazılarını zevkle okudum. Em.'nın yanında geçirdiğim anların (hususiyle bahçede) fevkalâde bir tatlılığı vardı. Şefkatı, çekiciliği, şiiri, etrafında ısındığım ve tasalarımın, keyifsizliğimin dağıldığı, eridiği bir hâle yaratıyor.

Saatlerce üzerinde çalışıp yorulduktan sonra birdenbire günün sonuna doğru yazım ilerlemeye yüz tutunca, burada, bir gün fazla kalmağı kararlaştırdım.

25 Mayıs.

Istırap — Şaşkınlık.

Bu günlüğü burada kesiyorum: korkunç bir yorgunluk.

27 Mayıs.

Genevre'ye hareket. Kendimi Dr. Andreae'ye göstereceğim.

1907

1 Ocak.

M. için, tamamiyle iki yüzlüdür denemez, ama oyununu gizliyen bir kişidir. Kısa boyludur. Kısa boylu adamlardan çekinirim. Bir hayli zamandır. Gérard'a M. den korkmak ge-

rektiğini söylerim. Boyundan bir parmak kaybetmemek için ahlâkî prensiplerinin dimdik tuttuğu bu küçük karakteri bir gün anlatmağa çalışacağım. Kendini çok muhabbetli ve içli gösterir; ama bunlardan başkalarına harcayacak kadar onda bulunmadığı, her vakit hissedilir. Sonradan görme, hasis insanların mükemmel bir örneği. Büyük bir sabırla, sıkı tasarrufla, sağlık kaidelerine riayet etmekle muvaffak oluyor. Muvaffak olmadığı yer yok. Her zaman seviyesini bir tutarak sebatını bilgelik, isteklerinin sessizliğini erdemlik sayıyor. Yeter derecede ondan bahsettim.

2 Ocak.

Şimdi benim için önemli olan, neyi okuduğumdan fazla ne tarzda okuduğum ve okuduğuma gösterdiğim dikkattir. Her çareye baş vurarak düşüncemin parçalanmaması, dağılmaması için uğraşmam lâzım. Bu *sebeplerdir ki*, yeniden bu günlüğe dört elle sarıldım; büyük bir zevkle değil, ama kendimi çalışmağa alıştırmak için bir vasıta olarak. Ama, tekrar çalışmağa koyulunca yeniden gözüme uyku girmediği için ne gibi bir iddiada, bir istekte bulunmak cesaretini gösterebilirim.

3 Ocak.

Bütün saatlerimin benim ve onlara iyi bir düzen vermek suretiyle hepsinin dolu olduğu,

en küçük bir çeyrek saatin bile payına düşen yükü alarak uzaklaştığı o günler ne mutlu idi. Bütün işim önceden ayarlanmıştı. Her gece yatağıma girmeden, ertesi gün yapacağım işi biliyordum; her çalışma bir ötekinin yorgunluğunu gideriyordu. Bu metotlu çalışmanın baskısını, güçlüğünü seviyor, karar verdiğim gibi olmağa, kendime karşı tamamiyle sadık kalmağa kendimi zorluyordum.

Eğer kendi kendime biraz sert davranmış olsaydım, belki de böyle devam etmezdim.

Perşembe

Barrès'in Akademiye kabul töreni. Ömrümde ilk defa bu küçük salona giriyorum. Öğle yemeğini evinde beraber yediğimiz ve bize katılan Paul — A. Laurens, kalabalığı görünce irkiliyor.

Bütün gazetelerin sütunların dolduracak şeylerden burada ne diye bahsedeyim? Vogüé'nin nutkundan önce çıktık.

Barrès, o çirkin kostümü, mümkün olduğu kadar incelikle giymiş. Hepimizin arasında en az değişen o. İnce yüzünü, yassı saçlarını, hattâ sesinin o dış mahallelere yakışan tarafını ne kadar da severim! Ama ne yavandı o nutku! Belki onun için tabiî olan, yani düşüncesini bozup değiştirmeğe lüzum görme-

den ve burada kolayca alkış toplayan o övgülerden, korkaklıklarından ,Akademinin fikirlerine gösterdiği saygı ve nezaketten — Zola'ya çatmasında olduğu gibi — ne kadar da acı duydum. Hérédia ailesini özenerek överken damatlarını sükûtla geçmekte gösterdiği dikkat, benim gibi, başkalarının da gözünden kaçmadı.

Kendilerini övmek için nasıl bu sofist üstadın şaşılacak bir maharet ve kurnazlıkla bu iki köksüz üstadı, Leconte de Lisle ile Hérédia'yi (Chenier! ve Moréas!) bir araya getirebildiğini hiç kimse açığa vurmayacak mı?

Yorgunluktan ve üzüntüden maneviyatım bozuk oradan çıktım. Buna benzer daha bir gün geçirirsem ihtida için olgunlaşmış bir hale gelirim.

Berlin. Müze.

Aynı salonda: Michel-Ange'in Jean-Baptiste'i, Donatello'yu çok andırıyor; onda fevkalâde bir gençlik var; tatsız olmayan bir yapmacık, acaip uzunlukta bir boyun, cılız bir gövde, yürüyüşten ziyade ritm. Sol elinde bir bal çöreği tutuyor ve sağ eliyle, ona çarpıklık veren, bilmediğim acı bir şey götürüyor. Mükemmel bir eser; küçük bir Orphée (Apollon?) tasarladığından daha güzel diyemiyeceğim ama daha olgun, — ancak bir glayöl kadar

yüksek, henüz işlenmemiş kalın bir mermerde hayatla ürpermekte... — Rübabı sol böğrüne dayalı yassı olarak, kıvrılmış sol koluyla tutuyor, öbür koluyla da belki bir ağaç dalı olan şeye dayanıyor. Gene Michel - Ange'dan, yumuşatılmış balmumu güzelliğinde Rönesans'tan kalma birçok heykelcikler arasında, vitrin içinde küçücük bir bronz var: sadece çarmıha gerilenin gövdesi.

Salon 30.

Domenico Veneziano:

Gök mavisi bir zemin üzerine, yüzün biraz soluk, nazik rengi üstünde kabartma olarak, sonradan tekrar boyanmış olacak, tam profilden görünen kadın başı. Bir Piero della Francesco tarzında çok açık bir ense; aşırı derecede ihtişamlı broşe ipek elbise.

Pollajuolo:

Oldukça acaip bir tesir yaratan, resim olarak değersiz küçük bir David. Hayasızca kaldırılmış etekleri kemerine sokulmuş mantoda asabî çizgili çok zarif bacaklar görünüyordu.

Verrocchio:

Çocuklu bir Meryem Ana. Her zaman olduğu gibi ten üzerindeki gölgeleri aynı tarz

bir esmerlik elde ediyor. Hemen hemen mütenazır, bununla beraber sırlı ve çekici çocuk İsâ ile, ondan pek az büyük bir Baptiste'in karşılaştığı kutsal küçük bir koru. Dişi geyikler su içmek için onların yakınına gelmiş; zeminin çok koyu yeşili üzerinde koru anemonları pırıl pırıl parlıyor. İşte biraz ötede, aziz Joseph ile Marie ilerliyorlar. (Bu eser, Filippo Lippi'nin herhangi bir öğrencinin sanılıyor).

Dierick Bouts:

İsâ'nın ayaklarını yağlayan bir Madeleine tablonun sol köşesinin sonundadır. Bir masanın ucunda üç mürüdi ile bir parça ekmek, biraz balık yemekte olan İsa. Tablonun sağ köşesinde tabloyu sunan kimsenin resmi Madeleine'inkine mütenazır duruyor.

Dierick Bouts'un bir de güzel bir çarmıha giriliş tablosu var.

Carpaccio	1470 - 1522
Tiziano	1477 - 1576
Tintoret	1519 - 1594
Veronese	1528 - 1588

(İzahı güç bir boşluk. İncelenmeğe muhtaç.)

Tiepolo	1696 - 1770
Guardi	1712 - 1793
Canaletto	1720 - 1780

6 Şubat.

Bu defteri son günlerde savsadım. Ama başka bir iş yapmak için Zihnimin hamlelerini ve çekingenliklerini bir diyologla belirtmeğe çalışacağım bir *Enfant Prodigue* hazırlıyorum.

Bu sabah Claudel'den mektup geldi; devrimize karşı, Gourmont'a, Rousseau'ya, Kant'a ve Renan'a karşı kutsal bir öfke ile dolu... Şüphesiz ki kutsal bir öfke, ama yine de öfke; bir köpeğin havlamasının kulağımı rahatsız etmesi gibi bu da zihnime ıstırap veriyor. Tahammül edemem böyle bir şeye, hemen kulağımı tıkarım. Ama, gene duyarım ve yeniden çalışmağa koyulmakta güçlük çekerim.

9 Şubat.

İsyan etmeden konuşmasını dinleyebilmek için kendisine karşı ne kadar dostluk beslemem lâzım geldiğini, Valéry, hiçbir zaman bilmiyecek. Bu konuşmalar beni bitkin bırakıyor. Dün, onunla aşağı yukarı, üç saat kadar beraberdim. Arkasından da kafamda sağlam bir şey kalmadı.

Benimle birlikte gelerek (Bois) ya kadar yanımda kaldı. On yıldanberi bir sandıkta uyuyan patenlerimi almıştım, doğrusunu isterseniz buz üstünde onları pekte paslanmış bulmadım. Valéry beni hiç yalnız bırakmadı! Ben

de beklemesine üzüldüğüm için hemen hemen hiç kaymadım. Tekrar onunla yola koyuldum; Gérard'dan haber almak üzere uğradığım Charles Gide'in kapısı önünde kendisinden ayrıldım.

Ve bu şartlar altında gece de çalışmak mümkün olmadı. Böyle bir "konuşmadan" sonra kafamda her şeyi darmadağın bulurum.

Valéry'nin konuşması beni *korkunç* bir duruma sokuyor. İki halden birini seçmem gerekmekte: ya onun söylediklerini ya da kendi yaptıklarımı saçma bulmak. Konuşma sırasında hazfettiklerini *gerçekten* hazfedecek olursa yaşamam için sebep kalmayacak. Zaten onunla asla tartışmam; sadece o, benim gırtlağımı sıkar, ben de çırpınıp dururum.

Dün musikinin (bundan pek te emin) sırf taklitten ibaret olduğunu söylemez mi! Hattâ daha ileri giderek sözün ifade edemiyeceği şeyler için, her türlü estetik endişeden uzak, gittikçe daha doğru bir notalama şekli: daha kesin bir dil.

Valéry, şunu da söylüyor: "Yunanlılarla bugün kim uğraşıyor?" Bugün "Ölü diller" dediğimiz şeyin çürüyüp dağılacağından eminim. Bundan böyle Homeros'un kahramanlarının duygularını anlamak imkânsızdır...

Buna benzer sözlerden sonra düşüncelerimin eski haline gelmesi, dolunun yatırdığı otların doğrulması için lâzımgelenden daha fazla vakit alıyor.

16 Mart.

Birkaç gündenberi *l'Enfant Prodigue'i* tamamlamış bulunuyorum. Berlin'deyken kuruluşunu anî olarak görür gibi olduğum şiiri hazırlamak için, hemen çalışmağa koyuldum; ilk defa, tasarladığım bir şeyi vakit kaybetmeden gerçekleştirdim. Onu daha fazla olgunlaştırmağa çalışsaydım, konunun genişliyeceğinden, şeklini değiştireceğinden korkardım; yazmamaktan usanmıştım da; kafamdaki öbür konular güçlükleri dolayısiyle derhal işlenebilecek durumda değildi.

Böylece bu eseri, *(Enfant Prodigue'i)* tasarlamak ve yazmak için ancak on beş gün uğraştım.

Düzeltme için sekiz gün yetti. Drouin ile Copeau arasında *l'Homme entre deux Maîtresses* gibi, istiyerek son düzeltme safhasına katlandım. Bugün Brounot'nun *Fransız Dili Tarihî* eserinde şunları okuyorum: "Corneille ile Racine kurallara başeğdiler; kuralları yapan onlar değildir. Eğer, sonraları dehâlarının üstünlüğü ile dil konusunda en yetkili kimseler olmuşlarsa yaşadıkları zaman, biri

Vaugelas'ya beğendirmek, öteki güzel dilin resmî düzelticisi olan Père Bouhours'a saygı göstermek için alçak gönüllülükle yazdıklarını düzelttiriyorlardı".

16 Mayıs.

Claudel için Co-naissance au monde et de soi-même'in tashihlerini yaparken duraklıyorum. Her ne kadar çoğu zaman gramer ve sentaks istiyerek zorlanmışsa da, ben de, yazı kurallarına karşı bilerek gösterilen saygısızlıklar yüzünden yanılmaktan korkuyordum. Ama, "plus ou moindre" gibi yanlışlara ne demeli? Kesin imanı, bu sağlam kafaya esef edilecek bir kendini beğenmişlik veriyor. Biraz yanılmak korkusu olmasa belki de iyi yazmak kabil olmayacak.

22 Mayıs.

Dün gece Strauss'ın *Salomé*'si. Kocasının yeter derecede alkışlamadıkları için Paris dinleyicileri hakkında madam Strauss'un (Viélé-Griffin'den naklen) söylediği sözleri Ghéon bize tekrar ediyor: "Anlaşıldı, buraya süngülerle dönmek zamanı geldi". Ama, belki bu sözler doğru değil...

Orkestranın dili Bellini'yi aratacak kadar berbat, romantik bir musiki. Yalnız orijinal ve komik (müneccimler) veya marazî kısım-

lar, Hérode kendisini dansettirmek istediği zaman Salomé'nin çekingenlikleri, hemen bütün Hérode rolü, dikkati çekecek bir mahareti ispat ediyor.

Lasserre, bunun gibi. Hugo'daki farfaracı komik kabiliyetin mükemmelliğine işaret ediyor. Aynı sebeplerle *Maîtres-Chantcurs'de* olduğu gibi; kusurların da sebepleri aynı; vasıtaların bolluğu, tesir bakımından biteviyeliği, sıkıcı tekrarlamalar, ısrarlar, göze batan ve samimî olmayan tarafları: bütün kaynaklardan durmadan, aralıksız faydalanılması. Hugo'da böyle, Wagner'de böyle; bir fikri ifade etmek için, aklına bir takım benzetmeler gelince, bir seçim yapmadan, hiçbirini bizden esirgemiyecektir. Bu yüzden sanatçı olmayan bir tarafı var. Her şeyin sistemli bir tarzda şişirilmesi ve daha başka şeyler... İncelenmeğe bile değmeyen kusur. Bütün eseri top yekûn mahkûm etmek ve süngülerin gelmesini beklemek daha iyi olacak; çünkü bu sanat, gerçekten *düşmandır*.

8 Aralık.

Stendhal'ın mektupları.

Stendhal benim için hiçbir vakit bir nimet olmadı; ama onu, hep okuyorum. O benim dişlerimi bilediğim kemiktir.

(Mürekkep balığı iskeleti.) Her ikisi de hayasızca gizlenen şeylerden bahsettikleri için, Mirbeau'nun psikolojisinden, Zola'nın (naturalisme) veya (réalisme) inden söz ediliyor. Şunu kabul etmek lâzımdır ki, onlar, herkesin bahsettiklerinden daha mükemmel surette bahsediyorlar. En çok başarılı sayfalar, Stendhal'ın, konuşma tarzına ve temposuna riayet ettiği yerlerdir. Bazıları bu bakımdan hemen hemen mükemmeldir; hiçbir zaman bunun üstüne yükselmez. Bazan öfkelenir ve heyecanlanır; neden, hiç belli değil, ama samimî olduğuna inanmak isterim; bir çocuk gibi gücenmeyi sever; bu onun en iyi tarafıdır. Sıcağı sıcağına, uzun boylu düşünmeden yazar; ürpermelerini, titremelerini bir sismografınki gibi kaydeder. Onun alaycı tarafı, tenkitçi tarafına tamamiyle engel oluyor.

13 Aralık.

Bütün gece korkunç, olağanüstü bir kasırga. Zihnim rüzgârla beraber kabarmış, hava lanmış gibi, bir uçurtma gibi; sürüklenip götürülmüş, ama bir lâstiğe bağlı uçurtma.

Paul Claudel'in bir mektubu (1899) elime geçti. Yeniden okuyorum. Bana: "Zihninizin inişi yoktur", diyordu. Zaten lâzım olan da bu. Beni bundan daha iyi övemezdi.

Gourmont salâh bulması umulmıyan donuk bir ruhtur.

Sempati yokluğu = Hayal eksikliği. Baş dönmesi nedir bilmemekle bağdaşan bir hal. Ama, Gérard, bunun, duymadığını tasavvur edememek kabiliyetsizliğinden ileri geldiğini bilmiyor. Çoğun soğukkanlılık denen şey budur; sadece — hayal etme kısırlığı. En kabiliyetli mizaçlar belki de en çok ürperebilenlerdir.

1908

9 Ocak.

Dün gece Berlin'de Candaule'un ilk temsili; bu sabah Haguenin'den şu telgrafı alıyorum:

"İyi oynandı. Gurlitt (Nysia) gayet iyi; halkın yarısı için büyük başarı, ötekiler için tersine".

15 Ocak.

İlk temsilin ertesi günü basın kıyameti kopardı. *(Kleiner Theater Müdürü)* Barnowsky, korkudan eseri hemen afişlerden indirdi. Bu olay münasebetiyle, beni mahcup düşürecek derecede sadakat gösteren Haguni'le sıkı bir mektuplaşma başladı. (?) ... da çıkan gayet

iyi bir yazı ile halkı hazırlamağa çalışıyordu. Eleştirmeci halkın alkışlama eğlimini yazılarıyle kuvvetlendirir.

Saül temsilinin adamakıllı tehlikeye düşmüş olmasından korkuyorum. Bu işe fena başlanılmıştı. Haguenin'e yazdığım mektubun bir kopyasını sakladım. Eğer... onun yayınlanmasını isterim.

Haris olacak yerde gururlu olmağa çalışmak; işte bütün sır bundadır. Bir kimsenin, haklı olarak suçlandırılmasından, hiç hakketmediğine kıyasla daha fazla acı duyduğuna inanmaya başladım. ...dan faydalanmağa çalıştığımın söylenmesini işitmek; açık saçık şeylerden hoşlanan bir yazar, bulvar çapkını, vodvil yazarı olarak vasıflandırılmamı; Maeterlinek'i veya hiçbir eserini okumadığım Donnay'i taklit ettiğimi duymak!... Bunlar gerçekten hedefe ulaşamıyan darbelerdir.

Hebbel'i başıma kakmayan eleştirmeci kalmadı; şüphesiz ki, aynı eleştirmeciler, yaşadığı zaman, onu, boğmağa çalışmışlardı. Birbirinden çok küfretmekte yarışa çıkmışlar; yalnız birincilerini okuduğum bu tenkitlerin korkunç bir yavanlığı var. Biri böyle başlıyor: "*Le Roi Candaule* Paris'te parlak bir başarı elde etti (!) Buna şaşmayınız, ve saire, eine solche Schweinerei..." ve başka şeyler...

21 Ocak.

Almanca gazete kupürlerinden bilgi almak için, akşam yemeğine kadar bana yardım eden Marcel Drouin'in evine gidiyorum. Dün, 20 Ocak, elime yüz elli üçüncü kupür geçmişti; (*Candaule* ayın dokuzunda oynandı); *hepsi* hakaret dolu, terbiyesizce, ahmakça, rezilce - yalnız Hagouenin'in *National Zeitung ve Zeit* gazetelerinde çıkan iki makalesi hariç.

25 Ocak.

Berliner Tageblatt gazetesinin açtığı anket.

Bunda maksat, Wagner'in ölümünün yirmi beşinci yıl dönümü münasebetiyle "Wagnerizmin, bilhassa Fransa'daki etkileri üzerine bütün sanat ve fikir üstadlarının düşüncesini" öğrenmektir.

Cevap veriyorum :

"Wagner'in şahsından ve eserinden nefret ediyorum; bu şiddetli kin çocukluğumdan beri durmadan artmıştır. Bu harikulâde dehâ insanı takatsız bırakır, çoşturmaz. Birçok züppeye, yazara ve aptala musikiyi sevdikleri, birkaç sanatçıya da dehânın öğrenmekle elde edildiği zannını verdi. Almanya belki de hiçbir vakit, aynı zamanda, bu kadar büyük ve bu kadar barbar bir şey meydana getirmedi"

3 Şubat.

Francis Jammes'ın Charles Guérin hakkında yazdığı ağıtı yeniden okudum. (*Mercure*, 1 Nisan 1907). Hiçbir vakit bunun kadar kötü bir şey yazmazdı. Birkaç ay önce değersiz bulduğu Henri de Régnier'yi bir vakar örneği olarak göstermesi hoşuma gitmiyor. "İnce parmaklariyle bir direk üzerine konmuş bir Sfenksin kanatlarından tutarak". Bunun bir Sfenks olmadığına o kadar eminim ki. Niçin mi? Çünkü Sfenksin kanatları katlanmaz ve Sfenksler tünemezler... Sonra da, ne hali varsa görsün!

8 Şubat.

Biraz önce, Verhaeren, yazdığı *Hélène*'in bana çok güzel bazı parçalarını okudu.

Debussy'den söz açılmıştı.

Madam X...., ne kadar da yufka yüreklidir, diyordu.

Hayır Madam, sokulgandır, diye Madam Debussy ilâve ediyordu.

13 Şubat.

Ferdinand Hérold tarafından düzyazıya çevrilen Euripides'in *Elektra*'sından önce Eugène Rouart'la Ode'onda Moréas'ın konferansını dinlemeğe gittik. Tiyatroda birçok dos-

tunun bulunması, halkı üç kere selâmlağa çıkan konferansçıya bir nevi beğeni sağlamıştı. Ben de can ve yürekten alkışladım; şüphe götürmez ki, burada alkışlanan *Stances* ve *Pélerin* şairi idi; konferansa gelince, tarif edilmeyecek kadar uzun ve sıkıcı idi. Moréas'ın bir salonda veya kahvehanede güzel olan sesi burada boğuk, berbat ve şatafatlı idi. Aslında fikir yönü az olduğu için konferansın temelsiz kalması korkusuyla, ona, mümkün olduğu kadar çok şey kattı; dağarcığında ne varsa hepsini gelişi güzel boşalttı; Elektra veya Euripides'ten pek az söz etti; bazan da hiçbir şey söylemedi ama, Corneille, Shakespeare, Nietzche, Malherbe, Aristo, Otway, Voltaire'den konuştu ve çokluk cümlelerini ve cümlelerin devamını yeter derecede hatırladığım gazete ile çıkan eski yazıları okumakla yetindi. Bu makalelerde bana zarif görünen ve gizlice söylenen şeyler burada tesir etmiyordu ve en iyi niyetle bunlarda tat bulamıyordum. Seyircilerin çoğu ellerine bir gazete, bir kitap alıyorlardı. Bazıları ise, yüzüstü bırakarak gürültüyle çıkıp gittiler. Halkın patırdı yaparak protesto etmesine ramak kalmıştı.

Bir nutukta *noktaların* şu iyiliği var; insan nutkun *neresinde olduğunu* anlar.

Moréas'ın tükettiği konu değil kendisiydi. Herşeyi söylediği ve bundan sonra söyleyecek bir şeyi kalmadığı hissediliyordu.

14 Şubat.

Molière'in yavaş çalıştığını bilmiyordum. Lemaître'in üçüncü konferansında Grimarest'den naklen söylediği şu söz çok *önemlidir:* "Çabuk çalışamıyordu. Ama işini çabuk bitiren hamarat bir kimse olarak bilinmesi hoşuna gitmiyor değildi".

16 Mayıs.

Bu akşam Druet'nin idare ettiği Kessler satışında bulunmak üzere Drouot sokağına gittik. Madam Redon — eserlerinin fiyatı üç yılda dört katına çıkan — kocasının yükselişine şahit olmak için gelen Madam Denis, Maus hep orada idiler. Hem Druet'ye, hem de Coolus'e yakın olan Fénelon'un yanına oturuyorum; Lebey'de geldi, benim yanımda oturdu. Konuşmağa başlıyor, az sonra da konuşurken satışı unutuyoruz. İlk artırmaları not etmiştim; şimdi tabloları bile görmez oldum. İşte bu sebeple bir daha bu satışlara gitmiyeceğim. Artırmaya resim olarak oldukça kötü, fakat hoş bir Bonnard koyuyorlar; nerede gördüğümü hatırlamadığım, yıkanan, bir çıplak kadın. Epiy güçlükle 450, 55, 60'a yükseliyor. Birdenbire bir sesin 600 bağırdığını duyuyorum. Ve hayretler içinde kalıyorum, çünkü bunu bağıran benim. Etrafıma bakınarak birisinin artırmasını yalvarır gibiyim. Çünkü

ben tabloyu hiç mi hiç istemiyorum ama kimseden ses çıkmıyor. Kıpkırmızı olduğumu hissediyor, harıl harıl terlemeğe başlıyorum. Lebey'e "İnsan burada boğuluyor" diyorum ve birlikte çıkıyoruz. Ne saçma bu atılganlıklar. Buna benzer bir macera, eskiden, Drouot sokağında başıma gelmişti; hatırlıyorum. İşin gülünç tarafı, sonradan kendi kendime kızmam oluyor; genel olarak, huyumu, yaptıklarımı güçlükle hoş görüyorum. (İşin şaşılacak tarafı, artırma beş yüzün altında idi. Ve ertesi gün gelen fatura da görüldüğü gibi, rakamı yuvarlaştırarak artırmamı beş yüze çıkardılar. Halbuki, gayet eminim, altıyüz frank diye seslenmiştim).

9 Haziran

..... tepkisiyle Pascal'a daha fazla daldım; *Dar Kapı*'nın iki önemli diyaloğunun taslağını kaleme aldım.

Cuverville, 22 Haziran.

Doğrudan doğruya yürekten gelen — Ulu bir üslûp; ancak gittikçe artan Tanrı sevgisiyle ona ulaşılabilir.

27 Haziran

Pascal'in "Matmazel de Roannes'e mektuplarında" Papa'dan yana çok güzel deliller bulunur; tek iknâ edici ve beni sarsan, o ka-

dar heyecanlı deliller ki. (Brunsch. Basımevi. VI. mektuba bakın).

"Düşman olan vücudu hor görmekten fazlasiyle sevinirdi... (Suarès'in *Pacal'i ziyaret* eserinden).

Bu noktada Suares'in Pascal'in peşinden gittiğini sanmıyorum. (Jansèniste) günahtan korkar, ama vücuttan değil ve vücudun muhakkak günah işliyeceğini kabul etmez; onu bir kurban olarak görür. Suarès kolayca ölümün "ıstırap içinde bıraktığı", "günahsız bir vücut"tan bahseder. "Ruh ile vücut arasında barışı" mümkün görerek, bu barışı bozacak olan ölümden kaçmağa çalışılmasını doğru bulur (Babanın ölümü üzerine mektup).

Nihayet (Matmazel de Rosannez'e ilk mektup) ta en garip cümleyi yazar: "Tanrı, kendisinden olanları asla terketmez, hattâ mezarda olsalar bile. Onların vücutları, insanların gözünde ölü oldukları halde, günahtan temizlendikleri için Tanrı'nın huzurunda daha da canlıdırlar". Şunu hatırlatmak gerekir: Kilise, cismin dirileceğini söyler.

28 Temmuz.

Bergson'u okudum; çok ileri gitmedim (L'Évcution Créatrice). Felsefenin dışarı fırladığı bu kitabın takdire değer bir önemliliği var.

Zekânız, dış devamlılıkta, üzerinde işliyebileceği yüzeyleri parçalayıp kessin; geri kalan kısmına ulaşamasın; yalnız bu parçayla yetinsin...

Valéry Larbaud'nun bu şiirler ipek hoş. Onları okuyunca *Dünya Nimetlerinde* daha (Cynique) olmam gerektiğini anlıyorum.

Valéry Larbaud'dan söz ederken, Philippe, Ruyters'e diyordu: "Yanında, Gide'in fakir görüneceği, birisine raslamak hoşa gidiyor".

1909

14 Mayıs.

Dün Perşembe, Francis Jammes ile genç eşi öğle yemeğine misafir geldiler.

Soissons treninde, onları karşılamağa gitmiştim. Evlilik yüzünden pek hantallaşmış, âdeta semizlemiş bir Jammes buldum. Ginette: "N'olur söyleyin, halinden memnun olduğu anlaşılmıyor mu?" dedi. Jammes'in isteği üzerine Lacoste'ları, Arthur'ü, Fontaine'i Bonheur ve Ruyters'i de davet etmiştim. Yemek pek neşeli geçti.

Kahveler içildikten sonra, Jammes, yayımlanmak üzere bir kısmını Figoro'ya verdiği *Proses sur Bernadette*'i, sonra da N. F. R.'e vereceği *Letre à P. C. Consul*'ü okudu.

Bana birkaç gün önce "senin adını geçtiği için daha da ihtişamlı bir eser" diye yazmıştı.

Bir an için misafirlerimiz bırakarak benimle kitaplığa gelir ve içini çekerek:

— Müridin olmadığı için, ne de talihlisin. Bilmem bunu nasıl beceriyorsun?

Asıl onlar mürit olmak için ne yapılması gerektiğini bilmiyorlar da.

4 Temmuz.

Dar Kapı dolayısiyle Paris'ten geçerken, ameliyat edilmesi düşünülen Jeanine Valéry'den haber almak üzere Valéry'nin evine uğruyorum. Degas yanında oturmakta ve bir saattenberi de onu yormaktadır; çünkü Degas'nın kulağı pek ağır, Jeanine'in de sesi pek zayıf. Degas'yı ihtiyarlamış, ama yine kendine benzer buluyorum; biraz daha inatçı, fikirlerine biraz daha fazla saplanmış, hırçınlığını mübalağaya vardıran, beyninin hep aynı noktasını kurcalayan bir insan. Şöyle diyor: "Ah şu tabiattan çalışanlar! Ne yüzsüz hokkabazlar. Manzara ressamları". Kırlarda raslayınca, daima çifte ile vurmak isterim, onları. Pan! pan! (bastonunu kaldırır, bir gözünü yumar ve salonun eşyasına nişan alır). "Bu işi üzerine alacak bir teşkilât kurmak lâzım". Ve başka... daha sonra "Sanat eleştirmesi! Ne aptallık; ben hep şöyle derim (gerçekten aynı

sözleri üç dört yıl önce söylediğini hatırlıyorum): Sanat tanrıçaları asla aralarında konuşmazlar. Herbiri kendi köşesinde çalışır durur; çalışmadıkları vakit dans ederler" ve daha iki kere tekrarlar; "çalışmadıkları vakit dans ederler....."

Zekâ büyük Z ile yazılmağa başlandığından beri hapı yuttuk. Zekâ diye bir şey yoktur; şuna, buna ait zekâ vardır. İnsanın yalnız yaptığı iş için zekâsı olmalıdır".

11 Temmuz.

Georges *Dar Kapı*'yı sevmiyor. Öbür kitaplarımı buna üstün tutuyor; düşüncesinde elbette serbesttir; ama öteki kitapların çekiciliğini sağlayan niteliklerin bunda bulmadığından şikâyet edince aldanmağa başlıyor, işte asıl önemi olan, asıl güç olan şeyin bu romana uygun düşmiyen o sözü geçen nitelikleri buraya koymamak olduğunu kendisine anlatmağa çalışıyorum.

"Her yerde çok iyi, az olduğu kadar da güçtür". (Ethique'in son sözleri).

Cuverville, Eylûl ve Ekim.

Dar Kapı'nın tenkitleri. — Bu çeşitli kitapların aynı zamanda zihnimde yaşamış ve şimdi de yaşamakta olduğunu kabul etmek,

onlara güç geliyor. Bunlar, hep birden yazılması imkânsızlığı yüzünden ancak kâğıt üzerinde birbirinin ardından geliyor. Yazdığım kitap ne olursa olsun kendimi tamamiyle ona vermem ve bu kitabın hemen sonunda ilgimi ısrarla bekliyen konu, benliğimin ta öteki ucunda gelişir, durur. Zihnimin yörüngesi kolayca çizilemiyecektir. Onun eğri çizgileri, üslûbunda kendisini belirtecek, ama birçokları için gene bilinmeden kalacaktır. Eğer biri en son eserimde, bana benziyeni yakaladığını sanıyorsa yanlışını düzeltsin: her vakit en çok, son yarattığım eserden farklıyım.

Lucien Rolmer'e mektup. (Ahmakça makale) — *Dar Kapı*'ya karşı *Immoraliste*'i övüyordu.

"Şüphesiz kristala benzetilmekten zevk duyarım; ama ressamla modeli, birbiriyle, ne de anlaşılmaz tarzda karıştırıyorsunuz. *Les Confessions d'une belle âme*'ı yazmış olmakla Goethe, size daha basit mi görünüyor? Eğer, yalnız beğendiğiniz. *Immoraliste*'in yazarı olsaydım, işte o zaman kendimi kudretsiz basitleşmiş, hissedecektim".

Bir şeyi iyi tasvir etmek için ondan biraz uzak durmalı.

⁂

15 Kasım tarihli *Mercure'de, Dialogue des Amateurs* başlıklı yazısıda M.de Gourmont tekrar herşeye üstün saydığı üç temasından birini ele alıyor: alkolizm, ahlâk bozukluğu, nüfus azalması. Aşağıdaki tarzda düşünmiyenleri korkanları, tedbirli davrananları budalalık ettiklerine inandırıyor (daha doğrusu inandırmağa çalışıyor). Fransa nüfusunun çok fazla olduğunun delili her vakit işsizlere raslandığı imiş. Aslında "bir istilâ Fransa'ya sanıldığı kadar fazla zarar verecek değildir. Bir an için buna katlanmak gerekir" diyor, ileride.

Ertesi sayıda: "Büyük kelimelerin hepsi kirletilmelidir" demektedir. Ve böyle demekle yalnız bunu kirletmiş olsa!

Mösyö de Gourmont'un ne demek istediğini elbette anlıyorum ve bazı putların kırılması, inanışların yerilmesi gerektiğini kabul ediyorum. Ama, bu büyük kelimeler bugün çok kere yeter derecede bir kir tabakası altında kalmışa benziyor ve ben de bu "büyük kelimeyi" arar dururum; ancak kirleten M. de Gourmont'dan başka bir şey görmüyorum. İsyan etmekten vazgeçtiğim gün, ihtiyarlamağa başlamış olacağım.

30 Aralık.

Jammes'in kibri.

Bir denge bozukluğu gibi beni rahatsız ediyor; bir eksiklik gibi; kendi dışında hiçbir-

şey bilmemesinden mazur görülebilir. Kendi dışında bir şeyin üzerinde durulmasını o tartışmak diye adlandırıyor ve tabiatiyle *tartışmadan* nefret ediyor; birgün Schwob, ona, Jean de *Noarrieu*'nün *Hermann el Dorothée*'den daha güzel göründüğünü söylemek ihtiyatsızlığında bulununca, Jammes kendinin Goethe'den daha büyük olduğu sonucuna vardı. Bu tehlikeli kıyaslamayı yapanların *Jean de Noarrieu*'yü onun en iyi eseri saydıklarını. Jammes bir an için olsun aklına getirmez. *Hermann et Dorothée*, Goethe'nin eserinde ne yer tutar? Şiir yönünden ne kadar mükemmel olursa olsun onu hazfedelim, eser gene de cılız kalmaz.

"*Jean de Noarrieu*, Jammes, yazıyor — ona hiçbir felsefe katmak istemediğimden başka, Schwob'un dediği gibi ve bana göre de her ne kadar Goethe'nin bu eserini hiçbir vakit okumak cesaretini kendimde bulamamışsam da *Hermann et Dorothée*'nin üstündedir.

Doğru görmeğe çalışmak denilen bir *samimilik* vardır ki, bunu, Jammes asla bilmiyecek. La Fontaine'in dediği gibi. "Eğer su sopayı kırık gösterirse zihni onu düzeltmez". Akıl ve muhakemeyi hemen işe katmamanın *şiire* daha uygun olduğunu ve çok kere varılan hükmü düzeltmenin duyguyu şaşırtmak, bozmak olduğunu pekâlâ bilirim; ama sanat,

duygumun tap taze tutulması ve bunun hiçbir şeye engel teşkil etmemesi olacak. Bu, kafanın şaşılacak bir düzeni! İnceleme fikrinin onu bozacağını o kadar iyi hissediyoruz ki, onda hiçbir suç aramamak gerekir. Jammes kendi kendini, olduğu gibi görmeğe de çalışmıyor; zaten dehâsı olduğuna daha az inansaydı, dehâsı da daha az olacaktı.

Düşüncemi karma karışık anlattım. Özetliyelim: Şair olmak için insanın kendi dehâsına inanması; sanatçı olabilmek için de *dehâdan şüphe etmesi* gerekir. Gerçekten kudretli adam, *birinin, öbürünü* arttırdığı insandır.

1910

1 Ocak.

Evvelki gün Philipp'in bıraktığı — daha doğrusu Charles Blanchard'ın manüskrilerini uzunca inceledim ve bunlar içinde yarım düzine kadar, hepsi, hemen hemen aynı derecede iyi ve birbirlerinden farklı çeviri buldum. Bununla beraber Francis Jammes, Philippe'in "kendini ilhamına bırakıverdiği için" iyi olduğunu sanmaka devam edecek. Belki bir açıklama eklemek suretiyle büyük bir kısmını yayımlamağa çalışacağım. Bir köşeye atılmış bu

sayfalar kadar bana yazı yazmak sanatı hakkında *bilgi veren* bir şeye raslamadım. Mirbeau'yu Cpoeau ile ziyaretimizden maksat onun yorucu ve alelâde konuşmasından zevk almak için değil. İehl'in romanını götürüp onu okumağa teşvik içindi. Aynı zamanda Marguerite Audox'dan da söz açacaktık. Birisinden bir şey istemek üzere gidilince, ondan beklenildiğinden kat kat fazlasını kendimizden harcarız. Saat beşe doğru sıfırı tüketmiş, sinirlenmekten ve yorgunluktan ölmüş gibi idik; hiçbir şey de elde edememiştik.

Elde ettiğimiz tek şey Mirbeau'nun anlatmakta pek mahir olduğu bir sürü anlaşılmaz, dağınık fıkraları dinlemek oldu; Claretie üzerine, ev sahibi ve komşusu Baronne de Z. üzerine, Grech üzerine, onları gülünç kılmak iddiasıyle "bilginler" üzerine.

— Bunlardan, aylardanberi bir rapor hazırlıyan birini tanıyorum... Ne üzerine olduğunu biliyor musunuz?... Örümceklerin kasları üzerine! Örümceklerin kasları! ama hiçbir zaman bunlardan bir tane olsun görmüş değildir ki... Ve tabiatiyle dünya çapında faydalı sonuçlara varıyor. 1900 yılında "çekirgelerde sindirim mekanizması..." adlı bir inceleme yayımlayan başka birini tanırım. Ne yaman şey!

Copeau, çekinerek: "Okudunuz mu?" diye sordu.

— Başlığını akudum, evet. İncelemeyi gördüm. Bunu harikulâde bulmuyor musunuz? İnanın bana, onların hepsi böyledir; hepsi böyle. Bu sözleri tekrarlıyarak odada dolaşıyor.

Şüphesiz belâgatı oldukça hoşa gidecektarzda renklidir; ama herkeste büyüttüğü, şişirdiği, her vakit en bayağı bir kusurdur; insanları ancak hakikati feda etmek suretiyle gülünç hale sokuyor. Öyle sanıyorum, hiçbir zaman kimsenin önemli olan özelliğini duymaz. İşte Claretie'ye haydut, katil diyor. "Sizi temin ederim ki bir katildir, o." Az sonra, Descaves'dan farklı olarak bahsedecek değildir. Arkasından Charles Morice'i çekiştirecek:

— Beni eşhir dışındaki evimde ziyarete gelmişti. Salonun pencereleri fevkalâde güzel bir panoramaya bakıyordu; hava güzedli; Morice pencereye yakın oturmuştu; gözlerini kırptığını, kapadığını, yüzünü ekşittiğini görüyordum...

— Mösyö Morice, ışık sizi rahatsız mı ediyor?

Bunun üzerine, o, dayanamıyarak,

— Ah! yalnız ışık olsa ne ise! Rahatsız eden manzaradır. Mösyö Mirbeau, bütün manzara! Nasıl oluyor da bir sanatçının düşüncesiyle kendi içine çekilme ihtiyacında olduğunu

anlamıyorsunuz. Sanatçı kendi içine kapanır, düzenler hazırlar. Ona tabiat gösterildimi, herşey altüs tolur; Sanatçı! Sanatçı penceresiz bir evde yaşamalıdır.

Bu konuşma sırasında gelen Francis Jourdain, Morice'in ama daha incelikle başka özelliklerini anlatır. Ne yazık ki, bu insafsızca çekiştirme havasına biz de kendimizi kaptırıyoruz; Jourdain, Maillot'dan bahsederek bazı sözlerini tekrarlıyacak, açıklaması güç olmıyan sözlerini anlamamakta direnecek veya anlamazlıktan gelecektir; ben de ona ayak uydurarak gülecek, uygun bulmamakla beraber, böylece kasıp kavurmasını, yermesini hoş göreceğim... Aslında ona "anlatmağa çalışmak"-ta bir çaba olacak. Etrafa saldırmasa Mirbeau'ya yapacak ne iş kalır? Onun sanatı ve başlıca işi budur.

Bir mizahcı ne kadar zeki olursa, gerçeği, manâlı kılmak için, o kadar az değiştirmek ihtiyacını duyar.

6 Ocak.

Aynı akşam Mardru ile Rooyère'den sevgi dolu iki mektup aldım. Birkaç gün önce, her ikisi de yazı ile küfrediyorlardı. — Bazı beyinlerin şaşılacak anlaşılmaz tarafı... Bu akşam "kısa zamanda çürüyüp dağılmam" dileğinde bulunan küçük Louis Rouart'ın çılgınca mek-

tubu... Eşine: "Onu bu kadar dine düşkün olduğunu görmekle herhalde seviniyorsunuz" diyorlardı.

— Ben mi? Aksine, çok üzgünüm: diye haykırdı. Dinle ilgisi olmadığı vakit, dinin, huyunu değiştireceğini, yumuşatacağını umdum; şimdi artık beklediğim bir şey kalmadı.

16 Ocak.

Copeau, kendisiyle birlikte Bibesco'lara gitmemi istiyor. Orada Chaumeix'ye takdim edilecek. Böyle resmî bir akşam yemeğine gitmek benim için korkunç bir angarye olduğu halde sıkılganlığımı yenerek, evlendiğim vakit yaptırdığım, ve on iki defa bile giymediğim frakı dolaptan çıkarıyorum. Copeau'yu almağa gittiğim Montaigne sokağındaki evinde güvelerin pantolonumu delik deşik ettiğinin farkında oluyoruz. Hem gülüyor, hem de adamakıllı sıkılıyorum. Herkesin içine bu kıyafette çıkmak, olacak iş değil; donumun beyazları garip şekillerde görünüyor.

Bir panama şapkasının siyah fötr kordelası gözümüze ilişiyor. Güvelerin açtığı delikler hizasına gelmek üzere don üstüne küçük dörtgenler ve şeritler dikmeğe koyuluyoruz.

Chaumeix'nin seve seve Débats gazetesinde *Dar Kapı* üzerinde bir makale yazacağını

Boylesve'den öğrenmiştim. Bu yüzden kendisine üç kelime bile söyliyemedim, becerememdim. Sevimliliğimin bana *faydası* dokunacağını bilmek kadar hiçbir şey beni soğutmaz.

20 Ocak.

Bosleyve'in ziyareti hoşuma gitti: kendisiyle uzun boylu konuşamıyacağımı biliyorum; fakat kendisini her yeniden görüşümde daha fazla zevk duyuyorum. Ghéon benimledir ve birazdan, birlikte, kontes de Noailles'a gideceğiz. Bu ziyaretten maksat *La Mère et Enfant* hakkında *la Nouvelle Revue Française*'de yayımlanmak üzere vermek lûtfunda bulunacağı yazıyı almaktır.

Madam de Noailles, Presbourg sokağında otelde *(Princess Hotel)* de kalıyor. Odasının pencereleri Etoile meydanındaki Zafer takına bakıyor. Bizi bekliyordu. İki koltuk ve bu koltukları birleştiren bir tabureden meydana gelmiş bir nevi şezlong üzerinde beyaz ve kül rengi, ama Çin kağıdı ve bazı Japon fötrlerinde görülen tatlı bir beyazlıkta, geniş bir zırhla süslü, siyah, hafif bir ipekliden dikilmiş Rumen veya Yunan tarzında bir elbiseyi dolambaçlı olarak vücuduna sarmış yatıyordu. Bu entari Venedik bilezikleriyle süslü çıplak kolları etrafında rahat rahat dalgalanıyordu. Lop yumurta sarısı, daha doğrusu rafa-

dan yumurta sarısı renginde ;kuru kayısı renginde uzun bir boyun atkısı bütün vücudunu çeviriyordu. Bu deniz kızının yarı vücudu bir Tunus kumaşına esrarlı şekilde gömülmüştü. Kuzguni siyah saçları çözük kendi haline bırakılmıştı. Alnı üstünde kısa kesilmişti, ama omuzları üstüne ıslakmış gibi dökülmüştü. Madam de Noailles, bütün ziyaretimiz sırasında hiç indirmiyeceği saplı gözlüğü ardından gözlerini bana diken prenses Caraman — Chimay'e bizi takdim etti.

Bu konuşmadan hiçbir şeyin not edilmesi mümkün değil. Madam de Noailles harikulâde bir kolaylıkla ve çabuk konuşuyor; cümleler dudaklarına saldırıp sıkışıyor, orada eziliyor, birbirine karışıyor; üç dört cümleyi birden söylüyor. El, kol ve kendinden geçmiş bir tarzda göklere diktiği, pek yapmacık olmıyan, ama teşvik gördüğü için baş vurduğu göz hareketleriyle birlikte, bunlar, tatlı bir fikir, duygu ve tesvir karması haline geliyor.

Bir ara Monfort'dan bahsederken, onu, dışarı fırlamış gözleriyle bir sazan balığına benzetiyor ve akvaryum camına sokulmuş balığın taklidini yapıyor .Bizi güldüren bu benzetişi bir müddet sonra hatırlatınca bir hayli tasalanarak: "Ama, tekrar edeyim, demeyin; çok rica ederim; size böyle bir şey söylediğimi! Onu, bana düşman etmiş olursunuz...

Ben ki, hiçbir zaman kimsenin kötülüğünü, söylememek için kendime hep söz veririm!"

Paris, 15 Nisan.

Dün, öğle yemeğinde, Rouché'nin evinde Gabriele d'Aunuzio ile beraberdik. Onu pek görmek istemediğim için önce bu daveti kabul etmemiştim; değerine artık inanmadığım, saygı duymadığım ve on beş yıl önce karşılaştığım d'Annunzio'nun bıraktığı o pek iyi hatıranın, kendisiyle yeniden yüz yüze gelerek, gölgelenmesinde endişe ettiğimi söyledim, ama, Rouché direndi (bu pek zevkli mektupları sakladım), ve benim nobranlığım onun sevimli ısrarına karşı koyamadı. Bu ziyafette Henri de Régnier; Desvallières, Besnard, Suarès, Saglio, Marcel, Ernest Charles, herkes vardı. Beni Henri de Régnier ile Suarès'in arasına hemen hemen d'Annunzio'nun karşısına koymuşlardı. Bundan daha iyi hoşa gidecek bir yer olamazdı. D'Annunzio her zamandan daha çok yapmacıklı, gergin, canı sıkılmış, daha ufalmış, aynı zamanda daha sabırsız ve hareketli idi. Gözlerinde iyilik ve şevkatten eser yok. Sesi gerçekte okşayıcı olmaktan fazla büyüleyici; ağzının oburluktan fazla zalim bir ifadesi var. Alın oldukça güzel. D'Annunzio'da istidadın dehâya yer verdiği bir şey görülmüyor; irade ile değil, hesapla hareket etmekte; tutkunlukları az, olanı da soğukkanlılıkla.

Eserine tutulanları (yani onu yanlış anlayanları) hayal kırıklığına uğratıyor. Bu sonuncular arasında olan Madam Rouché, ondan bahsederken: "Nefsinde bütün İtalya'yı özletiyor", demektedir. "Faiseur"ü hiç te beğenmediğini belâgatla açıklayan Suarès "Dante eksik" diye ilâve ediyor. İşin hoş tarafı, o, ancak iki kişiye gülümsüyor: Suarès'le bana. (Suarès'in tumturaklı konuşmalarının etkisi altında, buna hayret etmemeli, benden fazla ona). Yemekten sonra Desvallières, Suarès, ben, d'Annunzio ve Saglio hep beraber sigara içilen küçük misafir odasındayız.

Grande Revve'nün yayımlamayı bitirdiği *(Forse che si, forse che no)* romanının son sayfalarını Saglio mübalağa ile övmeğe başlıyor. Şunu da söylemeli ki, az önce d'Annunzio, Suarès'e ve bana pek büyük iltifatlar yağdırdı. Saglio'nun övgüleri "üstad"a yetmemiş olacak ki, (gözlerini kaygı ile Desvallières'e, Suarès'e, bana çevirdi. Ama istediği kadar arasın, bizden tatlı bir söz duymıyacak; yalnız Saglio'nunkiyle kalacak).

Bununla beraber, az sonra, d'Annunzio, benimle tekrar görüşmek için ısrar ediyor. Beni bir öğle yemeğine davet etmek üzere yazmasında mutabık kalıyoruz. (Yazacağından şüphe ederim.) Artık davetliler birer birer gidiyorlar. "Üstad" tan, Henri de Régnier, Suarès

ve benden başka kimse kalmıyor. Önce d'Annunzio iniyor, biz de biraz sonra iniyoruz.

24 Nisan.

Cuverville'den döneli beri piyonaya iyi çalışıyorum. Chopin'in *Barcarolle'unu, (sol) Nocturne*'ünü "tierce" ve "sixte"leriyle başardıktan sonra Beethoven'i yeniden deneyebiliyorum.

Hemen hemen hiç çıktığım yok; her sabah, önümde bir dizi uzun saatler olduğunu hissederek sevinçle kalkıyorum. İşime dalıyorum *(La Miovie)*, ama bütün kalbimle değil; yazdığımın ilk önce yazmam gereken yazı olduğundan tamamiyle emin olarak değil. Yazdığımın (ton) u istedğiim gibi, yeter derecede *Dar Kapı*'dan farklı değil, daha ince farklar aramam, daha yavaş yazmam gerek. Daha canlı, çok farklı bir üslûpla yazılacağını sandığım *Cave*'ları hayal ediyorum.

Son serüvenlerim bende ifade edilmeye cek bir tiksinti yarattı. Odéon'da *Coriolan*'ı dinlemeğe gittim. Tiyatroda ne kadar çabuk sabırsızlandığımı bildiğim için artık paradiden başka yere gitmiyorum. Nitekim, daha dün, memnun kaldığım halde — belki de bu yüzden — üçüncü perdeden sonra bu temsilde duramaz oldum. Copeau ile Ghéon, Aufidius' le olan sahneyi beklemediğimden ötürü bana

adamakıllı çıkıştılar. Doğrusu, o sahneyi okumak için eve döndüm. *(Tarihsiz günlüğümün)* bir yerinde bu temsili övdüm.

23 Mayıs.

Bugün gözlerim kapanacak olsa *Dar Kapı*'nın ötesinde eserimden iz kalmıyacaktır. Dikkate alınacak yalnız o'dur.

Şüphesiz ki, dün akşam Copeau'nın kullandığı "cimri" kelimesi tıpa tıp Monfort için biçilmiş kaftandır. Makalesi söylendiği kadar kötü değildir; ne olmak sitiyorsa odur; yani zararlı. Kitaplarımı o kadar yavaş yazıyorum ki, çoğu zaman, devrin bana ulaşmasına vakit kalıyor; bir tepki ile vardığım noktaya devrin beni sürüklediği intibâını bırakabiliyorum.

30 Mayıs.

Öyle sanıyorum ki, *"Aveugle"*üme bir ön söz yazmak zorunda kalacağım; yoksa, herkesi şaşırtmakta devam edecektir.

Şöyle diyeceğim: Katolik olmadan hıristiyan olmak protestanlıksa protestanım. Ben ortodoksluk olarak yalnız Roma kilisesininkini görürüm. Eğer Protestanlık, ister Calviniste, ister Lutherien olsun kendini bana zorla kabul ettırmeğe çalışırsa o zaman hemen biricik sayacağım Roma kilisesine dönerim. "Protestanlığın Ortodoksluğu" benim için uygun olmıyan kelimelerdir. Hiçbir *Otorite* tanımı-

yorum; ama, bir otorite tanıyacak olursam o da kiliseninkidir.

Ama benim hıristiyanlığım İsa'ya dayanır. O'nunla benim aramda ister Calvin, ister Aziz Paulus olsun, ikisini de eşit derecede zararlı birer perde sayarım. Ah, protestanlık Aziz Paulus'u derhal reddetmeği becerebilseydi? Calvin aslında İsa'ya değil Aziz Paulus'a yakındır.

15 Haziran.

Her yıl bahçeme kavuşunca aynı aksilikle karşılaşıyorum; en az yetişen cins ve nevilerin yok olması. *Darwin'e karşı* koyan Nietzche'nin dediği gibi, alelâde ve değersizlerin zaferi "Başarılı oluşların hazfı... Orta değerde, hattâ ortanın altında olan tiplerin, önüne geçilmez hakimiyeti". Nietzche şunu da söylüyordu: "Üstün gelen mutlu tesadüfler seçkin neviler değil, ama soysuzlaşmaya yüz tutan nevilerdir". Daha ileride: "Tabiat, talihi yaver olanlara karşı amansızdır; (1) *gösterişsiz*, orta ve aşağı çapta olanları gözetir ,korur ve sever. Bu sonuncuların verimlilik ve sürekliliği büyük olur. Halbuki birincilerde çarçabuk yok olmak, sayısı azalmak tehlikesi artar".

Kedim bir kuş yakalar yerse, bu hep, serçe yerine bir ötlegendir.

---

(1) Volonte de Puissance. Cilt II. sayfa 109,110

17 Haziran.

Eğer Yunan sanatçıları arasında hiçbir Lakedemonyalı yoksa, bunun sebebi, Isparta'nın cılız çocuklarını yer altı zindanlarında ölüme çarptırmasında aramak gerekir.

Cinsin ıslahı için nazik ve pek seyrek olanı seçmenin yetmediğini, çevresindeki nevilere karşı zaferini sağlamak için, onları söküp atmak gerektiğini Mius'e kabul ettirmek mümkün olmuyor.

Hatırımı kırmamak için bahçeyi bunlardan temizlemiş gibi görünüyor. Ama bir süre sonra, bahçenin bir köşesinde yeniden dikilmiş ve nadir olan cinsin dayanıksızlığına karşı, bunları gür ve alabildiğine üremiş buluyorum. İki yıldan az bir zaman içinde ortalığı yeniden sardılar; nefis olan yok oldu; bayağı olan onu boğdu. Çünkü, çiçekler de "nefis, nadir olduğu kadar güç elde edilir". Ve tarla çiçeklerinin en gösterişsizi bile ne kadar güzel olursa, sürekli yaşama şansının o kadar az olduğunu düşününce, insanın kalbi sızlar en çok göze çarpan, başkalarının oburluğuna, kıskançlığına maruz kalan ve mücadele gücü en az olan odur. İnsan çoğu vakit kabanın, bayağının çoğalmasına yardım edecek, kiniyle, tamahiyle sistemli suretle toprağın tabiî güzelliklerine, en renkli kelebeğe, en sevimli kuşa, en nefis çiçeğe musallat olacak yerde, zekâsını,

hünerini. — Meselâ Fransa'dan çok uzak olduğu için, Japonya'da böyle olduğunu sanmak istiyorum. — Yok etmeğe değil, korumağa, geliştirmeğe hasretse! Bir mucize, korularımıza fevkâlade bir orkide bağışlasa, derhal onu koparmak, soldurmak için yüz el uzanır; zümrütanka göklerimizde görünecek olsa bütün tüfekler omuzlanıp, ona, çevrilir; sonra da bunların pek az olduğuna şaşarız.

Her bitki, kanatlı, sorguçlu, tüylü tohumlariyle iştiha vererek, kuşlara başvurarak dölünü mümkün olduğu kadar uzaklara ulaştırmak için nice beceriklilik, hüner gösterir.

Çiçekleri dökülmüş bir "heracleum" kocaman dallarının bir şemsiye gibi olan uçlarını sarkıtır. Tohumları olgunlaştıkça dal bükülür, sümeyre'nin ağırlığı ile bel verir gibidir. Hiç bir aracın havada dolaştıramıyacağı, taşımayacağı ve yere bırakacağı bu tohumları ihtişamlı bir hareketle dibinden kabil olduğu kadar uzağa atar. Ey Barrès! Tabiatın kitabından öğrendiğim, dinlediğim sizinkinden ne kadar da farklı, her hayvanın (yavrularını) kendi kendilerini idare edecek duruma geldiği vakit uzaklaştırmasına hayranım. Eğer toprak uzun zaman aralıksız aynı bitkiyi yetiştirmeğe muvaffak olamıyorsa, bu, onun zayıf düştüğünden değil, ama, bilhassa, yeni keşfedilen bir "exosmose" olayı sonunda, her bit-

kinin köklerinden benzeri bitkiler için zehirli olan bri maddeyi süzmesinden ileri geliyor...

Aslında, ne şekilde izah edilirse edilsin, gözlemi önem taşıyan şudur: aynı toprak uzun zaman arasız aynı ürünü vermez.

19 Haziran.

Her sonbahar da, Fabre'ın, üzülerek bir yana bıraktığını eserlerini her yaz tekrar bulurum. Edebiyatçı olmadan önce "tabiatçı" idim ve tabiat serüvenleri, bana, romanlardakilerden daha fazla şey öğretti. Bu kitapların, başlangıçta, beni sıkan yazı tarzını da sevmeğe başladım. Fabre'ın yirmi sahifede söyledikleri çoğu zaman on satıra sığdırılabilir; ama, bu suretle onun yavaş giden keşiflerine katılmış oluyoruz. Araştırmalarında kendisinin de muhtaç olduğu sabırdan birazını bizden bekler gibi görünüyor.

Fabre'ın Darwinisme ile alaylarını hoş görmem; şüphesiz ki, kendimi tam kanaat getirmiş bir "Transformiste" saydığımdan değil. (de Vries'i okuduktan sonra inanmak şöyle dursun, şüphem daha da artmaktadır). Ama, Darwin doktorinin, tembelliği teşvik olduğunu söylemeğe cesaret etmek düpedüz dehşet verici bir olaydır. Fabre: "Yüzyılların sırrı ve insan hakkındaki bilgisizlik üzerinde belirsiz cümlelerle lâf cambazlığı yaparak, sonucu bir

gerçeği ifade etmekten ziyade şüphe yaratmak olan ve yorucu incelemelerden kaçınılarak tembelliğini hoşlandığı kolay bir teorinin kurulduğunu", yazıyor. Evet son sözleri ben de kabul ediyorum, ama, tekamül doktrinine yaslanmakta bilim için bir tehlike varsa, Darwin, bunu tembellikten ötürü serdetmiş değildir. Kötü olan (daha doğrusu, onun zamanında değildi), doktrin değil, bugün ona dayanıp yan gelmektir.

Kitabın orasında burasında rastlanan çocukça bir öfkeyi andıran düşünceler bu güzel eseri bozmaz. Tekamül doktrinine karşı gösterdiği deliller gene de mâkuldur.

Ama bazan kime kızdığını kendi kendimize sorarız. Daha ilk cildinde yüksek teorilere, alabildiğine var gücüyle saldırır. Lacordaire'in "Entomologie" eserinin başlangıç yazısındaki birkaç satır onun için, bir sıçrama tahtası işini görür; Darwin "insanlarla hayvanların davranışlarındaki prensip birliğini ispat etmek maksadiyle bilhassa" bir kitap yazdığından, Darwin'in, bir sineği yerken sarı yaban arısının, rüzgârdan rahatsız olmamak için önce sineğin kanatlarını kopardığını gördüğüne ait hikâyesinde Fabre, kendi dâvasına yarayan bir delil bulacaktır. İşte Fabre sekiz sayfa yazmağa koyulmuştur: çünkü, her şeyden önce sarı yaban arıları sinek yemez; böy-

lece, sonsuz alaylarla hem teorinin, hem teoriyi keşfedenin, hem "Darwinisme'in, hem Darawin'in yalanını çıkarmış olur".

Olur mu bu! Tabiatı incelemek sabrı azizlik katına yaklaşan, hergün dinî bir saygıyla üzerine eğildiği bu açık kitaptan, kendinden bile şüphe etmeği ve nice erdemlikler öğrenen yanlışın, ne kadar sinsi olduğunu bildiği için aynı denemeyi yirmi kere, otuz kere tekrarlıyan, acelenin bizi ne kadar aldatıcı sonuçlara sürükliyeceğini bilen bilgin tercüme ve nakledilmiş bir cümle yüzünden savaş açar; ve sekiz sayfa boyunca sözü geçen sarı yabani arının olsa olsabir eşek arısı olabileceğini ispat eder, ama, bir ân bile Lacordaire'in İngilizce kelimeyi doğru çevirip çevirmediği üzerinde durmaz. Halbuki İngilizce metinde "a wasp" yazılı olduğu anlaşılınca kavganın sonu gelir. Hattâ Lacordaire'in bahsettiği Charles Darwin olmayıp onun dedesi Erasme Darwin olduğu anlaşılır. Fabre'da bunu (yanlışından dolayı özür diliyerek) en asîl bir nezaketle, en tabiî bir iyi niyetle kitabının ikinci cildinde tasdik eder. Eğer burada buna işaret ediyorsam yalnız hırsla verilen hükümlere karşı bir ders olması yüzünden değil, ama ve bilhassa ikinci davranışın güzel bir örnek olmasıdır.

Charles Darwin, Erasme Darwin hakkında şöyle yazıyordu: "O zamanlar (talebe ol-

duğu vakit) dedemin *Zoonomie*'sini beğeniyordum. Ama, on, onbeş yıl ara ile ikinci bir defa okuyunca hayal kırıklığına uğradım: *Teorilerle olaylar arasında nispetsizlik çok büyüktür* (1). *(Zihnimin ve huyumun gelişmesine ait anılar).* Francis Darwin babasına ait kaleme aldığı biyografide şöyle der: "Erasme için işaret ettiği gibi, Charles Darwin'de onun başlıca özelliğini meydana getiren, pek canlı bir hayal kudreti vardı ki, ona, *teoriler kurmak ve umumileştirmek hususunda taşkın* bir eğilim sağladı". Tehlikenin farkında olacak ki, oğlu, şunu ilâve eder: "Charles Darwin teorilerini mümkün olan bütün deneylere tabi tutmak azmi sayesinde bu eğilimin önünü almıştır." Charles Derwin de kendiden bahsederken şunları yazıyordu: "Sonunda öyle olur ki, ve bu bana pahalıya mal olmuştur, insan kendisinde eksik olan bilgiler yerine, pek esası olmayan teoriler koymağa kalkışır". İşte, Fabre'ın ona yöneltiği şikâyetler budur. Ama, ona gülünç şekilde tembellik suçumu yüklemesinden ne kadar uzağız.

12 Temmuz.

En lüzumlu şeyler duygusu. *André Walter'i* yazdığından beri, bugün de *Corydon* için olduğu gibi hiçbir zaman bunu bu kadar duy-

(1) Ve babası Robert Waring hakkında, Charles: "Karşılaştığı her olay için bir teorisi vardı" diyordu.

madım. Başka birinin benden önce davranması korkusu; bana öyle geliyor ki, konu havada dolaşıyor; başka birinin beni geçerek onu yakalamağa kalkışmamasına hayret ediyorum. *André Walter* zamanında bazı kitaplara atılıyordum. (Meselâ: Rod'un *La Course à la Mort*)... Eğer böyle olacak olursa! *Dünya Nimetlerini* yazdığım vakit yine böyle kaygılıydım.

Cavalière, Ağustos.

Estetik.

Huyları en uygun şekilde belirtmeğe yarayacak olan olayı icad etmek yetmez, huyun kendisi olayı gerektirmelidir. (Coriolan ve Hamlet'e bakılacak). Olayların sonucu huyun gelişmesidir. (Macbeth — kendisinin nasılsa o suretle, *gerçeklemesinden* kaçınamaz).

Ya da tersine, huyu belirten olay daha önce meydana geldi (Sophokles, Ibsen), ve dram, derece derece onun aydınlanmasıdır; buna örnek, bilmediği zaman mesut iken öğrenince bahtsız olan Oedipus'tur.

Roman.

Şöyle diyecek: "Cinsî istek zevki her vakit esef edilecek derecede şiddetli olmuştur; o kadar ki, çoğu zaman öbürlerini bastırıyordu. Ama, gene çok kere bir nevi tecessüs isteklerinden önce geliyor ve onlara hükmediyordu."

"Beklenmedik bir ânda zevkin bana seslenmesi bazı kere, bütün bir yolculuğu bana haram ett".

Marsilya'ya doğru, otomobille.

Ancak insan ölçüsünde bir sanat vardır. İnsana, kendi ölçüsünü aşmağa, tabiî çevikliğini arttırmağa imkân veren araç bir sanat eserinin şartları dışında kalır; o şartlar ki, ancak sanat eserinin meydana gelmesine yer verenlerdir. Ey Ahilleus'un hafif ayakları! Cezaya çarpılmadan sizi kimse değersiz göremez. Pléiade'ın hızını yalnız o ideal atılışı ile Pégase'n aştığı çağda sanat eseri kolaydı. Araya rekor tasası karışınca sanat söz konusu olamaz. Olgunluk düşüncesinde denge ve ölçü yerine aşırıyı istemek, bir nevi arttırmaya baş vurmak, çağımızın belirli bir özelliği olacak ve hoşa gitmez şekilde onu öbür çağlardan ayırt edecektir.

Bu alanda başarı sağlamak için hiçbir şeyei umursamamağa katlanmak gerekir. Sanatın "quod decet"i ilk engeli aşmak oluyor.

Sanat eseri ancak, zihnin bütün erdemli elemanlarının katılması, ortaklığı ile gelişir. Bu revak ne kadar tanınmış olursa olsun, "Roman" sanatı güzel olmaktan ziyade sâf bir sanattır; beride bir çeşit ihtişam, karma karışık bir süsleme; bir Lâtin inceliği...

Quillan, 17 Ekim.

Bazı günler vücudum gibi zihnim de her kırışıktan acı duyuyor. Bir gülümseme, bir söz beni kırar. Yaptıklarımın, veya söylediklerimin hiç birini beğenmem. Bu sabah Rivière'in mektubunda *"Paris — Journal'*de sizi sevmiyorlar" cümlesi bütün günümü zehir etmeğe yetti.

Yakında, beni tasvir için çizilmekte olan o yalancı resmime karşı savaş açmak zorunda kalacağımdan korkuyorum; o resim ki, benim yerime konan insanı ürkütecek kadar çirkin ve aptal bir şey olan, adımın verildiği bir canavar.

Bazı eleştirmecilerin hiç te dürüst olmayan davranışları.

20 Ekim.

Bu sabah, *A. Gide ve Çağdaş lirizm* üzerine Tançrède de Visan'ın kuvvet veric ibir yazısı.

Hâlâ şimdi uykuya dalmadan veya gece yarısı uyanınca Jammes'ı hatırlayıp düşünmek bahtsızlığına uğrarsam, uykumdan hayır gelmez; dün akşam, Em.'ya romanımdan ne yazmışsam — Yani Quartfourche'un ilk gidişine kadar olan kısmı okudum. Fazla *incelikleri*, çok aksak bir tonu var. Goncourt ve *la vie*

heureuse yarışmalarında oylarını kullanacak olanlardan kimleri göreceğimi öğrenmek için Villa'da beni yakalayan Péguy: "Henri Ghéon bir sağırdır. Onunla pek iyi konuşabilir", diyor. Bu armağanlar ne belâlı icatlar? İşte zavallı Péguy'nin bu yüzden, on beş gündür tırmanmadığı kat, çalmadığı kapı kalmadı...

Bu yarışmalarda umudu olan Marguerite Andoux için Elémir Bourges'u görmeğe gittim. Mallarmé'den beri en büyük, büyüleyici adam.

Suarès'i de gördüm; ama, kişiliğine o kadar özeniyor ki... Bir gün önceden kendisine haber verilmesini istyior; kapının çalındığını duymıyacağından korktuğunu söylüyor; gerçekte hazırlıksız görünmeyi sevmediğidir. Lâmbanın iyi yere konmuş olması, onu, çok uzaktan ve çok yandan pek az aydınlatması gerekir. Biraz bodurdur, tıknazca, elleri de tombulcadır. Onun daha zayıflamış, cılız olmasını dilerim.

1 Aralık.

(Gaveau salonunda) dün akşam Ghéon'la birlikte Carissimi'nin *Jephté*'sini dinlemeğe gittim. Madam Raunay, Schutz'un iki kantatını büyük bir ustalıkla söyledi. *Figaro'nun Düğünü* operasının uvertürü; Chevillard orkestrası hafiflik ve düşkünlük bulunan bu mu-

sikiye fazla ses vermekte dii. Mozart, çağı, bizi pek uzakta bırakan bir musikî üstadıdır: o, ancak, bir iki kelime ile, ima ile konuşur; ama, halk yalnız çığlıklar duymaktadır.

5 Aralık.

Dominique Drouet, sınıf arkadaşlarının kaleme aldıkları ve beni çok ilgilendiren bir cep defterini getridi. On iki yaşında olan bu yumurcaklardan biri bir soru listesi hazırlamağı düşünmüş; (daha doğrusu kendisinden biraz daha yaşlı kuzininden aşırmış ve birlik olup bunu eğlenmek için doldurmuşlar).

İşte bazıları aptalca, bazıları da pek mânalı olan sorular: hiç değiştirmeden yazıyorum:

1 — Düsturunuz nedir?

2 — Öbürlerine üstün saydığınız dostunuz kimdir?

3 — Mizacınızın belli başlı tarafı nedir?

4 — Neye meyiliniz olmasını isterdiniz?

5 — Hangi ölümle ölmeği tercih edersiniz?

6 — En çok beğendiğiniz kitap hangisidir?

7 — Gerçek hayatta tercih ettiğiniz kahraman hangisidir?

8 — En çok nerede bulunmak istersiniz?

9 — Mutluluk hakkındaki düşünceniz nedir?

10 — Bahtsızlık hakkındaki düşünceniz nedir?

11 — Tercih ettiğiniz meziyet nedir? ve sr...

Fazla şaşmadan detektif romanlariyle uçak kahramanlarınnı üstün tutulduğunu görüyorum.

Ama garip olan şurası; sorulara cevap veren on dört kişiden dördü, onuncu soruyu "bahtsızlık hakkındaki düşünceniz nedir?" "evlilik" diye cevaplandırıyorlar. Yalnız ikisi mutluluk fikriyle evliliği birleştiriyorlar: bunlardan biri bir yabancı (Rus) öbürü, yahudi (J. Sachs) dir.

Mutluluğu bekârlıkla bağdaştıranlardan biri (E. Weiss), protestan olup (galiba ötekilerden oldukça daha yaşlıdır) aşağıdaki soruları şöyle cevaplandırıyor: mizacınızın belli başlı yönü nedir? Sorusuna *hislilik* diyor. *Cerrah* olmak istiyor, tercih ettiği kitap *Manon*'dur üstün saydığı meziyetde *enerji*'dir.

Başka biri (mutluluk = Bekârlık), mizacının belirli tarafının *dostluk* olduğunu söylüyor. Üstün saydığı meziyet: *Dostlarına karşı sevgi.* A. Weiss (yukarıdakinin kardeşi olacak) koyu bir yurtsever görünüyor. (Parolası: Fran-

sız oan için herşey mümkündür). Tercihan, *Fransız bayrağının gölgesinde*, ölmek.

İki yahudiden biri (J. Sachs), *Tüccar*, öbürü (Lacloche), *gelir sahibi* olmak istiyor.

Robinson Crusoé'yi okumakta, en büyük hayranlıkla, adım adım ilerliyorum.

Péguy, fırınını beslemek için dostluklarını ateşe atan bir nevi Bernard Palissy'dir.

1911

Şubat.

Jammes'dan, susmasından daha çok uzaklık yaratan bir mektup aldım. Bunu, ne yazık ki, yeniden canlanan bir dostluk duygusu ile değil son şiirleri için yazdığım övgüden ilham alarak yazmış. Bu mektup, aramızda, basit bir anlaşmazlıktan başka bir şey bulunduğunu fazlasiyle hissettirdi. Yani korktuğum gibi münasebetlerimizde edebiyat büyük bir yer tutmaktadır; üzücü, gücendirici bir edebiyat.

Bruges'de dokuz gün.

Kendimizle insanlar arasında bir sadelik siperi koymak.

Onları tabiilik kadar şaşırtan bir şey yoktur.

Dürüst bir insanın dostluğunu, saygısını ve takdirini yüz gazetecininkine üstün tutarım. Ama, bir gazeteci, yalnız başına, yüz namuslu adamdan fazla gürültü yaptığından, kitaplarımın etrafında bir sessizlik yaratılmasına, veya hoşa gitmiyecek tarzda fazla gürültü yapılmasına şaşmamalısınız.

Pusulalar

Hayvan şekilleri giriftleştikçe ne mükemmel şey, sayıca azalıyor. İnsanın vücut bulması biricik başarıdır.

Ama hemen *onda,* cinsin yüreğinde demek istiyorum, geride bıraktığı bütün farklar yeniden görünür.

Birey ırka karşı kor. Bireycilik çabası başlar.

Başka bir şekilde, Darwin'in ve başka birçoklarının cümlesini tekrarlıyalım: "Kuruluşun alçak basamaklarında yer alan varlıklar, onun yüksek basamaklarında bulunanlardan daha çok değişiklik gösterir". *(Cinslerin Menşei.* sayfa: 161).

Tepeye varınca da bu değişikliklere bireyde rastlanır,

Müşrif delikanlı.

Bırakıp kaçtığından pişmanlık duyan ve evine dönen delikanlı...

Kavuşunca büyük zevkler umduğu bahçesini tekrar görünce, çiçeeklerin daha büyük, meyvaların daha lezzetli, ana babanın sevgisinin daha güler yüzlü olmadığına şaşar.

Adları ister Paulus, ister Luther, ister Calvin olsun, onların delâletiyle, bütün ilâhi hakikatın solduğunu hissederim.

Antik çağın miras olarak bize bıraktığı iki *muhteşem* dramdan, *Oidipus ile Prometheus'tan* birinin iyilik ve kötülük, daha doğru bir deyimle mubah ile yasağı, en keyfi şeklinde; öbürünün cezayı temsil etmiş olması dikkatle üzerinde durulmağa değer.

İtinalı bir hanımdır.

Mutluluk koleksiyonu yapar.

Sevgisi pek derindir.

Ufak tefek şeylere büyük bir çoşkunluk harcar. Bütün sahip olduğu şeylerin değerinde mübalağaya kaçar. (Bebeğin sırmalı elbisesi; bahçeler; kayalıklar üzerinden topladığı küçük bitkilerle etrafını çevirdiği Amerika bitkisi.) Gelmediği zaman onun da bahçesine bakar. Biraz titizdir.

Sonsuz bir hayranlık kabiliyeti.

Bu çocuklar tarafından, en küçük verilerin sevimli bir şekilde büyütülmesi.

Hayalleri; üç ağaçtan bir orman yapıyorlar.

X'in mizacı.

Galiba, sadakattan ziyade inat. Hem tecessüs hem de aynı şeylere dönmek ihtiyacı. Israr.

"Herkes gibi olacaktır" diye tekrarlamak ne saçma şey. Aslında o başkaları gibi olmak istemiyor. Alçak gönüllülüğünün gururu. Görevde bir nevi titizlik.

Hep aynı kitapları tekrar tekrar okur, hep aynı yerleri tekrar tekrar görür; kendisini sadık hisseder ve sadık olduğu nisbette kendine değer verir. Serbest olmaktan hiç te hoşlanmaz. Üzerine aldığı işe bütün varlığıyla, kendini verir.

Küçük bahçe işleriyle uğraşır ; ökse otlarını koparır, azan dalları keser, bitleri öldürür.

Onu tutan sadakatıdır.

Çocukluğu derin düşünceli ve kendi içine dönük geçmiştir.

Teneffüs zamanında bahçede İncil okur.

"Elindekini sıkı tut".

Arkadaşları onunla alay ederler. Vendôme meydanında buluşmak üzere birisiyle sözleşmiştir. Yağmur altında bekler. Sıcak bir yerde barınan arkadaşları onu seyreder, eğlenirler.

Küçük Roman.

Son derece yaratıcı olan zihnim, eşyanın henüz şekillenmemiş güzelliğiyle besleniyordu. Arınmış (çirkinlikleri *tükenmiş)* sant eseri tam bir uyumun yarattığı süreklilik duygusu bakımından beni ilgilendiriyordu. Daha acıklı, daha bunaltıcı olan hayat, beni, geçiciliği yüzünden, daha çok ilgilendiriyordu. Bir kişiliğin belirtisi olarak hırçınlıkla bozulan düzen, hayal edilmesi her vakit mümkün tam bir düzenden, uyumdan daha çok hoşuma gidiyordu. Sanat iradesi, bana, uyumlu bir eser yaratmak için, çizgi, renk ve eserlerde bir seçim yapmaktan ziyade sanatçının kendisine göre, bu uyumu (bozması), ona başka bir yön vermek suretiyle tam bir uyum içinde çalışmak gibi görünüyordu. Her eserde aradığım *insan*'ın iziydi.

Ham tabiatın bekleyiş halindeki güzelliği önünde serbest kalan beynim, sanat eseri önünde bulunmaktan, daha çok kızışıyordu. Tapınmağa yakın olan bu hayranlık, bana daha

az tehlikeli görünüyordu. Sanatla tabiatı birbiriyle nişanlamak gerektiğini sananların yanlışı beni gittikçe daha çok çileden çıkarıyordu. Gerçekten sanat tabiatı hoş görür; hep, tabiatı arıyorsa, o, pusuda bir avcı, öpmek için sarılırken boğazını sıkmak istiyen bir rakip gibidir.

Hiçbir sanat eserinin, bana, zaman dışında geçici bir heyecan yaratmak için çırpınan insanın üzücü tasasını hatırlatmadığı bir ülkede yaşamak şimdi hoşuma gidiyor. Ölmez tabiatta her yerde Tanrı'ya meydan okumaktan haz duyuyorum; O'nu bütün alanlara çağırıyorum. Bunu, O'na karşı duyduğum tam, tüm hayranlığı durmadan ifade etmek için yapıyorum.

Kendini zorlamak suretiyledir ki, insan kendi kendini yoketmekten koruyor.

Yok olmak için gerekli bütün şartlar kendimizdedir; ama bunlara, sunî olarak, kültür gem vurmaktadır.

İleride, hafızam zayıfladıkça, bugünkü şiddetli duyguları canlandıramıyacağımı, düşününce üzülüyorum; bunlar, çizgilerinin kesinliği, bütün ifadesi kaybolmuş, üzerindeki resim aşınmış herhangi silik ve yalnız, incelmiş olan madenin parlaklığı eskiden kıymetli olduğunu hatırlatan, bir madalyaya benziyecektir.

Bir zaman sonra bu güzel kokulu hatırayı elime alıp sevgi ile dudaklarıma değdirerek şöyle düşüneceğim: "Ne idi bu? Pek iyi göremiyorum. Bu çocuğun adı? Eyvah! Onunkini başkalarının adı ile mi karıştıracağım? Günün parıltısı nefisti, hatırlıyorum. Vücudumun çizgilerini belirtebilmek ve onu yeniden çılgınca sevecek kadar güzel bulmak istiyorum.

⁂

Mutluluğa kavuştuğunuzu söylüyorsunuz; dikkatli olun! Çünkü, bu bir vakadır ve Pégase sizi daha ileriye götürecek değildir.

⁂

Çağdaş roman ve tiyatro bugünkü mimarî gibidir. Anıtın yararlı tarafı çirkinliğinin mazereti oluyor; yapılan basit bir ev olunca şu durumla karşılaşırız: genel olarak, içinde, kendimizi oldukça rahat hissederiz; ama, özel olarak oldukça kötü; çünkü kim olursa olsun ,herkesin, orada oturabilmesi gerekir. Gazeteye gelince, o, bir otel odasıdır.

"Ön plânlardan" çekinelim. Orada bize büyük görünen her şey çabuk değişir.

⁂

Başkalarında bulduğumuz bazı fena huyların, onlar gibi, hayatta muvaffak olmak için, bizde eksik olduğunu, zaman olur ki, kabul

ederiz. Kendimizde bazı meziyetler bulunduğuna inandığım günler bize o kadar parlak görünmez. Meziyetlerimizin bizi rahatsız ettiğine başkalarının yararına ve bizim zararımıza olduğuna, fena huylarımızın de çoğu zaman yalnız başkaları için zararlı olduğuna karar veririz.

***

Ne kadar romantik olsa bile, benzetmelerden, hiçbir vakit zevk almadığım için değil ama, yapmacık olandan tiksindiğim için onları kendime yasak ettim. *André Walter'in Defterleri*'nden beri daha gizli, daha esaslı bir güzellik iddiasında bir üslûp denedim. Kendisine ilk kitabımı gösterdiğim ve onda hiçbir tasvir bulunmadığına hayret eden o iyi insan Heredia:

"Biraz fakir bir dil" diyordu. Ben, bu dilin daha fakir ,daha kuru, daha arı olmasını istedim; çünkü süsün ancak bazı kusurları örtmek için işe yaradığına ve yeteri kadar güzel olmıyan bir düşüncenin tam çıplaklıktan kuşkulanacağına inanıyordum.

Moréas.

(Moréas) ın, Yunan "exotisme"i, okul sıralarından beri alıştıkları için çok kimseye tesir etmiyor. Hayatın görünüşte yalnız plâstik yönünü (heykel gibi diyecek oldum) dik-

kate almak, kalbin en kesin, en doğru hareketini jestte görmek, zihnimizin bir alışkanlığıdır.

Moréas'ın *görüş açısı*, ele aldığı şey ne olursa olsun, hep aynıdır, hiç kımıldamaz.

Farklı görüşte olan bazı kimselerin sandığı gibi aptal değildir; aksine en küçük bir muhakemesi, müstesna bir zihin berraklığının delilidir; konu ile kendi arasında kurduğu münasebet her vakit doğrudur ve kendisi kımıldamadığı nisbette bu doğrulukta isabet vardır.

Yunanlı olduğu için bir sanat eserinin plâstik olmayan bir ihtiyaçtan doğacağını kabul etmezdi; Fransızlığı daha çok olsaydı, kendisinde biraz kıt olan düşüncenin estetik değerini daha iyi anlardı. Onun şiirlerine aşık olduğuma bir türlü inanamıyordu.

Suarès.

Şüphesiz ki, bu küçük kitapta, hiçbir şey çıkarmak istememe rağmen her şey eşit değerde değildir; ama, en güzel sayfalarda hiç beklenilmedik öyle bir güzelliğe erişir ki, ona ulaşmak için bazı kere çekilen sıkıntılar unutuluverir. Bu harika yazara alışmak lâzım: insanı tabiî olarak sinirlendirdiği, ısandırdığı kadar da coşturur. Ne büyük görünmek, ne böbürlenmek için kendini zorlar; ne de küçük gö

rünmek, toparlanmak için; en küçük bir düşünce onun bir mağara gibi olan büyük ruhunda yankılar yaratarak, genişler büyür ve bazan seslendikten bir hayli zaman sonra, Saurès, konuşmakta devam eder. Nefesi asla tükenmez.

*

Bir dağın her taraftan birden sarp olmasına pek az rastlanır.

*

Jüri ehyeti sıralarında yeniden meslektaşlarımı seyrediyorum. Kötü giyinmiş, kötü traş olmuş, iyi yıkanmamış, saçları karma karışık, çamaşırları kirli veya büsbütün çamaşırsız; kuşku ile yorgunluğun hep birden sebep olduğu o korkulu, gizlenecek yer bulamıyan, sinmiş bakışlar, nasıl surat asacaklar? Onların yerinde olsam benim de suratım nasıl olur? Hattâ yargıç böyle çirkin ve iğrenç bir kılık kıyafetle "namuslu adamı" kötü adamdan ayırabilir mi? Kaatili Jüri üyelerinden ayırt edene aşk olsun!

1912

Pazar, 8 Ocak

Bu günlüğümü yeniden ele almağa ve 1 Ocak'tan başlıyarak aksatmadan yazmağa ahd-

etmiştim ama şu son günlerde o kadar acınacak bir halde idim ki, istemiyerek bile olsa, yine de hiçbir şey yazamazdım. Doğrusu, denemedim bile.

Ocak.

O sonuca diyezler, veya bemoller yoluyla vardığına göre bu sol-diez akordunun aynı mânayı taşımadığı ve aynı notalardan meydana geldiği halde hisli bir kulak için lâ-bemol gibi ses vermediği nasıl doğru ise, burada da öyledir.

Dün akşam, *Corydon*'u büsbütün başka bir biçimde yazmanın mümkün olduğunu bana gösterir gibi olan Paul Albert Laurens'la mükemmel bir konuşma yaptık. *Enfant Prodigue* kitabım gibi bunu da ağır başlı bir eser haline getirmemi istiyor; bu, beni uzun uzun düşündürüyor.

Sonra Péladan geldi; bu yüzün dikkate değer bir ifadesizliği var; kişinin bütün görünüşü yağ basmış, yumuşak. D'Aurevilly'yi andırır birkaç söz söyledi! "Kahve ile tütün zihnin kamçısı ve mahmuzudur" ve sr... Gautier'yi "top yekûn bir fikir adamı olmaktan yoksun" olmakla suçlandırıyor ve ilâve ediyor: "Ben, bay de X'in ilk defa rastladığı "Y" e (anladığıma göre gerçek bir olayı ima ediyor ve ad veriyor) önce: "Sonsuzluk hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sormasını tabiî bulu-

rum ve bunu hayretle karşılayan kimse de aptalın biridir." Aptal görünmeğe cesaret etmek büyük bir akıllılıktır; ama bugün için her zaman kendimde görmediğim bir cesaret lâzım.

Hôtel Bellevue. Neuchâtel.

Bende o kadar iyi bir hatıra bırakmış olan bu otelde bu defa öyle kötü bir küçük oda verdiler ki, âdeta defol — git demeğe geliyordu. Akşam yemeğini yemiyeceğim; saat 9 da yakın bir birahanede, komşularımın da gece yarısından ikiye kadar yaptıkları gürültü ile, saat dörde kadar beni uyutmıyacak olan, sadece bir sütlü kahve içeceğim. Biralıanede, Miomandre'a *Gazette de Lausanne*'da okuduğum Madam de Ségur hakkındaki makalesinden dolayı bir tebrik mektubu yazmıştım. Kişiliğin bozulmasının başlıca sebeplerinden biri isteğin sürekli *avareliği*'dir.

İnsanın hemen kendisini toparlaması gerekir.

Ama, 40 yaşını geçtikten sonra hiç yeni kararlar alınabilir mi? Yirmi yıllık eski alışkanlıklarla yaşanılır. Yirmi yaşında ne yaptığımı biliyor mu idim? Herşeyi seyretmek, kendimi hiçbir şeye üstün tutmamak ve hep kendimden farklı olanı tercih etmeğe karar verdiğim zaman...

Bana, bu geceki uykusuzluğum bile, bir nevi kararsızlık gibi görünüyordu; uyumağa karar vermek te bir güçlük.

Kesin bir gaye olmadan bir daha dışarı çıkmamak; bu kararda durmak Sağa sola bakınadan yürümek.

Trende gelişi güzel bir kompartımanda oturmak; metro'da, daha iyisini aramadan önümüzdeki ilk kapıdan girmek. Küçük zaferleri hor görmemek; irade konusunda da *çok, az*'ların sabırlı bir toplamıdır. Her çeşit kararsızlığı yasak etmek.

Zürich, Salı akşamı.

İskender yeni topraklar üzerinde, yolcu gibi değil, bir fatih gibi ilerler ; dünyanın *sınırlarını* arar...

Zürich, Çarşamba.

Claudel'i hiç tanımamış olmak isterdim. Dostluğu zihnime ağırlık veriyor, zorluyor, rahatsız ediyor onu. Henüz onu üzmeğe razı olamıyorum; ama, düşüncem, gittikçe ona karşı koymağa başladı. Kendisine bu hususta düşüncemi nasıl söyleyim? Seve seve meydanı boş bırakacağım, her şeyi ona bırakacağım... Ama, söylemek zorunda kaldığımdan ve başka hiç kimsenin söyliyemiyeceğinden, başka bir şey söyliyemem.

Cinsi istek, hislilikten ne kadar da fazla sanata yöneliyor; Zürich'te dolaşırken ,kendi kendime hep bunu tekrarlıyorum. Doğrusu hiç anlamıyorum. Kendimi bu adamlara, onları da bana karşı "Zoulou"lar "Caraibe"ler arasında olacağından daha çok yabancı hissediyorum.

Perşembe.

Konuşurken söylediklerimi duyunca "Trappiste" papazı olacağım geliyor. Ne kadar tiksinsem, ne kadar kızsam fayda vermiyor; kendimi düzeltemiyorum.

Bazan başkalarının, bana tahammül etmeleri için ne kadar da sabırlı ve hoşgörür olmaları gerekiyor!... Zihnim'in, bildiğim ve hor gördüğüm öyle kusurları vardır ki, onları bir türlüleri için ne kadar da sabırlı ve hoşgörür olmasam!

Simon, (Federal müzeye brilikte giderken) Almanya'nın saplandığı adsız barbarlıktan uzun uzadıya bahsediyor.

"Şehvetlerinin ülküsü, bir şampanya şişesidir, diyor. Şimdilik imparator onları saldırmaktan alıkoyar ama, Guillaume'un ölümünden sonra kımıldanmağa başlıyacaklardır. Güçleri ve sağladıkları aptallıklariyle birlikte artmaktadır. Sizi temin ederim ki, cümlelerimi şişirmiyorum ; kendilerini pek yakından gözlemek fırsatını buldum: bu adamların *aptal-*

lığını tasavvur edemezsiniz. Ama işinden gücünden başka hiçbir şeyle ilgilenmemek ne büyük bir kuvvet! O harikulâde Alman metodundan çok bahsedilir; bu metodun kendisinde bir fevkalâdelik yok; çocukça bir sadeliktir. Harikulâde olan metod değil, onu uygulamaktır... Pazar akşamı kör kütük sarhoş olan bir Alman (bu onun için sefahatin en yüksek kertesidir) . Pazartesi sabahı, kendisini gene bürosunun önünde sersem olarak bulur, ama, bu sersemliği her zamankinden fazla değildir; o, bir gün önce sadece su içmiş gibi, işinde eli tezdir, derli topludur. Onların en büyük meziyeti sabırdır; en büyük kuvvetleri işlerinden başka bir şeye bakmamaktır".

Andermatt, 27 Ocak.

Ben yeniden, "korkunç olsun diye Tanrı'nın yarattığı" (Montesquieu) bu memleketteyim. Dağa hayranlık protestonlığın bir icadıdır. Haşmetli ile güzeli birbirinden ayırt edemiyen, sanattan yana kısmeti olmayan kafaların garip bir şaşalaması. İsviçre: takdir edilmeğe değer bir enerji haznesi; ama, onlarsız, şarap gibi sanatın da mümkün olmıyacağı, kendini unutmayı, inceliği, şehveti bulmak için ne kadar inmeli? Ağacı bir çam yaparsa, dağın, insanı ne yapacağını bir düşünün! Burada estetik te, ahlâk ta çam familyasınınki gibi.

Çamla palmiye: bu iki uç.

Çarşamba.

Vaktimi boş yere harcamamak için ne yaptığımı dakikası dakikasına not edeceğim.

Saat yedi buçuk: Banyo, A. S. üzerine Souday'in makalesi.

Sekiz buçuktan dokuza: sabah kahvaltısı.

Dokuz: Piano (Bach — Liszt'in orgue için prelüdü). Em.'nın kolunun pansumanını yapan Dr.'nin gelmesi üzerine çalışmamalara verdim.

Ondan onbire: Rilke'ye ve Eugène Rouart'a mektup.

On birden on ikiye: Gezinti, sonra *Les Possédés* hakkındaki notlarımı temize çekmek.

Öğle yemeği.

Birden ikiye: Piyano.

İkiden üçe: Clayhanger'i okumak;

Bundan sonra büyük bir yorgunluk, korkunç bir avarelik, üçten dörde kadar uyuyacağım.

Sağlam bir şeye tutunmak, sarılmak isteği ve ihtiyacı ile Hebbel'in mektuplarını tercümeye koyuulyorum. (Fransa'dan gönderilenler). Hem yorluyor, hem ilgileniyorum; o suretle ki, bu işi yemek saatine kadar sürdürüyorum.

Pazar.

Hâlâ bir şey yok. Kednimden bir şey bekliyerek ömrüm geçiyor.

Çarşamba.

Şimdi dünyadan elimi çekecek olsam, yazdıklarıma bakarak, kimse söyliyeceklerimin en güzellerini henüz yazamadığımın farkında olmıyacak. Hangi cüretle, hangi uzun bir ömür vehmiyle bir düziye en önemlisini sona bıraktım; ya da tamamiyle tersine, nasıl bir çekingenlikle konuya karşı duyduğum saygı ve henüz ona lâyık olamadığım için nasıl bir korkuyla böyle davrandım?... İşte, böylece *Dar Kapı*'yı yıllarca geciktirdim.

Bu kitabın *Immoraliste*'le ikiz olduğuna, iki konunun zihnimde birbiriyle rekabet halinde geliştiğine, birinin aşırılığının ötekinin aşırılığında gizli bir müsaade bulduğuna ve her ikisinin bir arada bir denge kurduğuna kimi inandıracağım?

Cuma.

Şimdi halsizliğime, gevşekliğime sürekli bir baş ağrısı, büyük bir zihin yorgunluğu katıldı. Umutsuzca kendimi, kendimden uzak hissediyorum. Uykuya dalmakta o kadar güçlük çektim ki, Montfort'a olan kinim ve dü-

şüncemi gizlemem bana o kadar ıstırap vermeğe başladı ki, gecenin son saatlerinde *Dar Kapı*'ya bir önsöz yazmak için kalktım. Daha saat beş bile değildi. Bir süre çırpındım (anlamak istemiyenlere ne anlatmalı?), sonra bitkin bir halde giyinmiş olarak yeniden yattım ve uykuya daldım.

Cumartesi, gece Yarısı.

Katoliklik kabul edilecek, protestanlık hoş görülecek şey değil. Bununla beraber ben kendimi tamamiyle hıristiyan hissediyorum.

Pazar.

Dün akşam, Heredia satışında aldığım küçük Saint — Evrémond'u gelişi güzel açınca şu cümleye rastladım: "Hiçbir şeyi aceleye getirmemek ve hiçbir şeyden sabırsızlanmamak ancak büyük adamların kârıdır... Büyük düşüncelerin olgunlaşması için belirli bir süre lâzımdır. Beklemeyi bilenler, sabırlarının mükâfatını fazlasiyle görürler; birçok hallerde, gecikme, kuvvetten daha tesirlidir". sr....

"En iyi şekilde tasarlanmış teşebbüsler, aceleye getirilirse, bozulur. Oysa ki, sabır en güç tasarıları olgunlaştırır." (IV, 156 ve 157 nci sayfalar).

Pazartesi.

Öğle yemeğinde Valéry, Ruyters, Chéon bizde idiler; o kadar yorulmuştum ki, yemekten sonra dinlenmek üzere sıvıştım. Valéry ile Ruyters te yorulmuşlardı, (Ghéon çok patırdıcı), konuşmamız bir fayda sağlamadı. Bazı günler, bana tahammül etmek için, dostlarımın ne kadar sabıra ihtiyaçları oluyor. En donuk olduğum günlerde öfkelerim en âni ve en şiddetli oluyor. Bilhasa Valéry ile edebiyat ve sanata ait bir meseleyi ele alır almaz tek isteğim hemen kısa kesmek onu susturmak oluyor.

Cuverville. 30 Haziran.

Beethoven'in o aşkın cümleleri. Cümlenin ortasında âdeta nefessiz kalmak, ilham ve çoşkunluğu aksatmak gibi saçma bir alışkanlık edinmiştim. Halbuki eserin bir ucundan öbür ucuna kadar aynı *ilham* ile kabarıp gelişmesi lâzım. Ancak, onbeş günden beri kendi kendimi ikna edeblidim. (Hattâ farkındayım, demeli idim). Ve cümle içinde nüanslar duyurmak için kendimi düzeltmeğe çalışıoyrum. Önemli bir ilerleme var.

Pazaresi 18.

Caves'ı yeniden ele almak için bu akşam büyük bir emek harcadım; ama işimin çok-

luğu düşüncemin düzenini bozdu. Ne zararı var; bir çabanın karşılığını o ânda elde etmemin mümkün olmadığını bildiğim için inat ediyorum.

19 Kasım.

Dün kızkardeşinin evinde Claudel'i görmeğe gittim. Beni büyük bir samimilikle karşıladı. Hemen ona ayrılan ve yatak kısmının derinliğinde duvarda üzerinde İsa'nın şeklini taşıyan bir haçın bulunduğu küçük odaya girdim.

Paul Claudel, her zamandan daha çok hantal, daha da enine gelişmiş; kendisini bir dev aynasında görüyormuşuz gibi geliyor bana; ne boyun var, ne alın; bir şahmerdanı andırıyor. Konuşmamız derhal Rimbaud'ya yöneliyor; önsözü kendisi tarafından yazılmış ve hepsi bir arada *Mercure*'de yeni yayımlanmış olan cilt, masası üzerinde duruyor. Claudel son zamanlarda, Dakar veya Aden'de Rimbaud'ya oldukça uzun bir süre sık sık giden bilmem hangi. Ticaret Evi temsilcisi veya müstahdemi ile konuşmak fırsatını bulmuş. Bu adam Rimbaud'yu, gûya, bütün gününü tütün içmekle geçiren, Şark usulü yerde bağdaş kuran ve kendisini görmeğe gelenlere saçma sapan kocakları masalları anlatan ve ara sıra eliyle ağzını kapatarak için için, bir nevi aptal gülüşü ile

gülen, zerre kadar değeri olmayan bir insan gibi tasvir ediyormuş. Aden'de, güneşin, enseye indirilmiş bir cop gibi tesir ettiği, en kızgın saatlerde başı açık geziyormuş.

İncelemesinde, Rimbaud'nun en hoyrat taraflarını gizlediğinden sitemde bulununca *Illuminations* yazarının nihayet *varacağı, Saison en Enfer* Rimbaud'sunu tasvir etmek istediğini söylüyor. Bir aralık konuşmamız Verlaine ile olan münasebetleri noktasına gelince Claudel, dalgın dalgın, elini şömine üzerinde bir çanak içinde duran tesbihe değdirir. Resimden (yağlı boya) taşkınlıkla ve aptalca bahsediyor. Sözleri hiçbir itirazın, hattâ hiçbir sorunun durduramıyacağı kadar sürekli ve boldur. Kendisininki dışında hiçbir fikrin yeri yoktur ve onun gözünde nerde ise bir mazeret bile söz konusu olamaz.

Konuşmamız, tabiî bir akışla din meselelerine geliyor. *Action Française*'e dahil katolik politikacılar topluluğuna ateş püskürüyor ; sonra da "maksatlarını daha iyi anlamağa başladığı" Sorel ile Péguy'e çatıyor. Kitabıma dönmek için acele ettiğimden burada konuşmamızın bütün dolambaçlı taraflarını not edemiyeceğim.

1913

Mart.

Dün akşam *Dar Kapı*'nın elli sayfasını yeniden okudum. Bu kitabı ele alınca, her sayfasında tarif edilemiyecek kadar heyecanlanırım; ama konuşmalar, Alissa'nın mektupları, günlüğü, bana mükemmel görünüyorsa da — mümkün olduğu kadar başarılı — buna karşılık olayları birleştiren, bağlayan parçalar büsbütün yapmacıksız sayılmaz. Konu böyle gerektiriyordu denilebilir; öyle ise, başka konu seçilmeliydi. En açık, en kolay, en güzel bir dili şart koşmıyacak olan bir konuyu artık hoş karşılıyamam.

Cuverville. 24 Haziran.

Dn *Cares*'ı(1) tamamladım. Şüphesiz ki, Copeau'ya okuttuktan sonra provalar üzerinde bir hayli değişiklik yapmak zorunda kalacağım; acaip kitap; ama, canıma tak dedi, bıktım usandım. Bittiğine hâlâ kendimi inandıramıyorum ve onu düşünmekten, kolayca, kendimi alamıyorum. Birinci ve iknici kitabın birçok parçaları bana zayıf veya zorlanmış görünüyor... Ama, öyle sanıyorum ki, en güç kısımlar, en çok muvaffak olmuş olanlardır.

(1) Vatikan Mahzenleri.

Son zamanlarda sık sık kalemimi bir İngilizce kitap veya piyanom için bir kenara bırakarak ancak kesik kesik çalışabildim.

Chopin'in *Barcarolle*'ü ile Bach'ın iki ses için *Inventions*'unu yeniden ele aldım.

26 Haziran.

Bazan bana öyle geliyor ki, şimdiye kadar ciddî hiçbir şey yazmadım; düşüncemi alaylı bir tarzda gösterdim. Ve bugün ölsem, arkamda, meleğimin bile beni tanımıyacağı bir şekil bırakacağım.

(Meleklere inanmak o kadar az hoşuma gider ki, bunun bir benzetmeden ibaret olduğunu hemen ilâve edeyim. Ama bu suretle düşüncemi oldukça iyi anlatmış oluyorum).

Belki de, ne olursa olsun, sanat eserine olan imanım ve beslediğim saygı bundan böyle varmak istediğim tam samimiliğe engel oluyor. Ancak bir üslûp niteliği olan berraklık neme yarar?

29 Haziran.

Gerçekten, Wilde için yazdığım küçük kitapta, eserine karşı o kadar dürüst davranmadım ve onu yeter derecede tanımadım kolayca küçümsedim. Tekrar düşününce, Cezayir'de tiyatro eserlerini (bugün bana öyle geliyor ki,

adamakıllı küstahca) tenkit ederken, Wilde'in beni sabırla ve sevimli sevimli dinlemiş olmasını takdir ediyorum.

Cevap verirken sesinde hiçbir sabırsızlık, hattâ en küçük bir itiraz yoktu. Bana âdeta bir mazeret gibi, ben yazdıktan sonra herkesin tekrarladığı, şu harikulâde cümleyi söylemek zorunda kaldı. "Bütün dehâmı hayatıma, kabiliyetimi de eserlerime koydum". Bu cümleyi benden başka birine söyleyip söylemediğini merak ediyorum.

Başlangıçta söylemeğe cesaret edemediklerimi anlatmak için, daha sonra, tekrar bu konuyu ele alabileceğimi umuyorum. Kendi mizacıma göre, Wilde'in eserini ve bilhassa en büyük önemi şahıslar arasında gizli kalan tiyatrosunu *açıklamak* isterim.

2 Temmuz.

Suarès'in "Trois Hommes"unu yeniden okumak istedim; ama, o tumturaklı ifade beni çileden çıkarıyor. Şurasını gayet iyi biliyor ve hissediyorum ki, Dostoievsky'yi kısa bir zamandan beri tanıyor; onu, kendisiyle yaptığım bir konuşmadan ve yalnız *Tolstoy* üzerinde durmasından şikâyet ettiğim tarihten sonra keşfetmiş bulunuyor. Portresinin başındaki o kalabalık lâflar, onu, her zaman takdir etmediğinin anlaşılmasını örtmek içindir. Bir-

gün Goethe'yi anlıyacak olursa, belki de yine böyle davranacaktır.

Suarès, Dostoivesky hakkında, bugün yalnız onun söyliyebileceği harikulâde anlayışlı şeyler yazmıştır; ama, Dostoievsky'yi Nietzche'den uzaklaştırıp Wagner'e yaklaştırmak kadar korkunç bir yanlışlık yapılamaz.

Pusulalar

Kurallardan bahsetmek istiyorum.

Dehânın kurallar dışında kaldığı doğru ise, bu bana ferahlık verir. Dehânın ne tarzda kurallara boyun eğmediğini araştırıyordum; o dehâ ki, çoğu zaman, özgür bir atılışı en kesin kalıplara sokmak ister; niçinini daha da araştıracağım.

Sanat, patırdıdan olduğu kadar uyuşukluktan da uzaktır.

Neuchâtel.

Ne bakışlarımın, ne zihnimin, rastgele ve yabancı hiçbir şeyle karşılaşmadığı, alçak kıyılı, martılarla dolu bu sakin gölü ne kadar da severim.

Ben ki, çabuk üşürüm; nasıl oluyor da bu sabah, artı beş dereceyi geçmiyen bir ısıda, bir sıra üzerine oturmuş, önümde yalnız

su ve sis olduğu halde, rahatlık hissettim. Burada seve seve yerleşebilirim.

Sanat gösterilerinde bulunanlardan çekin. Gerçek sanatçı ne kırmızı yelek giyerek dikkati çeker, ne de istiyerek sanatından söz açar. Şunu iyi bil ki, o kadar yüksek sesle haykıranlardan, Pradon'un derhal gördüğü rağbete, öteki Phédra'nın titiz mükemmelliğini üstün tutacakların sayısı kabarık değildir.

Hakikat şudur ki, geçim maksadıyla çalışıp çabalamak zorunda kalmadıkça, ömrümüzü nasıl kullanacağımızı bilmeyiz ve gelişi güzel harcarız.

Chopin.

Beethaven için şüphesiz, önemli olan ses *miktarıdır;* Chopin için yalnız *niteliği.* (Barcarolle'daki "Pianissimo" gibi).

Ondan daha sâf pırlanta olamaz.

Suyu, ondan daha mükemmel inci yoktur.

1914

28 Mart.

Bu cep defterinden, sayfa sayfa, iyi yazılmamış olanları koparıyorm. Ona yazmaktan zevk almıyorum, kendi yaşayışımı seyretmek-

ten de... kalemim yeter derecede çevik değil; başkalarından bahsedecek yeter vaktim de yok.

Buraya, sadece bir nirengi noktası gibi (3 ile 17 Mart arasında) Floransa'da kaldığım kısa bir zamanı not ediyorum.

Caves'ın 478 nci sayfasına ait Claudel'in gözdağı mektubu Floransa'da elime geçti. Keşke olaylar, benim önümde gitmese; daha ne *Corydon*'un ne başka bir şeyin hazır olmadığı bir anda, tasarladığım gibi, madam Mayrisch ve Ghéon'la yolculuğa çıkmak akıl kârı mıdır? Ömrüm boyunca, arasız vaktimin yetmiyeceği korkusunu duydum, her yerde onunla karşılaştım.

Türk Marşı

Bursa ,2 Mayıs Cumartesi.

Birinci Murat Camiinin bahçesinde oturduğum yer balkon tarzındaki taraçanın merkezinde bulunan ve suların kenarından yavaş yavaş aktığı havuzun yanı değil, ama taraçanın tamamiyle sol atrafında boyalı ahşap bir köşkün barındırdığı daha küçük bir havuzun mermer kenarı idi. Basit yuvarlak bir delik; havuzun derin ve serin yüreğinden fışkıran ve titreşen bir su kabartısı; sessizce kendini

belirten bir kaynağın üzerine uzunca bir zaman eğilmiş duruyorum. Yine havuzun dibinde, ama yan tarafta, aynı büyüklükte bir delik suyu yutuyor. Suyun bir an durakladığı bu mermer tepside küçücük sülükler dolaşıyor.

Caminin beyaz dıvarı üstünde bir çınarın gölgesi kımıldıyor. Sienne tarzında, ama büsbütün başka bir düşünceyle çıkıntısı olmıyan basit küçük bir kemer daha körpe iki kemerciği üstten birleştirmekte — Çıkıntının ardında bir kırlangıç sürsünün yuvaları. Ayaklarımın ucunda nurlu bir sükûnun hüküm sürdüğü Bursa'nın yeşili.

Her yerde bir durgunluk, sessizlik. Hava tarife sığmaz bir berraklıkta; gök yüzü düşüncem gibi aydın. N'olur! Her şeye yeniden başlamak ve yeni zahmetlere katlanarak! Heyecanın bir süt gibi süzüldüğü hücrelerde bu nefis yumuşaklığı bayıla bayıla duymak. Çamların gölgesinde, derin bahçeleriyle nazlı bir gül, sâfiyet gülü olan Bursa, gençliğimin seni görememiş, tanımamış olması nasıl mümkün oluyor? Daha şimdiden bende yaşıyan bir anı mıdır? Bu ceminin küçük avlusunda oturan gerçekten ben miyim? Nefes alan ben miyim? Ve seni seven ben miyim? Yoksa seni sevdiğimi mi hayal ettim? Eğer gerçekten ben olsaydım, bu kadar yakınımdan uçarmıydı, bu kırlangıç?

Salı.

İlk günü daha uzak bir doğudan geldiği sanılabilecek, eski, küçük bir porselen kâse satın aldım. Avuç içinden daha büyük değil, çatlak sırlı, sarımsı — beyaz bir zemin üzerinde mavimtrak resimler... İlk günü hayal kırılığıyla gezdiğimiz çarşı önce ne kadar da aldatıcı, bayağılaşmış dükkânlar üzerinde sarkan hep bir tarz alacalı ipek atkılar bizi oradan uzaklaştırıyordu, âdeta kaçırıyordu. Ama ikinci gün dükkânlara girdik.

Bu ikinci gün üç elbise aldım; biri yeşil, öteki horoz ibiği çiçeği renginde; herbiri simli idi. Yeşilin mor akisleri var; düşünce ve incelemiye daldığımız günlere pek uygun. Horozibiği çiçeğininki ise gümüşî. Bir dram yazmak için buna ihtiyacım var. Üçüncüsü, ateş renginde; onu kuşkulu günlerimde ilhama yardımcı olsun diye giyerim.

Bu elbiseler geniş kollu, düğmesiz Şark gömlekleri; sonra da ayağa yabancı gelen tabanı çukurlaşmış Türk papuçları satın almamızı mecburi kılıyor.

O sabah çarşıdan dönerken dağa doğru uzanan daracık sokakta karla yüklü iki katır gördüm; karlar Uludağ'dan toplanmıştı; yünlü bir kumaş karları yarım yamalak örtmüş, sarmalamış ve iplerin kesiciliğinden korumuştu; katırların iki yanında âdeta birer mermer parçası gibi idi, bunlar.

Bursa. Yeşil - Cami.

Bir dinlenme, berraklık, denge yeri, kutsal bir gök mavisi, kırışığı buruşuğu olmıyan bir mavi; mükemmel bir zihin sağlığı...

Ey Camii! Nefis bir Tanrı'nın mekânısın sen.

Bu kutsal yerde uzun müddet murakabeye daldım. (Kendi iç âlemime baktım) ve nihayet tenkit Tanrı'sının ibadet için bizi burada beklettiğini ve bizi duruluğa çağırdığını anladım.

İznik yolunda. 9 Mayıs.

Dağlarda Cuverville'in çalılıklardaki yabani defnesini çiçek açmış görünce heyecanlandım. Buranın bitkileri bana yabancı gelmiyor. Esterel'in lâden otunu, Normandiya'nın yaban gülleriyle karışmış buluyorum. Yalnız burada her bitki sere serpe, el değmemiş yapraklarıyla daha kuvvetli, daha dolgun görünüyor.

Ne kadar da çok kuş! Her ağaçta sürü ile; onların üzgün ötüşleri sisi aşmış. Türkleri dinî bir inançla onları koruyorlar. Bursa'da Pazar yerinde tüyleri dökülmüş iki ihtiyar Akbaba ile dört yaralı Leylek rahatça dolaşıyor. Leyleklere, her yerde rastlanır; deve bulunmamasından biraz beni teselli eden onlardır; ilk gün gibi beni eğlendiriyorlar.

Saat dokuza doğru sis kayboldu, sonra dağı geçince aralıklandı, arkamızda karlı bütün Uludağ'ı görebildik.

Boğazı geçip dağın öteki yamacına kavuşunca, ışık ne kadar da güzeldi... Araba ile yollarına devam etmeleri için arkadaşlarımı bırakmış, yalnız başına tırmanmağa koyulmuştum; biraz iğri giderek, adımlarımı sıklaştırarak onlardan önce boğaza varmak ve azıcık orada duraklamak istiyorum; ama boğaz hep uzaklaşıyordu, tıpkı dağlarda olduğu gibi, sonuncu sanılan yüksek nokta daha uzaklardaki başka bir yüksekliği gizler ve oraya varınca yeni bir tepe daha görünür. Ağıllarına dönen sürülerin dağın yamaçlarına hayat verdiği saati ve uzun zamandanberi uykuya dalmadan önce kuşların ötüştüğü gölgede yürüyordum.

Öteki yamaçta her şey altın gibi idi. Yöneldiğimiz İznik gölü, ötesinde batan güneşin yatay ışınlarıyla parıldıyordu. Yeşillikler arasında yarı gizli antik beldenin surları içinde çok az yer tutan küçük İznik köyü seçilebiliyordu. Vaktin darlığından, freni olmıyan arabalarımız yolun dolambaçlarını bir yana bırakarak tehlikeli kısa yollardan deberlenircesine sırtları iniyordu. Arabalarımız devrilmediğine göre artık bir arabanın neden devrildiğini anlamaz oldum. Azıcık nefes almak için dağın eteğinde atlar durdu; orada bir kaynak

vardı; galiba onlara su verdiler. Tekrar yola düzülmüştük. Hava garip surette ılıktı; bulut halinde yusufcuklar, batan güneşin kızıl ışınlarında uçuşuyordu. Havanın kararmış olmasına rağmen sağımızda hiçbir yıldız görülmüyordu ; bu tutuşan gök yüzünde, tek başına, Zührenin şimdiden bu kadar parlamasına şaşıyorduk. Hadrien kapısından geçeceğimiz sırada dağın sırtı üstünden, ay, tam olarak, muazzam ve bir ilâh gibi âni ve şaşırtıcı şekilde görünmeğe başladı. Tugurt'a ilk olarak gittiğim tarihtenberi, o çok muazzam mazisine ve o satvetli kalıntılarına sığınmış, çekingen, küflü ve sefaletten çürümüş, dağılmış küçük İznik köyüne, geceleyin, bu gidişimde olduğu kadar garip bir heyecan duyduğumu hatırlamam.

12 Mayıs.

Dün kaldığımız Eskişehir'den sabah beşte hareket ettik. Tren şehrin güney batısında uzaktan farkedilen o esrarlı geçide giriyor. Kırmızı toprakları parçalanıp dağılan dağlar arasında dar bir vadi; dağlar pek yüksek değil ve yükseklikleri her tarafta bir; âdeta ölçüyle düzenlenmiş gibi, üstleri yatay ve her türlü bitkiden yoksun. Hayran olunacak temiz bir gök altında bu vadinin garip bir asilliği var. Biraz ilerleyince nehrin iki tarafında tepeler daha da alçalıyor; küçük dağların te-

peleri gümüş renginde oluyor; birkaç çam, yamaçları benek benek yapmış. Nihayet acaip kayaların yerden fışkırdığı bir nevi ovaya giriyoruz. Uzaktan uzağa birkaç köy ve bunların yanı başında tek parça dikili taşların süslediği bir mezarlık.

Sonra memleketin manzarası yeniden değişiyor. Toprak kızıllığını kaybediyor. Küçük sarp yamaçların sınırlandırdığı ince bir ırmak zeminin geniş kıvrımları arasında sayısız dolambaçlarla tereddüt etmekte... Düzlükleri kırpılmış gibi bir çimenle örtülü biraz yosunun yeşilleştirdiği barok tarzda, kül renginde birer hisar gibi yer yer toprağı beklenilmedik bir şekilde delip fışkıran bu garip kayaların ayağına kadar ekilmiş geniş sahalar... Toprak ekilmiş ama çiftçiler nerede? Gözün alabildiğine kadar uzaklarda, uzun zamandanberi, ne bir insan, ne bir köy, hattâ ne de tek başına bir çadır.

20 Haziran.

Bir sıra üzerinde okurken kedilerimizden biri biraz ileride bir sivri sıçanla oynamağa başladı. Yavaşça yaklaştım ve uzun müddet bu oyunu gözledim. Daha bir kere, kedinin, yakaladığı hayvanın *canını yakmamak* için ne kadar harikulâde bir *ihtiyatla* davrandığını hayranlıkla seyrettim. Nasıl da tırnaklarını

çıkarmamağa dikkat ediyordu! Bazan onu ağzıyla ne kadar özenerek yakalıyordu. Son dakikaya kadar, sıçan, kediden fazla benden korktu durdu ve ben birkaç kere, ona doğru bir harekette bulununca yatmış kedinin ayakları arasında bir barınak arıyordu. On dakika oynadıktan sonra, kedi, biraz usandı, avını daha serbest bıraktı ve sonunda, çokluk yaptığı gibi kaçmasını önlemedi. Sivri sıçan yarası beresi olmadan, tek bir tırmıksız gidiverdi.

21 Haziran.

Bir komedya yazmak isteği beni her gün, günün her saatinde rahatsız ediyor. Pouchkine'in Gogol'a verdiği *Revizor* gibi Copeau'nun da bana bir konu vermesini istiyordum. İyi bir konunun kafamda mükemmel bir surette feyizli olacağını sanıyorum, ama *kendimde*, kitaplarım için olduğu gibi konu bulamıyorum. Dram konusu bir başkası tarafından verilmediği takdirde hiç olmazsa dışarıdan gelmeli, *teklif* olunmalıdır. Resimde yapılmaması gerektiği gibi, dram sanatında da gerçeği hayal ettirmeğe kalkışmamalı. Kendi özel imkânlarıyla yetinmeli ve kedine öz bir etki yaratmağa çalışmalıdır.

Bir tablo nasıl heyecan yaratmağa mahsus bir uzay ise, bir tiyatro eseri de canlandırılması gereken bir süre'dir.

Cuverville, 8 Temmuz.

İstediğim kadar bütün gücümü harcayım, hiçbir sonuç alamıyorum, ya da o kadar az ki;

Bu sabah bir saat piyano.

Yarım saat Jean T.'yi çalıştırmak.

Bir saat Tagore'dan bir çeviri?

Yarım saat mektup yazmak.

12 Temmuz.

Caves'ın son saatinin geldiğini bildirmeyi uygun gören Henri Massis'in içinde yazısı bulunan, Tronche'un gönderdiği (22 Haziran tarihli) *l'Eclair* sayısını bu sabah aldım.

Bu yazıdan oldukça yararlandım; çünki bana yönelttiği ithamlar yanlışsa da, şunu kakabul etmeliyim ki, bunlara sebep olan benim.

Aslında, Massis'in ve öbürlerinin benden şkiâyetleri, başlangıçta hakkımda edindekileri kanaatlerde yanılmış olmalarından geliyor.

Bugün açıkladıkları kanaatlerde daha fazla yanılmaktadırlar, bunu da kolayca affedecek değillerdir. Eğer kitplarımı zihnimde büyüyüp geliştikleri gibi, hep birden bir arada yayımlayabilseydim, yargıları büsbütün başka türlü olacaktı.

"Bütün eserelerini birden yayımlamak!" Flaubert'in *Correspondance*'ında okuduğum

bir cümlenin beni nasıl hayran bıraktığını hatırlıyorum. Ama bu *tabiî* olmazdı.

Beaunier'ye yazıyorum:

"İşte sabırlı oluyorum *(Caves* hakkındaki makalesinin *Revue des eux Mondes*'un Haziran sayısında çıkacak yerde ancak Eylûl ayında çıkabileceğini evvelisi gün aldığım bir mektupta bildiriyordu); bana yazdığınıza iyi ettiniz; çünki nerde ise şöyle düşünüyordum; vaz geçti".

"Ama, müsaade ederseniz, bu mehilden faydalanarak, size *Caves* için yazdığım ve provalar sırasında çıkarılmasını işaret ettiğim ön sözden bilgi vereyim.

"Orada; okuyucuya *les Caves du Vatican*'ın onbeş yıldanberi kafamda yaşadığını, on beş yıldan fazla orada tuttuğum *Dar Kapı* gibi ilk yayımlanan *Immoraliste*'i de on beş yıla yakın bir zaman zihnimde taşıdığımı açıklıyordum.

Bütün bu konular paralel olarak, birbirleriyle rakabet halinde geliştirler — ve eğer şu kitabı ötekinden önce yazmışsam, İngilizlerin dediği gibi, onun konusu yazmışsam, İngilizlerin dediği gibi, onun konusu bana daha — el altında — hazır, görünüyordu. Eğer elimden gelseydi *hepsini birlikte* yazardım. Eğer *Dar Kapı*'yı da yazacağımı bilseydmi *Immoraliste*'i yazmazdım ve *Caves*'i cüret etmek-

liğim için berikini de, ötekini de yazmış olmam lâzım geliyordu.

"Nasıl ki, geri kalanları... yazmak için de *Caves'ı* yazmış olmak ihtiyacını duydum.

"Bu kitabı neden Sotie diye adlandırıyorum? Neden ilk üçüne *hikâyeler* diyorum? Onların *roman* olmadığını adamakıllı belirtmek için ve önsözümü şöyle bitiriyordum. İster *Sotie* olsun, ister *hikâye*, şimdiye kadar ancak *alaylı* eserler yazdım — veya tercih edersiniz, tenkitçi — onların da şüphesiz ki, sonuncusu budur.

"Sonra okuyucunun böylece içimi dökmemle ilgilenmiyeceğini düşünerek, bu ön sözü çıkardım. Ama, eleştirmeci, belki... İşte bu sebeple bunu size yazıyorum — eninde sonunda dikkate alıp almamakta tamamiyle serbestsiniz ve yazınıza zarar verecekse bunları, bilmemezlikten gelirsiniz.

"En iyi hislerime inanmanızı rica ederim, azizim Beaunier".

18 Temmuz.

Hemen hemen bütün gün kuşumu dışarıda bıraktım. Ben çağırınca geliyor; bir çalılıktan fırlayıveriyor; önce, etrafımda uçuşur, uzaklaşır, sonra ya omuzuma ya koluma konmak üzere döner gelir; yürüdüğüm vakit uçmaz ve bahçede onunla beraber dolaşırım.

Öğleden sonra kahvaltı saatine kediler onu çayır üzerinde gördü ve koşup yetişmeseydim işi bitmişti. Tekrar konduğu omuzumdan ayrılmıyarak kendisini kafesine kadar götürmeme razı oldu.

19 Temmuz.

Bu sabah zavallı sığırcık kuşumu kediler parçaladı. Korkusuz ve müdafasız bu küçücük şeyin üzerine atıldılar. Piyano karşısındayım, ama hemen sesini tanıdım, aynı anda peronda bulunup bu sahneyi gören Em., kedilerine avlarını bıraktırmak umud uile biraz balıkla koştu. Kuş kaçmağa muvaffak olmuştu, ama az ileride takatsız düşmek üzere... Daha kımıldıyordu; onu elime aldım, kurtarabileceğimden henüz umudum kesilmemişti; çünkü vücudunda önemsiz bir yaradan başka bir şey görülmüyordu ; daha doğrusu bana öyle geldi. Bir damla su içirmek istedim, ama yutamadı ve az sonra öldü (1).

1 Ağustos.

Sıkıntılı bir bekleme günü — Neden seferberlik ilân edilmiyor? Her geçen gün Almanya için bir kazançtır. Bize saldırmalarını

(1) Yürüyen hayvanlara karşı kedinin gösterdiği sabır ve tırnaklarını çıkarmaması, bunu, çoğu zaman görmüşümdür; uçan ve kaçırabileceği hayvanlara karşı böyle davranmıyor.

beklemek galibe, Sosyalist Partiye karşı gösterilmesi gereken bir nezaket. Bugünkü sabah gazetesi Jaurès'in mânasız bir cinayete kurban gittiğini bildiriyor.

Saat üçe doğru felâket çanının sesi duyulmağa başladı. Bununla beraber her şeyin aksini iddia eden J., önce, bunun sabahtan beri çalmaktan olan cenaze çanı olduğunu iddia etti. Haber vermek için, bahçede Mius'ü aramağa koştum. Yalnız Edmont'a rastladığım için geri dönerken çiçekli yolda, yüzü sararmış değişmiş bir durumda bulduğum E., hıçkırıklarını güç tutarak, bize dedi ki: "Evet felâket çanıdır; Hérouard, Ceriqueto'dan geliyor; seferberlik emri verildi".

Çan susmuştu; bütün memleket üzerinde dolaşan bu ölçüsüz tehlike işaretinin yerini şimdi boğucu bir sessizlik almıştı. Zaman zaman inceden yağmur yağıyordu.

Tarlalarda savaşa gitmeğe hazır birkaç delikanlı çift sürmekte devam ediyordu. Yolda üçüncü gün silâh altına çağırılmış olan çiftçimiz Louis Freger'e ve iki çocuğunun gideceğini görecek olan anasına rastladım. Konuşmadan, ellerini sıkmaktan başka bir şey yapamadım.

Dönüşte kimseye rastlamıyorum. Seferberliğin ilânından önce bugün saat beşte fı-

rıncı yamakları, kundura tamircileri, saraçlar... yola çıkarılmıştı. Göğsümde kalb yerine ıslak bir paçavra varmış gibi geliyordu bana. Harbin sebep olduğu musallat fikir, bütün düşüncelerin gelip çarptığı iki gözün arasına yerleşmiş korkunç bir demir çubuk gibi idi.

2 Ağustos.

Amcamın evinden çıkınca Dragon Sokağına koştum. Zavallı Copeau geç devrandı. Şimdi de sorumluluğunu taşıdığı, anası, kaynanası, karısı, çocuklariyle telaş içinde. Yardımına koşmak için onu nerede bulacağımı bilmemek ne büyük üzüntü; kapıcıya hiçbir talimat vermemiş... Revue idarehanesine koşuyorum; orada, hele şükür, yarın askere gidecek olan Tronche'u buluyorum. Madam Suarès, nerede olduğunu hatırlamadığım, ama bir yerde rastladığım bir delikanlı ile beraberdi. Herkes gidiyor, ya da gitmiştir. Havada korkunç bir sıkıntı var. Paris'in inanılmaz manzarası. Sokaklar boşalmış, arabasız, ama, hem gergin hem sakin, acaip bir halkla dolu; insanlar kaldırım üstünde sandıklarla bekliyorlar; meyhane kapılarında haykırarak *Marseillaise*'i söylüyorlar. Arada bir, paketlerle dolu bir otobüs hızla geçiyor.

Agnès Copeau, üç çocuğu, kaynana ve öğretmenleri Cuverville'e hareket etmiş olacaklar. Onları düşündükçe içim burkuluyor.

4 Ağustos.

M.de Schoen gitti. Bu kararını dün bildirmiştir.

Viviani: Pekâlâ mösyö, dedi (bunu bize anlatan Marcel, profesör Dumas'dan, o da daha yüksek bir yerden duymuş); pekâlâ mösyö. Emrinize hususi bir vagon verilecektir.

De Schoen cevap verdi:

— Ama... şunu söylemem lâzım, doksan kişiyiz.

Copeau, yaya kaldırımında Werth'e rastlar...

"Tesadüfen geldim. Ama neler duydum! Barbarlıktır, bu! Orta çağ. Bütün yaptıklarımız neye yarıyor";

Péguy, Paul Laurens'a diyordu: "Bazı insanlar ne kadar da acaip oluyorlar? İnsanları ve eşyaları alıştıkları yerde bulamadıklarına hayret ediyorlar. Savaş durumu ile barış durumunu bağdaştırabileceklerini sanıyorlar ve bunların birbirine tıpa tıp -uymadığına şaşıyorlar." Bunları yazarken (geceyi geçirdiğim Decamps sokağında) Gérard, son hazırlıklarını yapıyor. (Şimdi sabahın yedisidir.) Dün, Tronche'u hareketi sırasında fevkâlede heyecanlı ve askerce vakarlı, gördük. Önce uğradığımız Revue idarehanesinde, Copeau, Ghéon,

Madam Lemarié, Madam Gallimard ve ben onu öyle yürekten kucakladık ki! Hangi sınıfa gireceğini pek anlamadım, ama, gönüllü yazılacak olan zayıf ve pek nahif görünen André Salmon ve dün Tronche'a refaket eden arkadaşı da geldi.

Yemekten sonra Ghéon, Copeau'nun evine gitti. Marcel'in bisikleti olduğu için yağmur altında yalnız başıma ve günün bütün olaylarını rahat rahat düşünerek evime döndüm.

Halk, takdire değer bir şevk, sakinlik ve karar göstermektedir. İngilizler katılacak olursa talih açıkça bizden yana olacak. Ama İngiltere yürüyecek mi? Parlemento bir milyardan fazla bir Millî Savunma ödeneğinin oya konmasını teklif etmektedir.

5 Ağustos.

Dün Belçika'nın işgali. Schoen gitti.

Akşam yemeğinden sonra Blum'u ziyarete gittim.

Hayatla dolu ve heyecanlı bu saatleri nasıl geçirdiğimi, burada kuru bir ifade ile not etmekten utanç duyuyorum, ama fena geçirdiğim bir gece zihnimi ağırlaştırdı; bu notlar daha sonra beni ilgilendirecek, birer işaret noktası vazifesini görecektir.

5 Ağustos.

Almanya Belçika'ya savaş ilân etti. İngiltere'de Almanya'ya.

6 Ağustos.

Almanya'nın ezilmesinin mümkün olacağı fikri yavaş yavaş yer ediyor. Bunun mümkün olmıyacağına kimse inanmıyor. Hükûmetin, her ferdin, bütün Fransa'nın ve komşu milletlerin takındıkları mükemmel tavır, her şeyi umutlandırabilir.

Yeni bir çağın başlangıcı görünür gibidir; silâhlanmasını sınırlayan bir andlaşma ile bağlı bir Avrupa Birleşik Devletleri; küçültülmüş ve ya ortadan kaldırılmış bir Almanya; İtalya'nlara geri verilen Trieste, Danimarka'ya Schleswig ve bilhassa Fransa'ya Alsace — Herkes bir tefrikanın gelecek sayısından bahseder gibi haritada yapılacak bu değişiklikleri konuşuyor.

9 Ağustos.

Altkirch'te döğüşüldü.

Fransızlar Mulhouse'a girdiler.

Liège'in inatla dayanması.

Almanlar geri çekiliyorlar.

11 Ağustos.

Gazeteler kapalı bir ifade ile Mulhouse'da askeri birliklerin geri çekildiğini bildiriyor. Önceki gün Mulhouse alınmış gibi görünüyordu; Şehirdeki ailelerden bir çoğunun hayatına mal olacak, cüretli bir ilerleme idi, o.

Akşam gazeteleri bu çekilmeyi anlatıyor; kuşkulanacak bir şey yok gibi görünüyor. Ama gelecek günlerde korkunç bir vuruşmanın başlıyacağı tahmin ediliyor.

Bu akşam çok yorgun olduğumdan önemli bir şey yazamıyacağım. Ömrümüz beklemekle geçiyor.

14 Ağustos.

Seferbeliğin on ikinci günü.

Başlıyacağı haber verilen, sekiz günden beri beklediğimiz korkunç muharebe daha olmadı.

"Büyük bir sevince veya büyük bir üzüntüye kalbimde yeteri kadar kuvvet bulacağımı sanmıyorum" yazıyor Em.

Faydalı olduğumdan ziyade faydalı görünmeğe çalıştığım Kızıl Haç teşkilâtına ne bugün öğleden sonra ne de dün gittim. Hiçbir durumda bir imtiyazın bu kadar iğrenç bir tadı olamaz. Ama ikiyüzlülük bundan da iğrençtir; başkalarından geri kalmak korkusuyla insanın

kendi kendine oynamağa çalıştığı bu oyun da pek mânasız.

Hava fevkalâde güzel, gökler aşırı bir sıcaklık ve güzellikle dolu. Geceleri sakin hattâ huzur içinde geceler diyeceğimiz geliyor. Kamplar, açık havadaki uykular, bu gecenin kendileri için sonuncu olacağı insanlar akla geliyor.

15 Ağustos.

İşte onun dışında "namuslu adam" sayılmanın mümkün olmıyacağı bir yalancı pehlivanlık, yeni bir uydurma yurtseverlik psikolojisi vücut buluyor. Almanya'dan bahsetmek üzere gazetecilerin kullandıkları ağız, mide bulandırıcıdır. Bunların hepsi birbirine uymakta ve boy ölçüşmekte. Herbiri ötekilerden geri kalmak ve "iyi bir Fransız" görünmemek korkusunda. Gece gökyüzü bulutlarla örtülmüş ve sabaha doğru Paris'in doğusunda büyük bir fırtına patlak vermişti.

Sabahın dördüne doğru duyulan gök gürültüleri bombaların patlamasını andırıyor, Zeplinlerin Parise saldırdıkları hissini veriyordu. Yarı uykuda uzun müddet Paris'in bombalandığını ve dünyanın sonu geldiğini hayal ettim. Heyecanımın azlığından her şeye boyun eğdiğimi anladım; ama rüyada idi, bu. Bununla beraber, gerçek bir tehlike karşısında tepkimin ne olacağını nasıl bileyim? Gece

gündüz her saatte kendilerinden emin olan kimselerin mayasında ne vardır? Çoğu askerler cesaretli olup olmadıklarını meydana vuracak olan olayı endişe ile bekler. Cesareti yalnız iradesinde kalan ve *istediği* gibi davranmıyana, ne demeli! Yiğit olmayı uman ve kendini geçici bir gevşekliğe ve umutsuzluğa kaptırdığı için korkak olduğunu sanan adamın üzüntüsü (Lord Jim).

17 Ağustos.

Japonya Almanya'ya harp ilân etti.

20 Ağustos.

Jean Cocteau, Ponthieu sokağı ile Antin Caddesi, köşesindeki bir "İngiliz Çayhanesi"nde buluşmamızı kararlaştırmıştı. Bütün sevimliliğine rağmen kendisini görmek hoşuma gitmedi; ciddî olmak elinden gelmiyor; bütün düşünceleri, nükteleri, duyguları, konuşmasındaki o alışılmış harikulâde canlılık, açlık ve yas zamanlarında sergilenen bir lüks eşya gibi, beni rahatsız ediyordu. Hemen bir asker gibi giyinmiş, olayların kamçılayıcı tarafıyla yüzüne renk gelmişti. Mulhouse'daki kanlı çarpışmalardan hoşa giden lâkaplar kullanarak, yüzünü ekşiterek bahsediyor; borazan sesleriyle şarapnel vızıltılarını taklit ediyordu. Kimseyi eğlendirmediğinin farkında olunca konuyu de-

ğiştirerek üzgün olduğunu söylüyor. Sizin üzgün olduğunuz tarzda üzgün görünmeğe çalışıyor. Hemen sizin düşüncenize karışıyor, benimsiyor ve onu size izah ediyor. Sonra Blanche'tan bahsediyor; Madame R.nin taklidini yapıyor; daha sonra sözü Kızılhaçta merdivende seslenen hanıma getiriyor. "Bu sabah için, bana 50 yaralı vadettiler. Elli yaralımı isterim". Bununla beraber tabağında bir parça keki ezerek, lokma lokma tadını çıkararak yiyor; sesinde yükselmeler, alçalmalar var; gülüyor, size doğru eğiliyor ve size dokunuyor . İşin garibi, iyi bir asker olabileceğini sanıyorum. O da bunu teyid ediyor, cesaretli olacağını söylüyor. Bir külhanbeyi tasasızlığı var, onda. Kendimi onun yanında pek beceriksiz, kaba ve somurtkan hissediyorum.

23 Ağustos.

Öğleden sonra Bavyeralılardan aldığımız bayrağı yeniden görmek için Invalides'e gittim. Bir "Chapelle"den öbürüne giden alt geçitte büyük bir kalabalık vardı. Bayrak iç avluya açılan kapının üstünde teşhir olunmuştu. Bana geçen günden daha az güzel ve ölümle gerilmiş, sertleşmiş gibi göründü... Bunun sebebi de bayrak direğinin hemen hemen ufkî olması idi ki, kumaş kıvrımsız sarkıyordu; en ufak bir rüzgâr onu kımıldatmıyordu; artık renginde bile şaşılacak bir şey bulamıyordum.

26 Ağustos.

Mertçe savaşan Fransızlar, Almanların savaşta oyun kaidelerine saygı göstermemelerini nefretle karşılıyorlardı.

Öbür taraf, âdeta, harbi gözden düşürmek için ne lâzımsa yapıyordu. Harbin kötü bir şey olduğunu ıspat etmek için de, amaç yenmek olduğuna göre, en kötü vasıtalarla başarı sağlıyorlardı.

18 Eylûl.

Bu sabah sekizden evvel Posta Müdiresinin küçük yeğeninin getirdiği telgrafta "Charles Péguy Argonne'da, düşmana karşı öldü" Bunu gönderen Théo'dur.

Cuma, 2 Ekim.

Seferberliğin altmışıncı günü.

Günler aynı şekilde bekleme ile geçiyor; zaman oluyor ki Paris'te bulunmak istyiorum. Ama orada da Cuverville'den ayrıldığıma esef etmiyecek miyim?

Çarşamba günü bütün ev halkı gezmeğe gittiğinden, evin önündeki sırada oturarak fasülye ayıklamak üzere, Em.'nin yanında yalnız ben kaldım.

5 Ekim.

Hergün Françoise'i iki saat çalıştırıyorum. Yalnız başına çalışmasını ona öğretme isterim.

Karşılaştığım başlıca zorluklar (biricik diyecektim) daha önce edindiği kötü alışkanlıklardır; bunlar arasında, bilhassa, her notaya tam değerini vermemesdir. Ölçülü çalışmakta, ama bastığı notalar üzerinde *durmamaktadır*. Bu sebeple her notanın, onun arkasından gelenle tam olarak bağlanmasını ve beyazlarla yuvarlaklarda siyahları aşarak durumsını istiyen Hendel'in *fuguette*'lerinden ilkine çalıştırıyorum.

1915

Size yeni bir uygarlığın başladığını söylüyorum. Dünkü, fazlasiyle lâtin uygarlığına dayanmıştı; yani kültürün meydana getirdiği en sunî ve en lüzumsuz şeylere. Yunan uygarlığı ise ne kadar tabiî idi. Ama şunu da kabul etmeli ki, lâtin uygarlığı, özellikle, kusurları yüzünden bize kolaylıkla ulaşıyordu.

25 Eylûl.

Azıcık olsun kendimi, ancak, Albeniz'in parçalarına devam ettiğim piyanoda toparlıyabildim. Üçüncü tamamiyle, bir dördüncünün de yarısından fazlasını ezbere biliyorum. Chopin'in *Prélude, Choral* ve *Euque'ü* ile bazı *Etude*'lerini de yeniden ele aldım.

28 Eylûl.

Dün, akşama doğru, Darius Milhaud, Tagore'dan çevirdiğim şiirlerden bir tanesi için beslediği senfonik poemi çalmağa geldi. Onda gürültüden başka bir şey duymadım. Bundan sonra Mendelssohn'un basbayağı melodilerinden birkaç tanesini nefis bir tarzda çaldı. Birgün önce Marianne Delacre'a refakat etmiştim. Chausson ve Duparc'tan şarkılar söyledi. Musikide maksat ve psikolojik mâna beni hep rahatsız eder. Bence daha belirli olmak istemekle, musiki, gerçek mânasını kaybediyor.

8 Ekim.

Bu akşam *Autobiography of Mark Rutherford*'u bitiriyorum. Bu kitabın takdire değer bir dürüstlüğü var. Bunun kadar protestanlığa yönelmiş hiçbir edebî eser bilmiyorum. Nasıl oluyor da bu kitap daha çok tanınmamış? Bunun bana tavsiye eden Bennett'e ne kadar teşekkür etsem az. Hele White'ın (yazarın hakiki adı budur) üslûbundaki nefis vasıfların tam da bende olmasını isterdim.

10 Ekim.

Dün çok güzel bir hava. Ama bütün gün, dayanılmaz derecede başımda bir ağırlık yakamı bırakmıyor. Hiçbir şey yazamadım; ama

Albeniz'in *Larapies*'sine çalışmağa devam ettim. *La Princesse Georges*'u okudum. Benim için mutlu bir keşif oldu. Ondaki ustalık, çoğu zaman, zarafet derecesine varıyor, ama bundan bahsetmek büsbütün lüzumsuz. Théophile Gautier'in *Caprices*'inden otuz sayfa okudum. Bundan daha ahmakça bir şey görmedim. Kipling'in bir hikâyesini *(Jungle Kitabının ikincisi)* İngilizcesinden okudum. Ve James'ın *The Lesson of Master*'ine devam ettim.

26 Ekim.

Doğum nisbeti çok olan bir milletten çökmeğe yüz tutan bir ırkta olduğu gibi insan hayatına önem vermesi, aynı şekilde her ferde saygı göstermesi beklenemez. Bu düşünceye Alman milltince, kendi ırklarının üstünlüğü hakkında sabit fikri de katmak gerekir. Ciddî bir ıslahın yalnız seçmek suretiyle değil, ama beğenilmiyenin ve seçilmiyenin sistemli olarak ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağını iddia eden Almanlar çiçek yetiştiricinin öğrettiği gibi çalışmaktadırlar. İtiraf edin ki, insan ırkınnı amelî olarak ve hemen hemen derhal ıslahının mümkün olduğu musallat bir fikir halinde, sizde yer etmiş olsaydı fena teşekkül etmiş olanların, doğuştan kusurluların, istenilmiyenlerin hayatlarını uzatmağa ve hattâ bunlarnı dünyaya gelmesini teşvike bu kadar çılgınca uğraşmazdınız. Bir şeye müsaade et-

mek için başka bir şeyi feda etmek, bundan daha mantıkı bir şey olamaz. Daha bir kere tekrarlıyalım, ama hangisinin, neyin muzaffer olması gerektiğini bilmeliyiz.

Cuma, 12.

Philippe Berthelot ailesiyle bir arada, madam Edwards'ın akşam yemeğinde bulunmak üzere yapılan daveti kabul etmek zaafını göstermiştim. Oradan zihnim perişan dönüyorum. Beni niçin davet ettiklerini kavrayamıyorum; benimle övünmeleri için yeter derecede şöhretim yok; konuşmam cesaret kırıcı şekilde donuktur ve benden hiçbir suretle faydalanılmaz.

Anî olarak, Souday'i, yüksek sesle ve ölçüsüz övgülerle savunduğum için oldukça kötü bir tesir bıraktım; ve bunu sadece Phillippe Berthelot'nun ve öbürlerinin alelacele verdikleri hüküm tepkisiyle ve kızgınlıkla yaptım: "Harp biz ibu heriflerden kurtaracağa benzemiyor".

Philippe Berthelot, pürüzsüz bir şekilde, kendi ailesinin, dostlarının zevk üstünlüğünü hissettiren paradoks tarzında vecizeler savuruyor. Öyle sanmıyorum ki, tam bir hissizlikten ötürü. Renan tarzında büyük bir sükûnet taslıyor. Bakışında, hareketlerinde insanî olmayan öyle birşey var ki, beni felce uğratıyor.

Alnının darlığı da beni rahatsız ediyor, buna rağmen harikulâde bir hafızası var; insana öyle geliyor ki, fikirler onun beyin ambarına sığmak için bütün yoğumluklarını kaybetmiş.

Madam Philippe Berthelot ipek bir geceliğe benziyen düm düz, belsiz, semsiye kılıfı gibi bir çiğ yeşil elbiseyle geldi. Her gördüğüm zaman yaptığı gibi yine, "Ev kıyafetiyle" geldiğinden dolayı özür diledi; Madam Edwards ta her zamanki gibi seslendi: "Ben de, cicim : sabahlıklayım". Şeffaf bir sırma dantelânın tamamladığı üst tarafı pek açık bir buluz, kumaşları kürkle süslü krem rengında gayet kısa bir etek giymişti. Bunun üstüne de bol kollu yine kenarları kürklü, etekten oldukça daha kısa bir nevi manto geçirmişti. Bu iki kadın alçak bir sedir üstünde odalıklar gibi birbirlerine sarılmış oturuyorlardı. Madam Edwards boynunu şişirerek, başını, çıplak omuzları üzerine sarkıtarak gülüyor, gıtlıyor, güvercin gibi de dem çekiyordu. Sert her zamandan daha şişman, daha sahte vakarlarıyla orada idi. Kendisini dinlemek için faydasız gayretler sarfediyorum. Durmadan yorulmadan bana, Barok sanatın üstünlüğünü anlatıyor ve benim kadar sıkıntı saçıyordu. Bana öyle geliyor ki, Fransa'da yaşadığı zamandan beri şivesinden azıcık olsun kurtulmağa karar verebilirdi. Altıncı kişi F. idi. Zayıf, nazik ve değersiz.

Sofrada Hérédia ailesinden bahsediliyordu: Sevimli bir muhit, biraz velveleci, ama ne kadar da hoş ve acaip; Philippe Berthelot da ilk hatıralarını anlatıyordu.

G. ve J. R. ler yemekten sonra geldiler. Kitaplar, eşyalar, olaylar ve insanlar hakkında ne kadar mânasız şeyler söylendi. Eğer ben öbürlerinden bir parça daha az söylemişsem bunun sebebi onlardan daha fazla susmuş olmamdır.

Beni Auteuil'ye götüren otomobilin yolda benzini bittiği için villamdan iki kilometre uzakta bıraktı ve bu yolu gece karanlığında ve sağnak altında yürümek zorunda kaldım. Bütün gece gözümü kapamadım. Ve bugün sürüklüyeceğim baş ağrısiylė beni misafirliğe çağıranlara ve kendime kızıp duracağım.

Hyères, 26 Kasım.

Paul Bourget ile tanıştım — Beni bayan Wharton'un takdim etmesi üzerine P. deki malikanesinde Costebelle'de büyük bir sevimlilikle kabul etti. Başka bir kuşaktan, başka bir hizipten, başka bir taraftan olduğunu bildiği kimseyi büyülemek ihtiyacı. Tanıştırma bahçede oldu. Önce bana şöyle dedi — M. Gide buraya girmek için *Dar Kapı*'dan geçmeğe mecbur değilsiniz.

Bu söz aslında hiçbir şey ifade etmiyordu, ama samimiyet kuruyordu. Az sonra *Immoraliste*'im hakkında imada bulundu.

Paul Bourget yaşına göre çok sağlam görünüyor; bir kestane ağacından yontulmuş gibi, budaklı. En küçük sözünden bile edebiyat sızıyor, bunu âdeta üzerimize sıçratıyor. Bahçeyi terkedip eve girerken: "Elseneur olmıyan ... bu yere hoş geldiniz" dedi. Yarım saatten daha az bir zaman içinde Régnier (Mathurin), Shakespeare, Molière, Racnie, (pek sevmediğini itiraf ediyor), Beaudelaire, Boileau, Zola, Balzac, Charles — Louis Philippe ve daha başkalarından bahsetmenin yolunu buldu. Ama bunu hayret edilecek şekilde, gerçek bir edebî zevkten uzak olarak yaptı; demek istediğim şiir, sanat, üslûp hakkında tuhaf bir anlayışsızlığı var. Bu suretle meselâ, son zamanlarda bir ön söz yazdığı Psichari'nin eseri gibi değersiz şeylere hayran olabiliyor. *Voyage du Centurion*'un provalarından bize birkaç sayfa okudu; sesi tıkanıyor; ağlıyacak sanıyoruz. Göz ucuyle bayan Wharton'la bakışıyoruz, daha ziyade neyi takdir etmemiz gerektiğinde tereddüt ediyoruz: Paul Bourget'nin heyecanını mı ,yoksa, bu sayfaların alelâdeliğini mi? Bize provalarını emanet ettiği bütün kitabı okumamızda ısrar ediyor. Biraz sonra Costbelle otelinin koridorunda kendisine refakat ederken, beni, teklifsizce kolumdan

tutarak ve eğilerek: *Vogoge du Ceuturion*'u okumayı bana vadediyorsunuz değil mi?" dedi ve büyük bir sır tevdi eder gibi, alçak sesle: "İnanın bana, bu eser *le Mystère de Jésus* kadar değerlidir", diye ilâve ediyor. Bu tuhaf ifade üzerinde birbirimizden ayrıldık.

27 Aralık.

Kafa yorgunluğu, halsizlik; bir şey beceremez oldum. Sekiz günlük izni olan Ghéon bize son yazdığı şiirleri okuyor; bazıları bana iyi göründü. Romain Rolland hakkındaki uzun oyununda çoğu zaman şüpheli delillere başvurmuş olmasına esef ediyorum. Kesilen küçük çocuk ellerinden tekrar bahsediyor. Halbuki müsbet bir olaya raslamak için müracaat ettiğimiz, bu zulümlerin doğru olduğunu ıspat edecek kimseye Amerika'nın vaad ettiği büyük mükâfatı vermek için Foyer'de açtığımız bütün anketler hep yalanlamalarla sonuçlandı.

Bayan Théo'nun Foyer'den naklen anlattığı dikkate değer dokunaklı hikâyeyi bu vesile ile burada kaydetmek gerekir. O da bunu bayan Théâtre adlı ,adının tuhaflığı bizi eğlendiren, büyük çekingenliği kendisini bizden biraz uzak tutan, iyi kalpli bir halk kadınından duymuştu. Sekiz günde, bir, kendisine yapılan yardımı almak üzere masamıza gelirdi.

Çoğu zaman yanında 3-4 yaşlarında bir oğlan bulunurdu. Kendisine ihtiyaten sakladığımız bir şekeri vermek istediğim gün sağ eli olmadığını görünce fenalık geçirdiğimi hatırlarım. Gömleğinin kolu yara ve dikiş izi bulunmayan çirkin elsiz bir bileği güç belâ gizliyordu. Sadece kolun ucu bilek hizasında durmuştu. Bakışımı takip eden anası çocuğun "doğuştan böyle olduğunu" söyledi. Şaşırdım, böyle bir şeyin mümkün olmadığını sanıyordum. Ama ananın dediğini kabul etmekten başka çare yoktu. Şimdi hikâyeye gelelim.

Almanların Reims'ten geçişlerinde erlerin ve subayların katıldığı sivil halk arasında büyük bir kargaşalık baş göstermişti. Tesadüf, bayan Théâtre'ı domuz eti satan bir kasapta bir Alman teğmeninin yanında sıra beklemeğe zorlamıştı. Çocuğunu kucağında tutuyordu. Teğmen ondan önce siparişini alacaktı. Borcunu ödemek üzere verdiği gümüş paradan kendisine iki tane beş santimlik geri vermişlerdi. İyi görünmek için, belki de tabiî bir şefkat hissiyle, döndü ve artan parayı çocuğa uzattı. (Burada şunu belirtmek gerekir. Şimdi bile bile uzun bir kol içinde çocuğunun elsiz kolunu gizliyen anası, o zaman, kimsenin dikkatinden kaçmıyacak şekilde, onu, beceriksizce paçavralara sarıyordu). Küçük oğlanın parayı almak için yaptığı hareket sakatlığını gösterdi.

"İşte, bayan Théâtre diyor, subayın yüzünün değiştiğini, yüz çizgilerinin gerildiğini, dudaklarının titrediğini gördüm. Gözlerini bana çevirdi; bir şeyler söylemek istediğini hissediyordum; ama konuşamıyordu. Onun sormak istediğini anlamak için cümlelere ihtiyacım yoktu. Şüphesiz ki, düşündüğü şu idi; demek ki, bize yönetilen suç doğru imiş! İşte bizimkilerin yaptığı! Bende ona cevap vermek için söz bulamıyordum. Hayır sandığınız gibi değil. Hayır demek istendiği zaman yapıldığı gibi sadece başımı sağdan sola sallıyordum; anlıyacağını sanmıştım, Ama şunu da söylemem lâzım. Birkaç günden beri kocamdan habersizdim, öldüğünü sanıyordum. Bu sebeple yüzüm o kadar derin bir hüzün ifade ediyordu ki ne demek istediğimi anlıyamadı Yanıldı. Eliyle gözlerini örterek, hınçkırıklarla ağlıyarak acele ile dükkândan çıktı.

1916

18 Ocak.

Hem Ghéon'a yazıyorum, hem de aziz Yohanna'nın İncilindeki XV nci bölümün baş kısmını yeniden okuyorum. Bu sözler, benim için, anî olarak korkunç bir şekilde aydınlanıyor:

"Eğer bir insan bende kalmazsa, bir asma dalı gibi dışarı atılır ve kurur; sonra bu dallar toplanır, ateşe atılır ve yanar": Gerçekten "ateşe atılmış" değil miydim? En menfur isteklerin âlevinde yanmağa başlamıyor muydum?

19 Ocak.

Bende her şeyi yeniden gözden geçirmek, herşeyi yeniden ele almak, herşeyi yeniden terbiye etmek gerekecek. En büyük güçlükle mücadele ettiğim şey de şehvani tecessüstür. Sarhoşun rakı kadehi, karşılaştığım bazı yüzlerin bende yarattığı istekten daha fazla çekici değildir. — Ve onların peşinden gitmek için ben her şeyi yüzüstü bırakabilirim... Ne diyorum? Bunda, o kadar önüne geçilmez bir dürtme, o kadar sinsi ve gizli bir telkin, o kadar yer etmiş bir alışkanlık vardır ki, dışarıdan gelen bir yardım olmadan ondan kurtulabileceğimden çoğu zaman şüphe ediyorum.

"Su kabardığı zaman beni havuza atacak kimsem yok" (Johanna, V. 7).

22 Ocak.

René Widmer, asteğmenin hücum sırasında biricik çabasının askerlerin sırasını ve hizasını muhafaza etmek olduğunu bize anlatıyordu. Bir zehirli gaz obüsünün onu yarı boğ-

duğu zaman, bir mermi yüzünü delip geçmişti. X.'in kolunda, daha birkaç kilometre yürüyecek geceyi geçireceği seyyar hastahaneye ulaşmıştı.

Yanı başında bir takımdan zavallı bir er inlemekte, karnı delinmiş ölmek üzeredir. René'ye: "Teğmenim, o kadar ıstırap çekiyorum ki, bana elinizi uzatır mısınız?" diyerek bütün gece René'nin elini kendininki içinde tutar ve arada bir ihtilâçla sıkar.

24 Ağustos.

Dün akşam anlatılamaz güzellikte ve acaip bir güneş batışı ; gökyüzü pembe ve turuncu sisle örtülü, bilhassa Grenelle köprüsünden geçerken mavnalarla dolu Seine nehrinin onu aksettirdiği sırada hayranlıkla seyrediyordum. Her şey sıcak ve tatlı bir âhenk içinde eriyordu. Saint - Sulpice tramvayında vect içinde seyrettiğim bu manzarayı, dikkat ettim, kimse, ama kimse görmüyordu. Dalgın ve tasalı olmıyan tek yüz yoktu... Bununla beraber bazı insanların bundan daha güzel bir şeye rastlamamalarına rağmen, bu maksatla, ne kadar uzaklarda seyahat ettiklerini düşünüyorum. Ama insan, çoğu zaman, satın almadığı bir güzellikten habersiz kalır ve bu sebepledir, ki, Tanrı'nın armanağı da çok kere rağbet görmez.

Konu olarak şu cümlenin aydınlanmasını ele alacak bir roman hayal ediyorum: *Günahlarımın ağırlığı beni sürüklüyor*".

Pazar 30.

Bir amentü yazacak olsam şunu söylerdim. 'Tanrı ardımızda değildir. Tanrı gelecektedir. O'nu insanların olgunlaşmağa başladıkları anda değil, sonunda aramak gerekir. O, başlangıçta değil, sonra bulunandır. Zaman içinde bütün tabiatın yöneldiği en yüce ve sonuncu noktadır. O'nun için zaman bulunmadığından mükâfatlandırdığı ve tamamladığı evrim sonda veya başlangıçta yer alması, bunda çağırmak veya ileri itmek suretiyle âmil olması farksızdır.

Tanrı insan delâletiyle bilgi edinir. İşte duyduğum, inandığım ve şu kelâmda anladığım budur: "İnsanı *kendi* suretimize göre yaratalım". Bu düşünceye karşı bütün evrim doktrinleri ne yapabilir? Kutsal mekâna işte bu kapıdan, giriyorum. Beni Tanrı'ya, İncile... ulaştıran düşünceler sırası budur.

Bir gün bunu açıkça anlatmayı başarabilecek miyim?

Uzun zamandanberi farkında olmadan buna inanıyorum ve bu duygu bende birbiri ardından gelen parıltılarla yavaş yavaş aydınlığa karışıyor. Muhakeme bunu takip ediyor.

1 Şubat.

Bossuet'in *Elévation*'larını, tiksintimin taşmasını ve korumak istediklerimi ardından sürüklemesini beklemeden, okumağa devam etmekten vazgeçtim. Elimden geldiği kadar ilerlettim ama, hiçbir kitap, bunun kadar beni muhalefete sürüklemeğe elverişli olamaz; bir ihtiyat tedbiri olarak kitabı bıraktım.

Her akşam, her sabah yarım saatimi iç âlemine dalmağa, yoksunluğa ,sükûnete ve beklemeğe ayırmağa gayret ediyorum... Tanrı'nın varlığı önünde sadece dikkatli durmak. "Tanrısal adalet güneşinin ışınları altında sükûnetle durmağa, kendimizi dinî bir ihtimamla ona göstermeğe devam etmek".

Dünya Nimetlerine eş olacak ve bazı yerlerinde, hazırlamakta olduğum *"Genç bir yazara öğütler"* kitabıyla karışacak olan bu murakabe ve yükseliş eserini yazmağı şiddetle arzulamaktayım. Yapabilecek miyim? Francis Jammes'ın beni en çok öfkelendirdiği şey, muhakeme veya marazî bir münazare ihtiyacı ile uzaklaştığımı, karşı koyduğumu sanması ya da böyle görünmesi oluyor. Halbuki, tamamiyle aksine... Ama, neye yarar? Nefret ettiğim bilgisizlik, alçakgönüllülük, vazgeçmek değil, yalandır. Ruhun kendi kendini aldatması ve gafletle, Tanrı'nın huzuruna götürdüğü yalancı, yapmacık tavırdır.

7 Şubat.

Hergün bu küçük defterimin sayfalarına alelâde olduğunu pek iyi bildiğim ve hissetiğim tekrarlamalar, beni değerlendirmiyecek, takdir ettirmiyecek ve sevdirmiyecek gevelemeleri yazmağa kendimi zorlamakla her zamandan fazla alçakgönüllülük gösteriyorum.

Ümitsizce bu deftere sarılıyorum; bu, sabrımın bir parçasıdır. Batmamama yardım ediyor.

8 Şubat.

Bu sabah N. R. F.'e uğradım. Büronun şöminesi üzerinde (Romanica kolleksiyonu) Maurice Guérin'in *Günlüğün*'den küçük bir cilt buldum. Gelişi güzel açtığım bir yerinde buraya kopya ettiğim bu güzel sayfayı okudum: "7 Eylûl. Konuşmalar sırasında, şaşırıyorum. Bu konuşmalardan çoğu zaman bana kalan bir bitkinlik ve kaygıdır. Orada iç dünyamı, bende en iyi olanı tehlikeye sokuyorum. *Nutku beslemek için en beğendiğim, gizliden gizliye en büyük ihtimamla sevdiğim düşünceleri ortaya atıyorum. Çekingen ve sıkılgan dilim, onları, bozuyor, sakatlıyor. Karma karışık belirsiz, yarı çıplak bir şekilde herkesin önüne seriyor. Giderken o dağılan hazinemi toplar, bağrıma basarım. Ama, benliğime iade ettiğimi, ağaçtan, taşlar üzerine düşen meyvalar*

gibi yaralı hülyalardır. Maurice Guérin i, kendisine benzediğimi söylediğinden sinirlenerek hiçbir vakit pek sevmedim ve iyice okumadım da. Ama gerçekten bu sayfayı kendim yazmış olmayı da arzu ederdim —— ritminin ve kuvvetinin en küçük bir ayrıntısına kadar hissediyorum.

9 Şubat.

Benim için Bossuet'yi okumaktan daha çok faydalı olan Pascal'ı yeniden okumağa başladım. Her gün, akşam sabah kendimi zorladığım murakabenin iyi tesirlerini duymağa başladım. Henüz pek o kadar güçlü değilim, ama, sakinim. Dua etmiyorum; ama dinliyorum, bekliyorum; ve hiç olmazsa şimdilik başka bir dua şekli dileğinde bulunmuyorum.

Cuma 11.

Ayırtı ile savaşmak için en iyi çare ona maruz kalmamaktadır. Cennete bir hamlede ulaşmayı ummamalıyız. Önce karar vermeli ve daha çok sabırlı olmalı. Bu manevî sağlık kaidesinden daha az romantik, bazan da daha usandırıcı bir şey olamaz. Büyük zaferler ummamalı; bu, siperlerdeki gibi ünsüz bir savaştır.

Aksine her başarısızlık ânidir, tamdır ve sizi daha derinlere sürükliyeceğe benzer. Çoğu

zaman da nefistir. Daha doğrusu nefis olabilir. Bunu kendi kendime tekrarlıyorum. Ve İblis her ân kulağıma şunları fısıldamağa hazırdır: "Bütün bunlar kendi kendime oynadığın bir komedyadır. Bahar rüzgârları gelsin, topyekûn düşman tarafına geçeceksin. Düşman mı? Düşmandan mı bahsediyorsun? Yorgunluğundan başka düşmanın yoktur. O daha açık açık davransa günahın daha şanlı olacak. Tok sözlü ol. Eğer günahtan bahsediyorsan, şunu kabul et ki, bunu bir dram haline sokmak kolayına geliyor; zihnini ve vücudunu istediğin gibi kullanamamak gibi kaybolan çevikliği yeniden elde etmene yardım ediyor. Bugün yorgunluk ve bıkkınlığını bir çökme sanıyorsun. Yakında iyileşince, iyileşmek için bu nevi vasıtalara başvurmak gerektiğini sandığın için utanacaksın". Ama halen hastayım -ve bu sesi dinlemeğe devam ettikçe hasta kalacağım.

Pazartesi. 14 Şubat.

Yoksulluğun bir lüks gibi çekici olduğunu, aşkın çoşkunluğu kadar sıkıntı ve darlığa gömülmeyi kim anlayacak?

Bu, cennetin cehenneme değdiği noktadır.

Bu sabah Pascal'da: "Bizi dışarı fırlatan şeylerle doluyuz", cümlesini okuyorum. "Ortada onları fışkırtan şeyler görünmese bile tutkunluklarımız bizi dışarı itmektedir. Dışarı-

daki şeyler kendiliğinden bizi kötülüğe çekmekte ve biz düşünmesek bile bize seslenmektedirler".

16 Şubat.

"Hayatını kurtarmak isteyen onu kaybedecektir" sözündeki derin hakikatı kavradım. Şüphesiz bireycilik, tam bir feragatle, zafere ulaşır. İnsanın nefsini hor görmesi, onun varlığını tasdik etmesinin en yüksek mertebesidir.

Bunun tam aksine, insanın kendisini üstün tutmasiyledir ki, İblis bizi peşine takar, bizi köle haline getirir. Burada kim kurtuluştan bahsetmek cüretini gösterebilir? Hangi kanunlardan söz edebilirsiniz? Kötülüğe meyil her vazifeden daha mübrem değilmiş gibi!

Cumartesi.

Piyanoya çalışmak. Aynı parça üzerinde durmadan uzun uzun direnmek faydasız, hattâ zararlıdır. En iyisi sık sık onu ele almaktır. Gerçek sabır kendini böyle belli eder. Bu işin romantik bir tarafı yoktur. Sabır, şiddetli bir saldırışla zaptetmeğe kalkışacak yerde yavaş ve metodu bir kuşatmayı üstün tutar.

Şiirde yaratıcılığım büyük güçlüklerinde de hal böyledir. Dindarlıkta, Tanrı'yı tanımakta da aynı. Görünüşte en âni olan ilhamda bile

şuursuz ve yavaş bir hazırlık devresi vardır. Sanat eseri her zaman tasalı bir sebat sonucudur.

Cumartesi.

Jean Christophe'u yeni baştan okumağa koyuluyorum. Bütün iyi niyetime rağmen Romain Rolland'a, daha doğrusu eserine karşı saygım artmadı.

Onda, sanatçıya yüksekten atıp tutan bir kişi sayan okurun beğeneceği donuk bir samimilik, bayağılık, bönlük hissedilir.

Beni şaşırtan ne kadar kolaylıkla ve şuursuzca kahramanını bir Alman, veya isterseniz, bir Almanı kahramanı yapmış olmasıdır. Bildiğime göre bunun başka bir örneğine raslanmaz; Stendhal bile, Fabrice'in bir Fransız babadan dünyaya geldiğine işaret etmeği unutmaz. Bu eserde en fazla ne görmeli, ne aramalıyız? Jean Chrisophe'u, tamamiyle kendisine benzer şekilde tasvir etmese bile, kendi sempatisine göre canlandırmak imkânını veren zevklerinin, temayüllerinin, tepkilerinin, arzularının Almanınki gibi olmasını mı, yoksa, Jean Christophe'un şahsında mücerret olarak, istediği gibi bütün duyguları ve heyecanları izafe edeceği ne Alman, ne de Fransız olan müzikçi, belirsiz bir insan yaratan, cömert, ama tenkit gücü olmıyan bir beynin kuruntusunu mu?

İşte bu psikoloji yetersizliği de Almanlara has değil mi? Ne kadar da mânası az bir şey! (1) (s. 179).

Cumartesi.

Bu sabah düzenlediğim notlarımın bayalığı neşemi kaçırdı; onların değeri hakkında büyük hayallere kapılmıştım. Hemen hemen hiç biri saklanmağa değmez. Yalnız hayal kırıklığına uğramış değildim, sarsılmıştım da. Düşüncelerimin önemini çok büyütmüş olmaktan şüphe ediyordum.

Pazar, 5 Mart.

Bu sabah *Chopin*'imden yarım sayfa yazdım. Öğleden sonra kâğıtlarımı yerleştirmeyi, yani saklanabileceğini sandığım eski defterlerin sayfalarını seri halinde sıraya koymayı ve geri kalanını yırtmayı tamamladım. Bir gün önce ağacın kuru dallarını kestiğim, kopardığım gibi onları da yırttım, yırttım ve yine yırttım. Ne kadar çokmuş bunlar! Esirgediğim

(1) Jean Christophe hakkında söylediklerim bu gün bana o kadar doğru görünmüyor (21 Mayıs.) Kahramanını bir Alman yapmakla Romain Rolland'ın bilhassa aradığı, Fransa meseleleri hakkında hüküm verebilmek için yeter derecede bir mesafe, bir gerileme sağlamaktı.

bu kadar azı bile yine bayağı görünüyordu. Bazı kaplar içinde çok eskiden birikmiş yazılar buluyordum. Bir zamanlar fazilet dolu, gürbüz olduğunu sandığım ve bugün özü tükenmiş cümleler buluyordum. Bugün onlardan utanç duyuyorum ve o kadar az sade, az tabiî yazımın görünüşü bile beni üzüyordu. En iddiasız ve en sabırlı bir çaba pahasına elde ettiğimden başkasını beğenmez oldum. Hattâ sakladığım yapraklar bile, tamamiyle değiştirildikten ve tümü içinde *kaybolduktan* sonra işe yaracaktır.

Çarşamba.

Dün akşam Hatıralarımdan birkaç sayfa yazdım. Piyanom geldi. Tasarruf düşüncesiyle düz bir piyano; öbürünü taşıyabilecek lüzumlu adamları burada bulamazdık.

Kapalı gözle çalmağa çalışıyorum, çünkü gözlerim ağrıyor; başarabileceğimden şüpheliyim, Eğer göremiyecek duruma düşersem piyanodan vazgeçeceğimi sanıyorum.

Salı.

Bir çevirisini yayımlayacağımız Unamuno'nun kitabı için bir önsöz yazıp yazamıyacağını sorduğum Claudel'den mektup geldi. Bu kitapta modernlik, protestanlık nevinden bir dinsizlik sezmektedir. Nasıl oldu da yanıldım?

Demek oluyor ki bütün yollar Roma'ya ulaştırmıyor. Belki, yalnız susan kimse dine sadık kalmaktan emin olabilir. Ondan uzaklaşmamak için ona girmemek en iyi çare.

22 Mart.

Mücadele etmek gerektiğine inanıldığı müddetçe iyi mücadele edilir; ama, bu mücadele faydasız görününce ve artık düşmandan nefret edilmeyince... Bununla beraber yine dayanıyorum; ama inandığımdan değil, meydan okumuş olduğumdan.

28 Mart.

Anlatılamaz derecede sıkıcı günler; aralıksız yağmur ve buz gibi bir rüzgâr.

Yeniden hatıralarımı yazmağa koyuldum; Kabir'den birkaç parça çevirdim. *Jean Cristophe*'u okumağa devam ettim. Dördüncü deftere başlıyorum. İtiraf edeyim ki, ilk defterler bir aralık peşin hükümlerimi yenmişti. Biraz silik bir sevimlilik ve isabet, üslûp kusurlarını telâfi ediyordu. Ama *Adolescence*'ın (Ada) üçüncü kısım, samimiliğindeki beceriksizliği, ifade vasıtalarının yorucu kifayetsizliği yüzünden hiç hoşa gitmiyor. O uzunluklar, daha doğrusu uzayıp giden ifadeler, o kaba ve iptidaî lirik tarz ki, Germence diyeceğim geliyor, bence tahammül edilir gibi değil. *Mak-*

sadın değişmez besbelliliği de sanata saygısızlık ve nezaketsizlik gibi beni rahatsız ediyor.

Ama böyle bir kitabın dost kazanmasını, hattâ çok sayıda, anlıyorum.

4 Nisan.

Bu sabah tevazula Tanrı'dan niyaz ediyorum:

Tanrım, bugün beni destekle, bana yol göster, beni koru.

19 Nisan.

Yalnız Aziz Johanna'nın bahsettiği varlık ile ilgili ne varsa hepsini yeniden okuyorum. Her adımda fışkıran yeni bir nur beni durdurduğu için bütün sabah bununla geçiyor.

Diz çökerek yüksek sesle diyorum. "Tanrım, Tanrım. Yeniden dua edebilmemi sağla! Bana yürek sadeliği ver".

15 Haziran.

Bu defterden yirmi sayfa kadar yırttım; böylece ipin ucu kayboldu ve bir. aydan fazladır hiçbir şey yazamadım. Bütün vakitimi Hatıralara harcadım. Top gürültüsünün yankıları toprağı sarsarken bu işten zevk almama hayret edilecek olursa, şunu diyeceğim: işte bu yüzdendir ki, yaratıcı bir iş ve fikir çalışması yapmam mümkün olmuyor. Dışımda ve benliğimde büyük bir karışıklık duymaktayım ve bugün bu Hatıraları yazıyorsam, onlara dört elle sarıldığımdan ileri geliyor.

Yırttığım sayfalar, bir delinin yazıları gibi geliyor, bana.

Perşembe, 5 Ekim.

Daha verimli bir çalışmanın sırrı belki de, önceleri yaptığım gibi, günüme bir saat piyano ile başlamaktansa, sadece hemen masamın başına oturmamdır. Böylece saat 11 e kadar, mektuplara aldırmadan, çalışıyorum. Sonra, odanın temizliği sırasında Françoise'a piyano dersimi vermek üzere iniyorum.

6 Ekim.

Şu tema etrafında yazabileceğimi sezdiğim o harikulâde romanı yazmak için lüzumlu ne kuvveti, ne de sebatî kendimde buluyorum:

Hem ihtiras ve israfı, hem de fazileti nefsinde toplayan bir adam, daha genç iken, aşkın kendisinde, asillik hisleriyle hasbiliği çoşturan bir kadınla evlenir. Onun için, farkında bile olmadan ateşli, maceracı ve lükse düşkün mizacını feda eder; veya hiç olmazsa bunları bir kenara bırakır.

Bu kadının ölümünden az sonra benliğini, onlara karşı, iğrenç bir hasret sarar. Kendini hâlâ genç hissetmektedir. Faziletin, ihtiyatın, birincide isteyerek katlandığı yoksulluğun mahrum bıraktığı şeyleri tekrar sağlayacak olan yeni bir hayata, farklı bir hayata atılmak ister, Debdebeli tarzda yaşamağa başlar. Bundan tiksinti duyar, kendi kendinden nefret eder.

La Rouchefoucauld der ki: "Gerçekten artık sevilmiyen bir şeyi ikinci bir defa sevmek

mümkün değildir". Sevmekten vazgeçilen, insanın kendisi bile olsa, doğrudur, bu.

7 Ekim.

Em.'nın birkaç sözü beni yeniden yeise düşürüyor. Kışı. St. — Clair'de geçirme tasarımı kendisine açmayı kararlaştırıp bundan bahsedince, bütün gücüyle, *Bunu sana borçluyum,* derken yüzü hemen o kadar tasalı, o kadar ciddî duruyor ki, ona ,bu kadar ağır gelen ve onun saadeti pahasına elde edeceğim ve benim için de bir saadet olmıyacak bu istekten — benzerlerinde olduğu gibi — vazgeçmekten başka bir şey düşünmüyorum.

13 Ekim.

Umutsuzca mücadele ediyorum. Ama bazan teessür üstün geliyor ,beni boğuyor. Kalemimden çıktığı gibi yazmağa umduğum ve üzerinde bir hayli terlediğim Hatıralarımdan yazdığım son bölümü yeniden okudum. Oraya aktarmak istediklerimden hiç biri yok; her şey danışıklı, ustaca, kuru, zarif, solmuş. Daha konuma başlamadan bile, kitabı niçin yazdığımı, onun kapsayacağı konunun ne olduğunu sezdirecek, gösterecek henüz bir şey yok. Devam edip etmiyeceğimi hâlâ kestirmiş değilim.

15 Ekim.

Tanrım! Biliyorsun, kime karşı olursa olsun haklı olmayı istemekten vazgeçiyorum. Günahtan kaçmak için olsa bile, Kiliseye boyun eğmeği kabul etmenin ne önemi var? Bo-

yun eğiyorum. N'olur; beni tutan bağları çöz, vücudun korkunç ağırlığından beni kurtar. N'olur biraz yaşayım. Nefes alayım! Beni kötülükten kurtar. Boğulmama müsaade etme.

20 Ekim.

Çok büyük bir çabadan sonra, daha iyice bir iş. Biraz daha iyi sağlık şartları içinde daha az bir yıpranma ile daha çok iş çıkarabileceğimden şüphe etmiyorum.

İkinci bir mektup taslağı;

"Hayır, azizim Maurras; onda bir yenilik yoktur; bir gün *Roi Candaule*'uma gösterdiğiniz dikkati ,kitaplarıma göstermek tenezzülünde bulunsaydınız, onların her birinde, yazılarımın en önemsizinde olduğu kadar (sanırsam, bunlar, sizin sözlerinizdir), bu "derin ve ince hakikatları" bulurdunuz. Bunun yerine ikinci derecede çığırtkanlarınız tarafından kepaze edilmeme göz yumdunuz. Nedir istediğiniz? Aptallar için yazmıyorum; ama zeki insanların da okumadan, beni anlamalarını istiyemem. İşte bu sebeple hiç itiraz etmedim. Ama, size ve adamlarınıza rağmen daima sizin düşüncenize yakın kaldım; sizi temin ederim. Bütün kalbimde sizin..."

25 Ekim.

Bütün bu harp şunu ıspat eder gibi görünüyor: dünyanın en güzel meziyetleriyle metotsuz hiçbir şey başarılamaz. Maurras bunu anlatıyor; ama Almanya'nın tatbik ettiği de budur.

Numquid Et Tu...?

1916 - 1919

Hangi saçma tevazu, hangi mahviyet, hangi utanç dolayısiyle yıllardan beri bende sabırsızlanan şeyi yazmayı bu güne kadar geciktirdim.

İnsanların bilgeliği Tanrı'nın huzurunda bir çılgınlık değilmiş gbi daima daha çok bilgelik, okumuşluk ve bilgi bekliyordum.

Tanrım sana doğru bir çocuk gibi geliyorum; olmamı istediğim çocuk gibi, sana kendini teslim eden nasıl bir çocuk olursa işte öyle bir çocuk gibi. Bana gurur sağlıyan ve huzurunda yüzümü kızartacak olan her şeyi atıyor, bırakıyorum. İncil sadece okunacak, sade bir kitapçıktır. İncili izah değil, onu olduğu gibi kabul etmek gerekir. Tefsire ihtiyacı yoktur. Onu aydınlatmağa yönelen insan gücü onu karartır. O bilginlere hitap etmez; bilim onu anlamağa engel olur. Ona zihin yoksulluğu ile ulaşılır.

7 Kasım.

Başarı sağlayanlar arasında olmamamı sağla.

Bahtiyarlar, tatmin edilmişler, karnı tok olanlar, alkışlananlar, kutlananlar ve kıskanılanlar arasında olmamı sağla.

1917

6 Ocak.

Çeviri. Ne kaadr çok yorucu olursa olsun bu iş beni eğlendiriyor. Ama, ne kadarr da çok vakıt alıyor. Her şey yolunda gittiği vakit, ortalama yarım sayfa için bir saat hesaplıyorum. (Heinemann basını — sözü edilen eser *Typhon*'dur). Sonucu çok iyi olacağını sanıyorum; ama kim farkında olacak?... Olmuş olmamış, ne çıkar.

7 Ocak.

Ruhunu kaybedecek olduktan sonra Fransa'yı kurtarmak neye yarar. Eskiden hakikatın parlak bir aynası olan Fransa'nın donuklaştığını görmekle atsız bir kaygı beni sarıyor.

11 Ocak.

Birkaç gündenberi bu Hatıralar için bir başlık arıyorum. Çünkü ne *Hatıralar*, ne *İtiraflar* adını kullanmak isterim. Başka bir başlığın mahzuru da bir mâna taşımasıdır. Mânasını daraltan *Et Ego...* ile mânayı genişleten ve bir maksada yönelten *Si le grain ne meurt* arasında, hâlâ tereddüt ediyordum.

Bununla beraber bu sonuncunda karar kılacağımı sanıyorum.

19 Ocak.

En çok, düşünmekte ve yazmakta hiçbir şahsi menfaat bulunmadığı zaman iyi yazılır, iyi düşünülür. Bu hatıraları kendimi savunmak için yazmıyorum. Sanık durumunda ol-

madığım için kendimi savunmağa ihtiyacım yok. Suçlandırılmadan önce, beni suçlandırsınlar diye yazıyorum.

30 Ocak.

Jean Christophe'u yeniden ele aldım; le *Buisson ardent*'a geldim. Bunun baş tarafı gerçekten takdire değer. Bazan bana öyle geliyor ki; bu barbar, kaba, sanattan yoksun, sevimsiz kitap nitelikleri görünüşte, hiç te Fransız'larınkine benzemiyen bu kitap, Fransa'da neslimizin meydana getirdiği en önemli, daha doğrusu en çok özelliği olan eserdir.

1 Mart.

Hatıralarım için bir sevinç anında birkaç dakikanın yeteceği yeni bir sayfayı büyük bir çaba ile ancak birkaç saat içinde benliğimden koparıp kâğıda dökebildim. Tuvalini kirletmekten korkan bir ressam gibi bir süre yazmaktan vazgeçmenin ve bunu daha elverişli bir zamana bırakmanın daha ihtiyatlı bir hareket olacağını sanıyorum.

19 Nisan.

Hemen hemen bütün yolculuğum boyunca bazı yerleri aklımdan hiç çıkmayan *Sonate pathétique*'i yeniden gözden geçirmeye ve çalışmağa koyuldum. Şimdi bunu iyi bir piyano lie memnun kalabileceğim bir tarzda çalabileceğim. Ama bugün Beethoven'in karışık ve tumturaklı üslûbu bana Bach'ın istigrak halindeki ibaresinden daha az tesir ediyor.

21 Nisan.

Hayranlıkla *Antoine ve Cléopâtre*'ın çevirisine daldım. *Typhon*'un (birinci kısmının) makina ile yazılmış yerlerinin son düzeltmelerini yaptım.

25 Nisan.

İyi çalıştım (yalnız *Antoine ve Cléopâtre*'ın çevirisi) ve piyanoda geçen yıl Albeniz'den ezberlediğim parçaları yeniden gözden geçirmeğe başladım.

Beethoven'in *Sonate*'larının bütün ilk cildini gözden geçirdim. Bugün bu ilk Sonatların neden küçümsenir olduğunu bilmiyorum. Bunların bazılarındaki, önüne geçilmez, fışkırış yenilik ve ifadedeki hakikat bütün itirazları süpürüp götürür. Ama tumtaraklı tarafıyla, tekrarlamalardan nefret ediyorum.

29 Nisan.

Dün öğleden sonra birden bire yeniden göz kararması ve baş ağrıları başladı. Tekrar bu defterle yetinmem gerekecek.

28 Ekim.

Arada büyük bir ilgi ile Brunetière'in (tekrar okuma) *l'Histoire de la Littérature française classique* eserini; ve akşam, küçüklere *les Fourberies de Scapin*'i okuyorum.

30 Ekim.

Sonsuz bir sevinç içinde mektuplarını yeniden okuyarak Keats ile dinleniyorum: "Bet-

ter be imprudent moveables than prudent fixtures" (Mektuplar, II. s. 80)

Hiçbir zaman bu kadar az dinlenmek arzulamadım. Bu sabah tekrar okuduğum o mükemmel *Panégyrique de saint Bernard*'da, Bossuet'nin gençliğin bir özelliği olarak gösterdiği o hırstan coşmasıyı, kendimde hiçbir zaman şimdiki kadar duymadım. Yaş ne şehvetin çekiciliğini ne dünyanın sevimliliğini tüketebiliyor. Aksine yirmi yaşımda daha çabuk tiksiniyordum. Ve hayattan daha az memnundum. Daha sıkılganlıkla kucaklıyor, daha güç nefes alıyor ve daha az sevildiğimi hissediyorum. Belki de o zaman ben daha düşünceli ve tasalı olmak istiyordum ; henüz mutluluğun üstün güzelliğini kavramamıştım.

1 Kasım.

Zaman zaman anî bir parıltı halinde pek az ömrüm kaldığını görür gibi oluyorum. İşte bu yüzdendir ki, her okuduğum şeye bu kadar ilgi gösteriyorum. Her gördüğüm bana bu kadar güzel görünüyor ve yaşamaktan bu kadar zevk alıyorum.

16 Kasım.

Ölüm düşüncesi tuhaf bir ısrarla peşimi bırakmıyor. Her yaptığım hareketi hesaplıyorum. Şimdiye kadar kaç kere, tahmine çalışıyorum: daha kaç kere. Ümitsizlikle, yılın hızla akıp gittiğini hissediyorum. Etrafımdaki

suyun çekilmekte olduğunu hesapladıkça daha fazla susuyorum. Gençliğin zevkini almak için ne kadar az zaman kalıyorsa kendimi o kadar daha genç hissediyorum.

Pazar, 9 Aralık.

Bana iyi bir uyku sağlayan, yeni bulduğum üsule göre, dün gece yatağımda yarı geceye kadar okudum. Bunu da yatağımda yazıyorum. Büyük bir mutlulukla yeniden çalışmağa koyuldum. *Action Française*'de Barbusse'ün kitabı hakkında çıkan takdire değer bir mektup dolayısiyle Maurras'a yazacağım önsöze başladım. Em. ile birlikte *Under Western Eyes*'in birinci bölümünü (mükemmel). bana, teklif olunan el yazısı tercümesini de göz önünde tutarak okuduk. *Goyescas*'lara bayılarak çalıştım.

1918

Pazartesi, 7 Ocak.

1 Ocaktan beri Cuverville'e dönmüş bulunuyorum. *Corydon*'a çalıştım.

Yanımızda bir hafta geçirmek üzere gelen Mathilde Roberty'nin önünde dün ve evvelki gün Hatıralarımın bazı yerlerini okudum. Yazdıklarımın hemen hemen hiçbirinden memnun kalmadım. Onlarda ürperme, hayat, feyiz yok. Bazan muvaffak olmuş ifadelerde bile bir özenti seziliyor. Devamını nasıl yazmanın gerektiğini şimdi daha iyi görür gibiyim.

Bazı yerlerini çevirmek istediği *Prétexles* kitabımdan bir tanesini Lady Rothermere'ye gönderirken şöyle yazıyorum: "Başlıca güçlük, cümlelerimin, teyid edecek yerde durmadan telkin etmesinde Fransız dilinden daha kesin olan İngiliz dilinin pek itibar etmediği ima suretiyle maksadı anlatmasındadır. Öyle sanıyorum ki, yazılarımda, düşüncemin seyri, düşünceden daha fazla yer tutmaktadır: *the gait*"..

Pazartesi 14.

Bu deftere sekiz gün el sürmedim. Yazmaktan ne zevk duyuyorum, ne de fayda görüyorum. Eğer bugün bu defteri yeniden açıyorsam, öbür çalışmamın aksamasındandır. *Cory'don*'da ilerlemek için, biraz gerilemek, zaman bırakmak lâzım; ama en önemli kısmı bitti. Hatıralara yeniden koyulmak istedim; ama zevk almaz oldum. Mathilde Roberty'nin önünde yüksek sesle okuduğum birkaç sayfa bende hayal kırıklığı yarattı; öbür yandan, okumakta olduğum, Proust'un o harikulâde kitabının sayfalarıyla yaptığım kıyaslama bezginliğimi arttırıyor.

Yaz aylarının vücudumda biriktirdiği sağlık ve neşe acaba tükendi mi? Sinsi bir hastalığın buna sebep olmasından tasalanıyorum. Hayata yepyeni bir hızla atılabilmeği arzuluyorum.

Beethoven'e ve Granados'a çalıştım.

Bu aralık yazdığımın en değeri olduğunu katiyen bilmiyorum. Aşağı yukarı yirmi yıldan beri benliğimde taşıdığım bu *Castor et Pollur* veya *Traité des Dioscures*, önce vermek istediğim şekilden azıcık farklıdır. Eğer biraz memnun kalırsam, bir zamanlar bana ithaf ettiği *Léda*'nın hatırası olarak onu Pierre Louys'e ithaf edeceğim.

Tagore'nu *Réminiscences*'ını okudum. Bu Hindistan Doğusu bana göre değil. Meredith'in *the Shawing of Shagpat*'ını seve seve yeniden elime aldım.

12 Şubat.

Paris yolculuğum düne kadar sürdü. Evelisi gün Ida Rubinstein ile mukaveleyi imza ettim.

15 Şubat.

Öyle sanıyorum ki Fransa'da tüzüklere riayet edilen tek nahiye bizimkidir. Belediye başkanı sıfatiyle bile Georges kendisine iki yüz gramdan fazla ekmek almayı uygun bulmadı. Em. yı da, beni de bu asgarî tarifeye tabi tuttu. Etrafımızdakiler alay ediyorlar; komşu nahiyelerin başkanları aslan payını kendilerine ayırmakla işe başladılar. Biz gülünç oluyoruz. Bu şartlar altında alaya alınmak hoşuma gitmiyor değil. Fransa'da uygulanan her tüzük karşısında, her Fransız vatandaşının endişesi buna nasıl uyacağı değil, bundan nasıl sıyrılabileceğidir. Hep aynı noktaya dönüyorum. Teşkilâtın kusurlu olmasından beh-

sediliyor; halbuki vicdanların kusurlu olmasından demek icap eder.

20 Şubat.

Dört gündenberi yıllardır içimde yaşıyan ve bir türlü yazmıyacağımı sanarak umutsuzlandığım *Aveugle* (1) ün hikâyesine daldım. Bu işi müsveddesiz başarmağa çalışıyorum. Derhal 20 sayfa kadar yazdım. Ancak makina ile yazıldıktan sonra onu tekrar okuyup düzeltmek isterim.

22 Şubat.

Tanrı'nın varlığını kabul etmek güçtür diyorsun. Ama, Tanrı'nın var olmadığını iddia etmenin daha güç olduğunu söylesene.

23.

Hep o hikâye; kendilerinden bir şey umulan, kendilerine ihtiyaç duyulan adamlar vardır; vazifelerini yapmazlar. Öyle oluyor ki, vazifelerini yapmağa devam edenler de herkesin gözünde aptaldan farklı değiller; âdeta aldatılmış gibidirler.

1 Mart.

Dört gündür gecelerim çok kötü geçiyor. Paris'teki değişik hayattan elde ettiğim faydayı on beş günden fazla sürdürmem mümkün değil. Dün akşam Em.ya *Aveugle*'ün ilk kırkbeş sayfasını okudum. Ah, artık bu kitabı bitirmiş olmak isterdim.

---

(11) Sonradan *Symphoine Pastorale* olmuştur. (Basınevinin notu)

6 Mart.

Yunan mitolojisi üzerine yeni yazdığım sayfaları Em.'ya okudum. Benim iyi sandığım yerlerin kötü, daha az memnun kaldığım kısımların ise daha iyi oluşuna hayret ettim. Umumî olarak bu durumda, kendimi zorlamadan tabiî olarak yazmağa alışmam gerekiyor. Bugün en iyi yazılarım, en az çaba ile yazdıklrımdır. Evet: mizacım ne ise ona razı olmak. Eski uzun çalışmalarım yeter.

18 Nisan.

Günah için bu tarifi teklif ediyorum: zorbalık ifade eden her şey. Bu, soruyu çözmeden değşitirmektir. Çoğu zaman yüksek bir fayda, münferit bir zarar pahasına sağlanır.

25

Dün *The Schawing of Shagpat*'ı bitirdim. En çok kıskandığım ve kendimin yazmış olmak istediğim kitaplardan biri.

Ruyters'in konferansından meydana getirilen bana ait incelemesini (henüz el yazısiyle) bu sabah tekrar okudum. Bu da Rivière'inki gibi memnun bırakmadı. Doğru olarak eserimden bahsetmek için göz önünde tutulacak nokta -yalnız onun estetik yönüdür.

26 Nisan.

Zihnim iyi bir durumda — n'olur siagra içmemeğe bir karar verebilsem. Dün Balzac'ın

şaşırtıcı *Vautrin*'ini okudum. Onu daha önce okumuş mu idim? Okumuşsam pek dalgınlık olacak ki, *Goriot Baba*'dan *Illusions*'dan daha mânalı olarak itirafta bulunduğunu, onu daha iyi bu eserde anlamanın mümkün olduğunu farkedemedim. Başka yerde tekrarlamağa değer parçalarını (bilhassa Raoul de Frescas ile olan konuşmayı) çizdim.

11 Mayıs.

Sevmekten sonra en büyük saadet sevgisini itiraf etmektir.

14.

Daha yirmi beş yıl yaşayacağımdan emin olsam, öyle sanıyorum ki, bu bana yeter; ama daha azıyla memnun kalmam.

1 Haziran.

Fransa için dilediğimiz zaferin, geçmişin gelecek üzerine bir zaferi olacağını düşünüyorum da, tüylerim diken diken oluyor.

8 Haziran.

Bu yıl bitmeden:
Dünya Nimetlerinin yeni bir baskısını,
Typhom'un büyük baskısını,
Prétextes'ten üçüncü cildini vermek,
Antoine et Cléopâtre çevrimi çıkarmak isterim. Nihayet *Sympnonis Pastorale*'imi de tamamlamağı umarım.

18 Haziran.

Anlatılamaz bir iç sıkıntısı. Fransa'dan ayrılıyorum. Bütün geçmiş günlerime vedâ ediyormuşum gibi geliyor, bana...

12 Ekim.

Symhonie Pastorale'den bütün yazdıklarımı son günlerde tekrar gözden geçirdim ve düzelttim. Eser iyi bir intiba bıraktı; ama, konunun şart koştuğu incelik ve renk mükemmelliği, bugün gerçekleştirmeği istediğim ve tahayyül ettiğimden o kadar uzak ki, bir türlü yeniden çalışmağa koyulamıyorum. Hepsinden önce bitirmem gereken bu iş beni oldukça sabırsızlandırıyor.

13 Ekim.

Yazılarım hakkında sanat yönünden hüküm vermek daha uygun düşerse de tenkitçi ya hiçbir vakit, ya da pek az bu açıdan incelemekte ve mucize kabilinden bu yönünü ele aldığı zamansa okuyucularına dert anlatmak ve görüşünü kabul ettirmek için dünyanın güçlüğünü çekmektedir.

SON

Not: Bu kitaptaki parçalar, 1332 sayfalık günlüğün ilk 660 sayfasından alınmıştır. (Plecade serisi N. R. F. 1940)